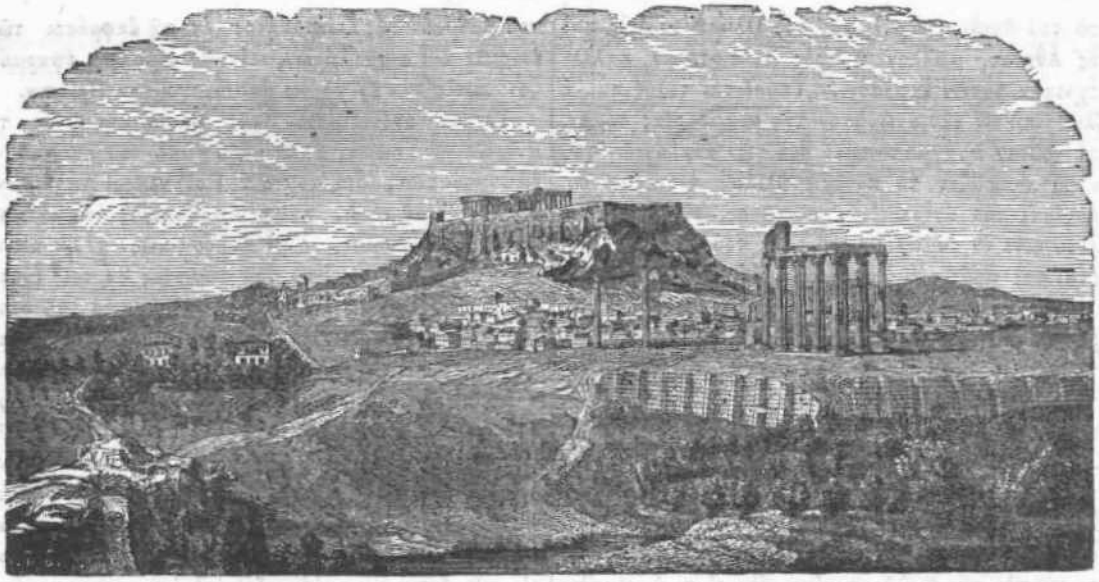

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ, 1860. ΤΟΜΟΣ ΙΑ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 253.

ΠΕΡΙ ΚΑΛΟΥ.

Γ' (1).

ΠΕΡΙ ΓΛΥΠΤΙΚΗΣ.

—ooo—

α'.

Ἡ Γλυπτική, καθ' ἣν παρεδέχθημεν κατάταξιν, εἶναι ὁ δεύτερος κλάδος τῆς καλλιτεχνίας, διότι παραβαλλομένη πρὸς τὴν Ἀρχιτεκτονικήν, εἶναι ἀνώτερος βαθμὸς καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως. Τῷ ὄντι, ναὶ μὲν ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ ἐκφράζει τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ γενικὸν καὶ ἐθνικόν· ἄρα ὁπωσοῦν ἀόριστως καὶ ἀφῃρημένως· δὲν ἐκφράζει ῥητὰς καὶ μερικὰς ἐννοίας καὶ πάθη καὶ εἰκόνας· ἐκφράζει δὲ τὸ πνεῦμα συμβολικῶς, δι' ἐμμέσου δηλαδὴ σχέσεως μεταξὺ τῆς ὑλικῆς μορφῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ὑποστάσεως, προσλαμβάνουσα ὡς μέσα παντοῖα γεωμετρικὰ σχήματα καὶ γραμμὰς καὶ ἐπιφανείας· καὶ ἐὰν ἐνίοτε συσσωματῇ πρὸς ἑαυτὴν τὸν φυτικὸν καὶ ζωϊκὸν ὀργανισμόν, λαμβάνει καὶ τοῦτον ὡς σύμβολον, οὐχὶ δὲ καθ' ἑαυτὸν καὶ πρὸς δήλωσιν τῆς ἐν αὐτῷ ἐννοίας.

Ἀλλ' ἡ Καλλιτεχνία προβαίνει ἀνωτέρω· διὰ τῆς Γλυπτικῆς ἐκφράζει οὐχὶ πλέον τὸ γενικὸν καὶ ἐθνικὸν πνεῦμα, ἀόριστον καὶ ἀφῃρημένον, ἀλλὰ τὸ μερικὸν καὶ ὡρισμένον κατὰ γένος καὶ εἶδος καὶ ἄτομον καὶ περιστάσεις, καὶ οὐχὶ πλέον διὰ σημείων συμβολικῶν καὶ ἐμμέσων, ἀλλὰ δι' ἰδίας τοῦ πνεύματος μορφῆς, δι' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὅπερ εἶναι τὸ ἔσοπτρον αὐτοῦ καὶ τὸ ὄργανον, φυσικὴ αὐτοῦ ἐσθὴς καὶ διαφανὲς αὐτοῦ περικάλυμμα. Ἐὰν δὲ ἐνίοτε ἐπιπροστίθενται εἰς αὐτὸ σύμβολα καὶ σημεῖα, ταῦτα εἶναι ὅλως δευτερεύοντα καὶ πρὸς ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τοῦ χαρακτῆρος, τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ πνεύματος λαμβανόμενα.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ Γλυπτικὴ ἕπεται εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικήν, καὶ ἡγεῖται ἄλλων ὑψηλοτέρων καὶ πληρεστέρων ἐκφράσεων τοῦ πνεύματος, οἷαι ἡ ζωγραφία, ἡ μουσικὴ καὶ ἡ ποίησις, σχετίζεται, φυσικῷ τῷ λόγῳ, μᾶλλον ἢ πρὸς τὰς ἄλλας, πρός τε τὴν ἀμέσως προηγουμένην αὐτῆς καὶ τὴν ἑπομένην. Καὶ πρὸς μὲν τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν σχετίζεται, καθ' ὅσον καὶ αὕτη ἐν τόπῳ δημιουργεῖ καὶ μέρος αὐτοῦ πληροῖ κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ διαστάσεις, καὶ εἰς τὴν ἐνέργειαν ὑπόκειται τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀέρος, καὶ εἰς τοὺς νόμους τῆς ἀποστάσεως καὶ τῆς ὀπτικῆς, καὶ ἐξ ἴσου στερεὰ καὶ μόνιμα παράγει τὰ ἴδια ἔργα. Ἐπίσης δὲ ὕλην ἄχρουν ἢ μονόχρουν μεταχειρίζεται, λίαν σπανίως ποικίλλουσα αὐτὴν διὰ χρωμάτων καὶ διὰ λόγους πολυτελείας καὶ θρησκευτικῆς ἐνεργείας, ὡς ἐν τοῖς

(1) Ὅρα φυλλ. 184 καὶ 219.

ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἀγάλμασι τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, μᾶλλον ἢ πρὸς τελειοτέραν καλλιπεχνικὴν αὐτῶν ἔκφρασιν. Ὑπόκειται τέλος καὶ ἡ Γλυπτικὴ εἰς τὸν ἀνώτατον τῆς συμμετρίας νόμον, καὶ τοῦτον πραγματοποιεῖ διὰ τῶν ἀναλογιῶν τοῦ δι' οὗ ἐκφράζει τὸ πνεῦμα ὑλικοῦ ἀντικειμένου, τούτέστι τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, εἴτε μεμονωμένου εἴτε ἐν συμπλέγματι. Διὰ τούτου δὲ σχετίζεται καὶ πρὸς τὴν ζωγραφίαν, ἥτις ὅμως δύναται πλείονα νὰ περιλάβῃ ὑποκείμενα, θέτουσα τὸν ἄνθρωπον ἐν μέσῳ πολλῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν σκηνῶν τῆς φύσεως· καὶ δύο μόνον διαστάσεις πληροῦσα, ἧττον ὑλικὰ μέσα μεταχειρίζεται, οἷον τὴν ἐνέργειαν τοῦ φωτὸς ἐπὶ χρωματισμένης ἐπιφανείας. Καὶ ἐντεῦθεν ζήτημα ἐγείρεται μέχρι τίνος δύνανται ἡ Γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφία νὰ συνενώσωσι τὰ ἴδια ἑαυτῶν πλεονεκτήματα· ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο εὐκόλως λύεται ὑπὸ παντὸς παραδεχομένου ὅτι σκοπὸς τῆς Καλλιτεχνίας δὲν εἶναι ἡ μίμησις τῆς φύσεως, ἀλλ' ἡ ποίησις τοῦ καλοῦ, ἡ διὰ τοῦ πραγματικοῦ δήλωσις τοῦ ἰδανικοῦ· ὅτι ἑπομένως ἡ ὀρθὴ αὐτῆς ἔννοια καὶ χρῆσις δὲν ἐπιτρέπει τὴν συνένωσιν τῶν μέσων, ἀλλ' ἐπιβάλλει ἐξ ἐναντίας τὴν διαίρεσιν κατὰ τὴν ἰδιαιτέραν ἑκάστης τῶν τεχνῶν φύσιν καὶ ἀποστολήν, καὶ εἰς ἄλλην μὲν ἀπονέμει τὰ ἀνόργανα σχήματα καὶ σημεῖα, εἰς ἄλλην δὲ τὰ ὀργανικά· εἰς ταύτην, τὴν μορφήν, εἰς ἐκείνην, τὸ χρῶμα, εἰς ἄλλην, τὸν ἁπλοῦν ἦχον, καὶ εἰς ἄλλην τὴν λέξιν· καὶ ἐκείνους μόνους τοὺς συνδυασμοὺς συγχωρεῖ δι' ὧν, τηρουμένης τῆς διακρίσεως τῶν ἔργων καὶ τῶν ἰδίων πλεονεκτημάτων, τέχναι τινὲς δύνανται διὰ τῆς συνενώσεως αὐτῶν νὰ συντελέσωσιν εἰς ἀμοιβαίαν συμπλήρωσιν τῆς κοινῆς αὐτῶν ἐκφράσεως, ὡς γίνεται μεταξὺ Ἀρχιτεκτονικῆς καὶ Γλυπτικῆς ἢ μεταξὺ Μουσικῆς καὶ Ποιήσεως. Ἄλλως, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ μιμηθῇ ὁ γλύπτης, ὅσῳ τὸ δυνατὸν πληρέστερον, τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀπεικονιζόμενον ἀντικείμενον, ὁ τελειότερος βαθμὸς τῆς τέχνης ἤθελεν εἶσθαι ἡ κατασκευὴ τῶν κηροπλάστων ἀγαλμάτων καὶ τῶν νευροσπάστων. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις τὸ χρῶμα εἶναι ξένον πρὸς τὴν ὕλην στοιχεῖον, εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ φωτὸς, καὶ τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν ἀναπτύσσει μετὰ πλείονος ζωηρότητος καὶ ἐλευθερίας ἐπὶ τῶν ἐπιφανειῶν ἢ ἐπὶ τῶν ἀγαλμάτων. Ἔχει δὲ καὶ ἕτερα κοινὰ πρὸς τὴν ζωγραφίαν ἡ Γλυπτική· διὰ τοῦτο καὶ ὁ περικλεὴς Λεσσίγγος ἐν τῷ σοφωτάτῳ καὶ χρησιμωτάτῳ αὐτοῦ *Λαοκόοντι* τὴν Ζωγραφίαν καὶ τὴν Γλυπτικὴν συνδυάζει εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σύμπλεγμα, καὶ πρὸς αὐτὰς ἀντιπαραβάλλει τὴν ποίησιν. Οὕτω λ. χ. ἐκ τῆς ἐν τόπῳ δημιουργίας τῶν δύο πρώτων προκύπτει ἡ ἀνάγκη τῆς ἐν μιᾷ στιγμῇ ἀκινήτου παραστάσεως ἐκφραζούσης, οὕτως εἰπεῖν, τὴν κίνησιν διὰ τῆς ἀκινησίας, καὶ τὴν ἐνέργειαν διὰ τῆς ἀδρανείας, καὶ οὐκ ὀλίγοι κανόνες ἀπορρέουσιν, εἰς ἀμφοτέρας κοινοί, περὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς ὑποθέσεως, περὶ τῶν περιστάσεων καὶ περιγραφῶν καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ζωηρότητος ἐν τῇ ἐκφράσει τῶν ἐννοιῶν καὶ αἰσθημάτων, οἵτινες οὐδόλως ἐφαρμόζονται εἰς τὴν ἐν χρόνῳ δημιουργοῦσαν Ποίησιν.

Ὑλικὸν ἀντικείμενον τῆς Γλυπτικῆς εἶναι τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἀλλὰ καθὸ ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐμψυχούμενον, διὰ τοῦτο καὶ οἱ νεκροὶ παρίστανται ὡς κοιμώμενοι, καὶ ὁ ὑπερβολικὸς ἀπαγορεύεται πραγματισμὸς, οὐχὶ ἀνατομικῶς ἀλλὰ πνευματικῶς λαμβανομένου τοῦ σώματος ἐν τοῖς ἐντελεστέροις τῶν ἀνδριάντων, καὶ ἡ ὑπὲρ τὸ δέον ζωηρὰ ἔκφρασις τῶν σαρκικῶν ὀρέξεων οὐδόλως ἁρμόζουσα εἰς τὴν σεμνότητα τῆς τέχνης, δὲν ἐπιτρέπεται, καὶ ἡ ἰδανίκευσις τοῦ προσώπου καὶ ὅλου τοῦ σώματος παραγγέλλεται καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς διὰ προτομῶν ἢ ἀνδριάντων ὁμοιώμασι ζώντων ἀνθρώπων, ὥστε ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ στάσει ἢ κινήσει ἅπας ἀνακεφαλαιοῦται καὶ ἐκφράζεται δι' αὐτῶν ὁ βίος καὶ χαρακτὴρ τοῦ ἀτόμου· καὶ εἰς τὴν ἔκφρασιν ταύτην δέον νὰ ὑποτάσσωνται καὶ νὰ συντείνωσιν ὅ τε ἱματισμὸς καὶ πάντα τὰ ἄλλα ἐπιπρόσθετα σύμβολα ἢ κοσμήματα, ἅτινα ἐπὶ τὸ αὐλῶτερον παρίστανον πάντοτε δι' ἐνστιγματικῆς σοφίας οἱ ἀρχαῖοι καλλιτέχναι. Ἀλλ' ἡ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἰδανίκευσις καὶ, οὕτως εἰπεῖν, ἐκπνευμάτισις, ἀπαιτεῖ ἰδιαιτέραν ἀνάπτυξιν.

6.

Τὸ ἰδανικὸν, καθ' ἃ ἄλλοτε ἀπεδείξαμεν (α), εἶναι στοιχεῖον διὰ καλοῦ πρὸς τὴν ἐν τῷ λόγῳ καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τάξιν ἀντιστοιχοῦν, ἢ μᾶλλον εἶναι αὐτὴ ἡ τάξις ὑπέροχος, καὶ διὰ τοῦτο ὡρίσαμεν αὐτὸ ἐντέλειαν τῆς λογικῆς τάξεως, καὶ μὲ αὐτὴν τὴν πνευματικὴν ὑπόστασιν τοῦ καλοῦ ἐταυτίσαμεν, ἥτις οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ὑπέροχος ἀλήθεια. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τάξις εἶναι ἔλλογος συνδυασμὸς μέσων καὶ τελῶν, καὶ πάντα περιλαμβάνει τά τε ὑλικὰ καὶ ἠθικὰ καὶ νοερά, ἕπεται ὅτι εἰς αὐτὴν ὑπάγεται καὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα· καὶ ἐὰν τοῦτο εἶναι ὄργανον τοῦ πνεύματος, ἡ ἰδανίκευσις αὐτοῦ προκύπτει ἐκ τῆς εὑρέσεως καὶ πραγματοποιήσεως τοῦ ἐντελεστάτου τύπου αὐτοῦ, ὅστις ἑπομένως πρέπει νὰ ἦναι ἡ ζωηροτέρα, πληρεστέρα καὶ καθαρωτέρα ἔκφρασις τοῦ πνεύματος.

Τὴν ἔκφρασιν ταύτην πάντα ἔχουσι τὰ στοιχεῖα τοῦ σώματος ἐν τοῖς ἀρίστοις τῶν γλυπτικῶν ἔργων, τό τε σύνολον αὐτοῦ καὶ τὰ μέλη, καὶ ἡ στάσις καὶ ἡ κίνησις, καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῦ ἢ περὶ αὐτὸ ἐπιπρόσθετα καὶ ἐπουσιώδη ἀντικείμενα, ἐν γένει μὲν ἐκφράζοντα, κατὰ τὴν ἰδίαν ἑκάστου θέσιν καὶ σχετικὴν ὑπεροχὴν, τὴν φύσιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος, ἰδίως δὲ καὶ κατὰ μέρος τὸν ἰδιαίτερον χαρακτῆρα τοῦ ἀτόμου εἴτε Θεοῦ εἴτε ἥρως, εἴτε φιλοσόφου, εἴτε ἀλληγορικοῦ καὶ φανταστικοῦ προσώπου, κατά τε δὲ τὸ ὅλον καὶ τὰ μέρη ὑποκείμενα εἰς τὸν ἀνώτατον νόμον τῆς συμμετρίας ἢ τῆς ἐν τόπῳ ἴσων καὶ ὁμοίων ἀντιστοιχίας.

(α) Ὅρα Πανδ. φυλλ. 160.

Τῳόντι, ὅπως καὶ ἂν θεωρήσωμεν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, παρατηροῦμεν ἐν αὐτῷ ζῶν ἐκτύπωμα θαυμαστῆς συμμετρίας, ἑνότητα δηλαδὴ ἴσων καὶ ὁμοίων ἀντιστοίχως ἀναπτυσσομένων, καὶ δι' αὐτῶν παράγουσαν, ὡς ἀπόρροιαν ἑαυτῆς, τὴν ποικιλίαν, ἥτις συναποτελεῖ μετ' αὐτῆς πλήρη ἁρμονίαν. Ἐὰν τὸ διαιρέσωμεν διὰ γραμμῆς ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ μετώπου μέχρι τοῦ σημείου ἐν ᾧ οἱ πόδες συνάπτονται ἀγομένης, δύο παρίστανται ἴσα καὶ ὅμοια καταμερίσματα πρὸς ἄλληλα νεύοντα καὶ συναρμολογούμενα. Ὡσαύτως, ἐὰν διὰ τῆς παρατάσεως τῶν βραχιόνων συμμετρήσωμεν τὸ εὐρύτερον αὐτοῦ πλάτος πρὸς τὸ φυσικὸν ὕψος, εὑρίσκομεν τὴν ἐπανάληψιν τῆς αὐτῆς μονάδος· καὶ ἐὰν διὰ τῆς ἀνυψώσεως αὐτῶν προσδιορίσωμεν τὸ ἀνώτατον αὐτοῦ ὕψος, καὶ λαμβάνοντες ὡς κέντρον τὸν ὀμφαλὸν, περιγράψωμεν γραμμὴν διερχομένην τὰ ἄκρα, ἔχομεν τὸν κύκλον, τὸ συμμετρώτατον τῶν σχημάτων. Ἐὰν τελευταῖον, ἓν τῶν μελῶν αὐτοῦ λάβωμεν ὡς μονάδα, διὰ τῆς πολλαπλασιάσεως αὐτῆς ἔχομεν ἄλλων μελῶν τὰς διαστάσεις, ὥστε πάντοτε καὶ παντοιοτρόπως ἡ ἑνότης ἐμφαίνεται παράγουσα ὡς ἰδίαν ἀπόρροιαν τὴν ποικιλίαν, ὁ ὕψιστος δηλαδὴ καὶ καθολικὸς ἐκεῖνος νόμος εἰς ὃν ἀνάγονται ἥτε κοινὴ τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τῆς συμμετρίας ἀρχὴ, καὶ αὐτὴ ἡ ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ δι' ὑποστάσεως ἰδίαν περιβαλλομένης μορφὴν ὕπαρξις καὶ ἔννοια τοῦ ὄντος. Ἐν δὲ τῇ κεφαλῇ ἰδιαίτερος τύπος συμμετρίας ἐγχαράττεται, εἴτε ἐν καταγραφῇ εἴτε κατὰ πρόσωπον θεωρουμένῃ. Καὶ ἐν μὲν τῇ καταγραφῇ ἡ προσωπικὴ λεγομένη γωνία, ἥτις ἐν τῇ ἄκρᾳ τῆς ῥινὸς σχηματίζεται διὰ τῆς συμπτώσεως δύο γραμμῶν ἀγομένων τῆς μὲν πρὸς τὰ ὕψη τοῦ μετώπου, τῆς δὲ πρὸς τὴν ῥίζαν τοῦ ὠτίου, τόσῳ μᾶλλον συντείνει εἰς τὴν ὡραιότητα ὅσον εἶναι σύμμετρος προσεγγίζουσα εἰς τὴν ὀρθὴν, καὶ κατὰ τοσοῦτον ἀπᾴδει πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἁρμόζει εἰς τὸ ῥύγχος τῶν ζώων, ὅσῳ μᾶλλον ὀξυτέρα. Κατὰ πρόσωπον δὲ ἡ κεφαλὴ παρουσιάζεται ὡραιοτέρα, ὅταν τὸ μῆκος καὶ πλάτος αὐτῆς κυκλοειδῶς συναρμολογῇ διὰ τοῦ ὠοειδοῦς λεγομένου σχήματος.

Παρὰ δὲ τὸν νόμον τῆς συμμετρίας, εἰς ὃν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὰ μέλη αὐτοῦ ὑποτάσσονται, ἰδιαιτέραν ἔχουσι ταῦτα, εἴτε καθόλου εἴτε κατὰ μέρος θεωρούμενα, πνευματικὴν ἔκφρασιν, περὶ ἧς οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ, καὶ ἣν ἐκδηλοῖ καταφανέστερον ἡ φιλόκαλος τέχνη. Πρῶτον δὲ στοιχεῖον τῆς ἐκφράσεως ταύτης εἶναι αὐτὴ ἡ συμμετρία, περὶ ἧς ἐλέγομεν, διότι ὅσῳ κατὰ τὸν ὑλικὸν τοῦτον τύπον ἐντελέστερον εἶναι τὸ σῶμα, τόσῳ καταλληλότερον καὶ ἀξιώτερον ὄργανον τοῦ πνεύματος καὶ οἱονεὶ ἐκλεκτότερον αὐτοῦ σκεῦος ἀποκαλύπτεται. Καὶ γενικὴν μὲν ἔκφρασιν πνευματικῆς ἐνεργείας ἔχουσι πάντα τὰ μέλη τοῦ σώματος ὁμοῦ θεωρούμενα, ἰδιαιτέραν δὲ ἔχει ἕκαστον αὐτῶν κατὰ μέρος, καὶ μείζονα ἢ ἐλάσσονα κατὰ τὸ σχετικὸν ὕψος τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ὑπηρεσίας. Ἡ κεφαλὴ, ἣν ὡς ἕδραν διαφανῆ τοῦ πνεύματος καὶ αὐτοὶ οἱ κοινότεροι τῶν ἀνθρώπων ἀναγνωρίζουσι, καὶ διὰ τοῦτο οἱ καλλιτέχναι ἰδιαιτέρως περιποιοῦνται, ὑπερέχει κατὰ τοῦτο πάντων τῶν ἄλλων, καὶ ἕκαστον αὐτῆς μέλος ἐκφράζει ἰδιαιτέραν ἰδιότητα ἢ ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος κατὰ τὸν ἰδιαίτερον αὐτοῦ σχηματισμὸν καὶ χαρακτῆρα. Τὸ μέτωπον λόγου χάριν ὅτε εἶναι χαμηλὸν, ὡς ἐν τῷ Ἡρακλεῖ, ἐκφράζει μόνον τὴν ὑλικὴν δύναμιν πρὸς βλάβην τῆς νοητικῆς· ὅτε εἶναι ὑψηλὸν καὶ εὐρὺ καὶ ἐξέχον ὑπεράνω τῶν ὀφρύων, ἐκφράζει τὸν νοῦν, τὸν λόγον, τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῆς διανοίας, ὡς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Πλάτωνος· ὅτε δὲ μέτριον καὶ ἁρμονικὸν, ὡς ἐν τῇ Ἀφροδίτῃ, ἐκφράζει τὴν χάριν καὶ τὴν ἱλαρότητα τῆς θεᾶς τῶν ἐρώτων. Τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡ ἔκφρασις, τοῦ πνευματικωτάτου τῶν ὀργάνων, εἶναι πολὺ ἀτελὴς ἐν τῇ γλυπτικῇ, διότι ἄνευ χρώματος εἶναι ἀκατόρθωτος, καὶ τὸ χρῶμα, κατ' ἐξαίρεσιν μόνον ἀναφαίνεται ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὡς ἐν ἄλλοις μέλεσι καὶ ἐν τῷ ἱματισμῷ, ἀρχαίων τινῶν ἀγαλμάτων, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ παράδοσιν ἢ διὰ λόγους θρησκευτικούς. Δύναται ὅμως νὰ ἰδανικευθῇ διὰ τοῦ σχήματος, καὶ διὰ τοῦτο πλάττεται συνήθως ἀμυγδαλοειδὴς μείζων ἢ ἐν τῇ φύσει, καὶ μᾶλλον κυρτὸς πρὸς τὰ ἄνω, καὶ ἐν τῇ κατατομῇ παρουσιάζει ἐξέχοντα τὸν βολβὸν, καὶ ἐνδότερον εἰσέρχεται εἰς τὴν ὀστεΐνην αὐτοῦ θήκην, ἵνα μακρόθεν φανῇ ζωηρότερος ὑπὸ τοῦ μετώπου ἐπισκιαζόμενος. Ἔχει δὲ καὶ τὸ ὠτίον ἰδανικήν τινα ἔκφρασιν, καὶ ὁ κλασικώτατος ἱστορικὸς τῆς Καλλιτεχνίας, ὁ Οὐϊγγελμᾶνος, παρατηρεῖ ὅτι τὸ μέλος τοῦτο οὐκ ὀλίγον περιεποιοῦντο οἱ ἀρχαῖοι, ὥστε ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ κατασκευῆς ἠδυνήθη νὰ βεβαιωθῇ περὶ τῆς γνησιότητος ἀρχαίων τινῶν ἀγαλμάτων. Πολὺ κατωτέραν πνευματικὴν ἔκφρασιν ἔχουσι τρία ἕτερα μέλη τοῦ προσώπου, ἡ ῥὶς, τὸ στόμα καὶ ὁ πώγων. Καὶ τὴν μὲν πρώτην, καί τοι οὐκ ἐλλειπῆ ἐκφράσεως ἐν τῇ φύσει, ἡ τέχνη τὸ καλὸν διώκουσα καὶ προτιμῶσα, παριστᾷ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, κανονικὴν, παρεκτὸς ἐὰν ἄλλως ἀπαιτῇ ὁ χαρακτηρισμὸς καὶ ἡ ἰδεογραφία. Τὸ δὲ στόμα, οὐχὶ ὡς σαρκικὸν ὄργανον βρώσεως καὶ πόσεως, δι' ὃ καὶ οἱ ἐν αὐτῷ ὀδόντες ἀείποτε ἀποκρύπτονται, ἀλλ' ὡς μέσον ἠθικῆς ἐκφράσεως διατυποῦται, χαρᾶς, λύπης, ἀγάπης, μίσους, φθόνου, εὐαισθησίας καὶ εὐμενείας ἱλαρᾶς, ἢ ψυχρᾶς ἀγερωχίας καὶ περιφρονήσεως, ἐνίοτε δὲ ὡς ὄργανον λαλιᾶς καὶ πνευματικῆς κινήσεως μένει ἡμιανεῳγμένον, τοῦ κάτω χείλους ἐξέχοντος, ὡς ἐν τῷ Ἀπόλλωνι, κατὰ διαφορὰν τῶν ζώων, ἐν οἷς ἐξέχει τὸ ἄνω. Τέλος ὁ πώγων, οὗ στεροῦνται τὰ κτήνη, συναρμολογεῖται μετὰ τοῦ στόματος, καὶ διὰ τοῦ στρογγύλου αὐτοῦ σχήματος καὶ τῆς ἐξοχῆς του λίαν εὐστόχως συμπληροῖ ἐνίοτε τὴν ἔκφρασιν τῆς κεφαλῆς. Ἡ δὲ κόμη, κορωνὶς τοῦ

προσώπου, ἐπιστέφουσα τὸ μέτωπον, καὶ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ λαιμοῦ παραπίπτουσα, καί τοι ἄχρους ἐν τῇ Γλυπτικῇ, καὶ μὴ δυναμένη μήτε τὰς ἀκτῖνας τῆς Θεότητος διὰ τοῦ ξανθοῦ χρώματος νὰ ἐκφράσῃ, μήτε τὸ πολιὸν καὶ σεβάσμιον διὰ τῆς ἀργυροειδοῦς λευκότητος, οὐχ ἧττον κατὰ τὴν διάταξιν, τὸ κτένισμα, τὴν πρὸς τὰ ἄλλα μέρη τοῦ προσώπου σχέσιν αὐτῆς, καὶ διὰ τῶν ποικίλων αὐτῆς ἑλιγμῶν καὶ βοστρύχων καὶ σκιῶν, οὐ μικρὸν συμβάλλει πρὸς συμπλήρωσιν τῆς πνευματικῆς ἐκφράσεως τοῦ ὅλου προσώπου. Τὰ δὲ λοιπὰ μέλη τοῦ σώματος, ὁ λαιμός, ὁ θώραξ, οἱ βραχίονες καὶ αἱ χεῖρες, αἱ κνῆμαι καὶ οἱ πόδες, δὲν ἔχουσι, καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα, πνευματικὴν ἔκφρασιν, καὶ ἐκδηλοῦσι μᾶλλον τὸ φῦλλον, τὸ ἐπάγγελμα, τὴν σωματικὴν ῥώμην καὶ καλλονήν, ἀλλὰ σχετιζόμενα πρὸς τὸ ὅλον καὶ συμμέτρως καὶ καλλιτεχνικῶς καὶ οὐχὶ ἀνατομικῶς ἐκτυπούμενα, καὶ ἐν καταλλήλῳ στάσει καὶ θέσει ἱστάμενα, χρησιμεύουσι καὶ ταῦτα ὡς ὑποστήριγμα τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως.

Φυσικὴ στάσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι οὐχὶ ἡ πλαγία καὶ παράλληλος πρὸς τὴν γῆν, ὡς ἡ τῶν ἑρπετῶν καὶ τῶν πλείστων ζώων, ἀλλ' ἡ ὀρθή. Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν ὡραίαν ῥῆσιν τοῦ Πλάτωνος, εἶναι φυτὸν ἔχον τὰς ῥίζας εἰς τὸν οὐρανόν, διότι ἐκεῖθεν κατέρχεται τὸ φῶς τοῦ λόγου τὸ φωτίζον καὶ διευθύνον αὐτὸν εἰς τὸν ἐπίγειον αὐτοῦ προορισμόν. Διὰ τοῦτο ἡ Γλυπτικὴ παριστᾷ αὐτὸν ἀτενίζοντα πρὸς τὰ ἄνω ἢ πρὸς τὰ ἐνώπιον αὐτοῦ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα κυριεύει διὰ τοῦ βλέμματος, καὶ τὸν παριστᾷ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀρθόν, καὶ σπανίως καθήμενον, ἢ γονυπετῆ ἢ πλαγιασμένον, καὶ πάντοτε ἕν τινι στάσει ἢ κινήσει δηλούσῃ τὴν ζωὴν καὶ ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος. Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὕτη τελεῖται ἐν χρόνῳ, καὶ διαφόρους ἔχει φάσεις καὶ διαδοχικὰς ἀναπτύξεις, ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος καὶ ἀκμήν. Καὶ τὴν μὲν νοητικὴν καὶ λογικὴν ἐνέργειαν εὐκόλως εἰκονίζει ἡ τέχνη παριστῶσα τὴν σκέψιν, τὴν ἐπιστημονικὴν θεωρίαν, τὴν ποιητικὴν ἔμπνευσιν, καὶ προσδιορίζουσα τὰ ἀντικείμενα αὐτῶν δι' ἐπιπροσθέτων συμβόλων· ἀλλὰ τὴν ἠθικὴν καὶ ἐμπαθῆ ἐνέργειαν καὶ τὴν διαδοχικὴν αὐτῆς ἀνάπτυξιν, τὴν σύγκρουσιν καὶ πάλην τῶν στοιχείων αὐτῆς τίνι τρόπῳ θέλει ἑρμηνεύσει, ἐν ᾧ ταῦτα πάντα τελοῦνται ἐν χρόνῳ καὶ οὐχὶ ἐν μιᾷ καὶ ἀδιαιρέτῳ στιγμῇ, καὶ ὅμως μίαν καὶ ἀδιαίρετον στιγμὴν, ἓν ἀκίνητον σημεῖον ἔχει ὡς ἴδιον ἀντικείμενον; Ἡ ἁπλουστέρα καὶ κατὰ πρώτην ὄψιν λογικωτέρα ἰδέα φαίνεται οὖσα ἡ παράστασις τῆς ἀκμῆς, ἥτις προϋποθέτει τὰ προηγούμενα καὶ προαγγέλλει τὰ ἑπόμενα. Καὶ ταύτην ἀσπάζονται οἱ βάναυσοι καὶ ἄμουσοι καλλιτέχναι. Ἀλλ' ἡ ἀκμὴ τοῦ πάθους ἢ τῆς ἀλγηδόνος ἢ τῆς ἠθικῆς πάλης, ἥτις διαδραματίζεται ἐντὸς τῆς ψυχῆς, ἔχει ἐν ἑαυτῇ βίαιόν τι καὶ ἄκομψον καὶ στρυφνὸν, στοιχεῖον δηλαδὴ ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενον πρὸς τὴν οὐρανίαν ἐκείνην γαλήνην ἐν ᾗ ἑδρεύει τὸ ἰδανικὸν, ἐξ ἧς πᾶσα κατέρχεται ἔμπνευσις, καὶ πρὸς ἣν τὸ πνεῦμα τῶν θεατῶν ἀναβιβάζουσι τὰ ἔργα τῆς τέχνης, ὅταν ἦναι γνήσια τέκνα τῆς ἐμπνεύσεως καὶ ζῶσα αὐτοῦ τοῦ ἰδανικοῦ δήλωσις καὶ ἐνσάρκωσις. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἄριστοι τῶν καλλιτεχνῶν, παρὰ τὴν ἀκμὴν, ἐπροτίμησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ ἐκδηλώσωσι τὴν ἀρχὴν ἢ τὸ τέλος τῆς πράξεως τὸν Ἀπόλλωνα ἑτοιμαζόμενον νὰ τοξεύσῃ τὸν Ἡρακλέα, ἔχοντα ἤδη ἀνὰ χεῖρας τὰ μῆλα τῶν Ἑσπερίδων, δι' ἐντέχνου συνδυασμοῦ τῶν ἁπλουστέρων μέσων καὶ διὰ λογικῆς καὶ ἀναποφεύκτου συζεύξεως ἐννοιῶν ὑπομιμνήσκοντες τὰ διάμεσα, καὶ πλαγίως ἐγείροντες ἐντύπωσιν ζωηροτέραν αὐτῆς τῆς ἀμέσου ἀντιλήψεως.

γ'.

Ὁ ἱματισμὸς παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς μεταξὺ τῶν τε καλολόγων καὶ καλλιτεχνῶν συζητήσεις· καί τινες ἐξ αὐτῶν δυσανασχετοῦσι κατὰ τῆς ὑπὸ τοῦ νέου πολιτισμοῦ ἐπιβαλλομένης ἀνάγκης ἱματισμοῦ ἀποκρύπτοντος ἢ καὶ αἰσχύνοντος τὴν σωματικὴν καλλονήν, καὶ ὅλως ἀσυμβιβάστου πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης· καὶ ἐντεῦθεν ἢ ὑποστηρίζουσι τὴν ἀπαρακάλυπτον γυμνότητα, ἢ ἐπανέρχονται εἰς τὸν ἀρχαῖον ἱματισμὸν, οὗ τὴν καλλιτεχνικὴν καὶ ἰδίως τὴν γλυπτικὴν εὐπρέπειαν πάντες ὁμολογοῦσιν. Ἀλλ' ἡ ἀπαραίτητος ἀνάγκη ἱματισμοῦ οἱουδήποτε δὲν χρήζει ἀποδείξεως, καὶ ἐὰν ἀπῃτοῦντο λόγοι ἰδιαίτεροι, ἤρκει ἡ αἰδὼς καὶ ἱστορικὴ ἀλήθεια. Ἀφ' ἑτέρου, ἡ ἀπόλυτος γυμνότης δὲν φαίνεται ἀπαραιτήτως ἀπαιτουμένη ὑπὸ τῆς τέχνης, ἐὰν ταύτης ὁ σκοπὸς εἶναι ἡ τοῦ πνεύματος ἔκφρασις, καὶ αὕτη κυρίως ἑδρεύῃ ἐν τῇ κεφαλῇ. Τοῦτο δὲ ἐπιβεβαιοῖ καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν τὸ παράδειγμα, οἵτινες παρεῖχον γυμνὰ τὰ ἀγάλματα μόνον ὁσάκις προυτίθεντο νὰ παραστήσωσι τὴν σωματικὴν ῥώμην ἢ τὸ κάλλος, ὡς ἐν τοῖς ἀνδριάσι τῶν ἀθλητῶν, τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Ἔρωτος, τῆς Ἀφροδίτης, πολλὰς δὲ εἰκόνας θεῶν, ἡρώων καὶ φιλοσόφων παρίστων ἐνδεδυμένας, ἐν αἷς οὐχ ἧττον διαλάμπει ἡ ζωηρὰ ἔκφρασις τοῦ πνεύματος.

Πολλοὶ εἶναι οἱ περὶ ἱματισμοῦ θεωρητικοὶ κανόνες, ἀλλὰ πολὺ τούτων διδακτικώτερα εἶναι τῶν Ἑλληνικῶν ἀνδριάντων τὰ παραδείγματα. Τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα ἐβοήθουν παρ' Ἕλλησι τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης, εἰ μὴ ἦσαν καὶ ταῦτα ἀπόῤῥοια ἐμφύτου φιλοκαλίας. Ὁ ἱματισμὸς δὲν πρέπει νὰ ἀποκρύπτῃ ὅλον τὸ σῶμα, ἰδίως δὲ ἐλευθέραν πρέπει νὰ ἀφήσῃ τὴν κεφαλὴν ἀγγέλλουσαν τὴν συγκίνησιν τοῦ πάθους καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς διανοίας. Καὶ εἰς αὐτὰ δὲ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀποκρυπτόμενα μέλη πρέπει νὰ ἦναι ἐλαφρὸς καὶ τρόπον τινὰ διαφανὴς, ὥστε ὑπὸ τὰς πτυχὰς αὐτοῦ νὰ εἰκάζηται ἡ σωματικὴ μορφή. Αἱ δὲ πτυχαὶ πρέπει νὰ σχηματίζωνται ἀφελῶς καθὸ φυσικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ὕλης, τοῦ ὑφάσματος καὶ τοῦ βάρους τοῦ ἱματισμοῦ καὶ τῆς ἰδιαιτέρας κινήσεως ἢ θέσεως τοῦ περιβαλλο-

μένου αὐτὸν ἀτόμου. Ὁ ἱματισμὸς πρέπει νὰ προσαρμόζηται εἰς τὸ σῶμα ἐντελῶς, ἐκφράζων καὶ ἐκδηλῶν αὐτὸ δι' αὐτῆς τῆς ἐπικρύψεως· διὰ τοῦτο εἴς τινα τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων ἡ ἐσθὴς φαίνεται κάθυγρος, καὶ τοιουτοτρόπως ἐφαρμοζομένη ἐντελέστερον ἐπὶ τοῦ σώματος, ἐν ᾧ μετριάζει τὸ ἄσεμνον τῆς γυμνότητος, πλήττει ζωηρότερον τὴν φαντασίαν διὰ τῆς εἰκαζομένης ὑπ' αὐτὴν σωματικῆς καλλονῆς. Ἡ ἀφέλεια καὶ φυσικότης τῶν πτυχῶν, οἵας παρέχουσι τὰ ζῶντα παραδείγματα καὶ οὐχὶ τὰ παρά τισι τῶν καλλιτεχνῶν ἐν χρήσει νευρόσπαστα, εἶναι ἓν τῶν δυσκολωτέρων ἔργων πάσης εἰκαστικῆς τέχνης. Ὡς ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ σώματος προσαρμόσεως καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀναρτήσεως τοῦ ἀρχαίου ἱματισμοῦ, αἱ πτυχαὶ λαμβάνουσι σχῆμα πυραμιδοειδὲς, καὶ πίπτουσιν αἱ μὲν μεγάλαι ἐπὶ τῶν μεγάλων μελῶν, αἱ δὲ μικραὶ ἐπὶ τῶν μικρῶν, καὶ διὰ τῆς καταλλήλου αὐτῶν διατάξεως ἐκφράζουσι τὴν κίνησιν αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς ἀριστουργήμασι τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων χρησιμεύουσι μᾶλλον ὡς βοήθημα πρὸς σαφεστέραν δήλωσιν τῆς κινήσεως ταύτης ἢ ὡς πρόσκομμα, ὡς ἀπέδειξε, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἡ καὶ κατὰ τοῦτο ἀμίμητος ἐντέλεια τοῦ Ῥαφαήλου ἐν τῇ ζωγραφίᾳ. Ἡ δὲ πρὸς ἀλλήλας σχέσις καὶ ἡ συνένωσις τῶν πτυχῶν πρέπει νὰ δηλῶσι τὴν συνέχειαν τοῦ ἱματισμοῦ καὶ τὸν σύνδεσμον τῶν μερῶν του, ὥστε ὁ θεατὴς νὰ ὑποθέτῃ ὅτι, λαμβάνων αὐτὸν ἀπό τινος ἄκρας, θέλει δυνηθῇ νὰ ἀπεκδύσῃ εὐχερῶς ὅλον τὸ ἄγαλμα.

Ἐκ τούτων πρόδηλον ὅτι ὁ καθ' ἡμᾶς ἱματισμὸς δυσκόλως συμβιβάζεται πρὸς τοὺς ἀνωτέρω κανόνας, διότι οὔτε πολλὰ μέρη τοῦ σώματος ἀφίνει ἀσκεπῆ οὔτε τὰ ὑπ' αὐτοῦ καλυπτόμενα δύναται διὰ τῆς προσαρμόσεως αὐτοῦ νὰ ἐκφράσῃ, οὔτε ἐπιθέχεται, ἕνεκεν τῆς ἐλλείψεως μεγάλων πτυχῶν, τὴν χάριν, τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν πρὸς τὸ σῶμα ἁρμονίαν τοῦ ἀρχαίου. Καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐγείρεται ζήτημα ἐὰν, ἐπὶ παραστάσεως συγχρόνων προσώπων, πρέπῃ τὸ πραγματικὸν καὶ ἀληθὲς νὰ θυσιάζωμεν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ καλοῦ καὶ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης, τηρουμένου ἀναχρονικῶς τοῦ ἀρχαίου ἱματισμοῦ, ἢ ἐὰν πρέπῃ νὰ ὑπερισχύῃ ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια, ἔστω καὶ ἐπὶ βλάβῃ τῆς τέχνης. Πολλὰ καὶ διάφορα καὶ ἐναντία ἐπιφέρονται ἑκατέρωθεν ἐπιχειρήματα, καί τις διάσημος τῶν καθ' ἡμᾶς καλολόγων οἱονεὶ κόπτων, ἐν μέσῳ τῆς κατ' αὐτὸν ἀσυμβιβάστου ἔριδος, τὸν γόρδιον τοῦτον δεσμὸν, καὶ ὑπό τινων ἰδιαιτέρων ἱστορικῶν λόγων παρασυρόμενος, οὓς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, περιορίζει τὴν σημερινὴν Γλυπτικὴν εἰς μόνας τὰς προτομὰς, παρεκτὸς ἐὰν ἐπὶ μὲν τῶν μεγάλων ἀγαλμάτων δεχθῶμεν, χάριν τῆς ἰδανικεύσεως, τὸν ἀρχαῖον ἱματισμὸν, ἐπὶ δὲ μικρῶν, ἕνεκεν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, τὸν νεώτερον. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ἀφ' ἑνὸς μὲν, ἀποφεύγει τὸ ζήτημα, ἀφ' ἑτέρου δὲ, λύει αὐτὸ δι' ἀντιφάσεως. Ἴσως δὲ καὶ περὶ τούτου, ὡς περὶ πολλῶν ἄλλων, παρὰ τὰ ἄκρα ἐναναίτ μέσος τις ὅρος δύναται νὰ συμβιβάσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἱστορίας μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης. Καὶ εἰ μὲν πρόκειται περὶ ἱματισμοῦ χαρακτηρίζοντος ἰδιαιτέρως τὸ ἀπεικαζόμενον πρόσωπον, φανερὸν ὅτι τηρητέος, σχηματιζόμενος ὅσῳ τὸ δυνατὸν ἐπὶ τὸ ἀρχαιότερον· εἰ δὲ τὸ παριστανόμενον ἄτομον οὐδένα ἔχει χαρακτηριστικὸν καὶ ἀγαπόσπαστον αὐτοῦ ἱματισμὸν, τότε εἶναι ἀδιάφορος, καὶ δύναται ἡ Γλυπτικὴ, ἥτις καὶ κατὰ τοῦτο εἰς ὅρους πάντῃ διαφόρους τῶν τῆς ζωγραφίας ὑπόκειται, νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ἀρχαίου.

Μετὰ τὸν ἱματισμὸν, στοιχεῖον συμπληρωτικὸν τῆς ἐκφράσεως εἶναι τὰ σύμβολα, ἅτινα ἑπομένως δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἁπλᾶ ἐπικοσμήματα, καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν πρέπει νὰ εἶναι ὀλίγα, ἐλαφρὰ καὶ ὅλως δευτερεύοντα. Τὰ σύμβολα ταῦτα εἰς τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα τῶν Θεῶν ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ζῶα δηλοῦντα τὴν φύσιν τῶν εἰς αὐτοὺς ἀποδιδομένων φυσικῶν ἰδιοτήτων καὶ ἐξουσιῶν, ἢ ἔργων καὶ κατορθωμάτων. Τὸν ἀετὸν εἶχεν ὁ Ζεὺς, τὸν λαγωὸν ἢ τὴν περιστερὰν ἡ Ἀφροδίτη, ἡ Ἥρα τὸν ταὼν, τὴν ἔλαφον ἡ Ἄρτεμις, καὶ ὁ Βάκχος παρίστατο ἐφ' ἁμάξης ἣν ἔσυρεν ὁ φίλοινος πάνθηρ καὶ ὁ γενναῖος λέων. Ζῶα καθ' ἑαυτὰ καὶ μόνα σπανίως ἀπαντῶνται εἰμὴ ἐπὶ σκευῶν καὶ ἐπίπλων· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμπαρίστανται τῷ ἀνθρώπῳ καὶ πρὸ πάντων ὁ ἵππος, ὃν καὶ τοῦτον ἰδανικεύει κατὰ τὴν ἰδανικὴν αὐτοῦ μορφὴν ἡ τέχνη, καὶ ἀνυψοῖ οὕτως εἰπεῖν εἰς πνευματικωτέραν ζωὴν προσεγγίζουσα αὐτὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς ζωηρᾶς ἐκφράσεως τῶν νοητικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτοῦ ἐνστιγμάτων. Σύμβολα εἶναι ἐπίσης τὰ ἐργαλεῖα, τὰ ὅπλα, τὰ ψέλλια, τὰ στέμματα, καὶ ὡς σύμβολα ἐνίοτε προσλαμβάνονται καί τινα ἀλληγορικὰ φανταστικὰ ἢ μυθολογικὰ ὄντα, οἷον ἡ δόξα, ἡ πίστις, ἡ εἰρήνη, σάτυροι, σιληνοί, φαῦνοι καὶ κένταυροι. Καὶ ὅταν μὲν τὰ ὄντα ταῦτα παριστῶνται μεμονωμένα, δύναται διὰ πάσης μελέτης καὶ τελειότητος νὰ περιποιηθῇ αὐτὰ ὁ καλλιτέχνης, ἀποδίδων εἰς τὴν ἀτομικὴν ταύτην παράστασιν γενικῆς τινος ἐννοίας ἢ ἠθικῆς διαθέσεως καὶ αἰσθήματος τὴν ἔκφρασιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου. Ὅταν δὲ συνδυάζωνται πρὸς τὸν ἄνθρωπον, φανερὸν ὅτι, τούτου πρωτεύοντος, ἐκεῖνα ἐξ ἀνάγκης ὑποχωροῦσι, καὶ εἰς ὑποδεεστέραν τάσσονται θέσιν, ὡς συμπληρωματικὰ καὶ οὐχὶ κύρια στοιχεῖα τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως.

δ'.

Ἀλλ' ἡ Γλυπτικὴ δὲν παριστάνει πάντοτε τὸν ἄνθρωπον μεμονωμένον ἢ πρὸς μόνα τὰ εἰς αὐτὸν παρεπόμενα σύμβολα σχετιζόμενον. Ἐὰν ἡ νοητικὴ καὶ ἠθικὴ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος εἶναι τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς τέχνης, ἡ ἐνέργεια αὕτη τελεῖται συνήθως διὰ ποικίλων μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεων, τὰς ὁποίας δὲν δύναται νὰ παραμελήσῃ· καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ τέχνῃ τὰς σχέσεις ταύτας

ἐκφράζουσι τὰ συμπλέγματα. Δὲν δύναται ὅμως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον νὰ προσλάβῃ πολλὰ ἄτομα, διότι, πλὴν τῶν μετά τινος ἀρχιτεκτονικοῦ μνημείων συναρμοζομένων συμπλεγμάτων, δὲν δύναται ἐκ τῆς ἀπόψεως νὰ ὠφεληθῇ, ὡς ἡ ζωγραφία, ἥτις, ἕνεκα τῶν ἰδίων αὐτῆς μέσων καὶ διὰ τῆς μαγείας τοῦ χρώματος καὶ τοῦ φωτός, πλεῖστα ἐνίοτε ἀντικείμενα εὐχερῶς συνενοῖ καὶ ἐντέχνως ἀνάγει, ἄλλα ἐπισκιάζουσα καὶ ἄλλα ἐντελῶς παριστῶσα, εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον ὁράσεως ἐπί τινος συμμέτρου ἐπιφανείας κατὰ δύο μόνον διαστάσεις· τοὐναντίον, τὰ ἔργα τῆς Γλυπτικῆς παραγόμενα ἔν τινι τόπῳ, ὃν πληροῦσι κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ διαστάσεις, καὶ πανταχόθεν ὁρώμενα, πρέπει νὰ ἦναι ἅπαντα ἐξ ἴσου ἐντελῶς ἐξειργασμένα, καὶ δὲν δύνανται νὰ συμπλεχθῶσι πρὸς ἄλληλα εἰμὴ δι' ὀλίγων ἀτόμων, ἄλλως ἡ προσοχὴ διαιρεῖται καὶ διασκεδάζεται, ἡ ἑνότης ἐκλείπει, καὶ ἡ ἐντύπωσις ἐξασθενίζεται. Διὰ τοῦτο εἰς τὸ ἐλλειπὲς τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς ἐκτάσεως πρέπει νὰ ἀναπληρώσῃ τὸ συνεκτικὸν τῆς ἑνότητος, παραγούσης ὡς ἰδίαν ἀπόρροιαν τὴν ποικιλίαν, τὸ σύντονον τῆς ἐκφράσεως καὶ ἡ ἐντελὴς συμμετρία. Μεγίστη δὲ εἶναι ἡ δυσκολία τοῦ ἔργου τούτου, διότι πανταχόθεν ὁρωμένου τοῦ συμπλέγματος, αἱ περιγραφαὶ (contours) τῶν σωμάτων πολυτρόπως συγχέονται, καὶ ἡ ἡ ἑνότης χαλαροῦται, ὑπερτερούσης τῆς ποικιλίας, ἢ τὸ ἀνάπαλιν, καὶ ἡ ἔκφρασις ἀδυνατεῖ, καὶ δυσκόλως τηρεῖται ἀναλλοίωτος ἡ συμμετρία. Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν δυσκολιῶν τούτων συντείνει ἡ ἐπιμελὴς ἐκλογὴ τῶν διαφορῶν, κατὰ τὸ φῦλον, τὸ ἀνάστημα, τὸν ἱματισμόν, τὴν ἰδιαιτέραν θέσιν καὶ στάσιν καὶ κίνησιν καὶ ἔκφρασιν, δι' ὧν ἕκαστον τῶν συμπλεκομένων προσώπων συμμετέχει τῆς κοινῆς πράξεως καὶ παραστάσεως. Συμβάλλει δὲ προσέτι ἡ ἔντεχνος αὐτῶν διάταξις, ὥστε ἕκαστον ἀποσπασθὲν τοῦ ὅλου νὰ φαίνεται ἐναργῶς κεκολοβωμένον, καθὼς ἑνὸς ἐξ αὐτῶν στερούμενον ἀπομένει τὸ ὅλον ἀσυμπλήρωτον. Τὴν ποικίλην ταύτην ἑνότητα ζωογονεῖ ἡ ἔκφρασις καὶ ῥυθμίζει ἐπὶ τέλους διὰ τῶν γνωστῶν αὐτῆς κανόνων ἡ συμμετρία. Ἐντελέστερον πάντων τούτων παράδειγμα, καί τοι μὴ ἄνῆκον, κατά τινας εἰς τὴν ὡραίαν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης ἐποχὴν, ἀναγνωρίζουσιν ἐν γένει οἱ καλλιτέχναι τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος.

Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ σχεδιάσματος τούτου τῆς περὶ Γλυπτικῆς καλολογικῆς θεωρίας ἀπομένει νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ ἀναγλύφων. Διὰ τῶν ἔργων τούτων, μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ἄλλων, σχετίζεται ἡ Γλυπτικὴ πρός τε τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν ζωγραφίαν. Τὰ ἀνάγλυφα δὲν εἶναι ἀγάλματα μεμονωμένα ἢ ἐν συμπλέγματι, ἀλλὰ γεγλυμμένα ἐπί τινος ἐπιφανείας πρὸς ἣν μένουσι προσκεκολλημένα, καί τοι ἐξέχοντα αὐτῆς· κατὰ δὲ τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς ἐξοχῆς ταύτης, ὀνομάζονται ἀνάγλυφα, ἡμιανάγλυφα ἢ κοιλανάγλυφα ἢ ἄλλως ἔκτυπα, ἡμίτυπα καὶ πρόστυπα ἀνάγλυφα. Καὶ πρὸς μὲν τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν σχετίζονται, καθ' ὅσον αὕτη, δι' ἧς ἀπονέμει αὐτοῖς θέσιν, ἐν τοῖς ἰδίοις μνημείοις, λ. χ. ἐν ταῖς ζωφόροις ἢ ἐν τοῖς ἀετώμασι τῶν ναῶν της, προσδιορίζει τάς τε ἀποστάσεις καὶ διαστάσεις, περιορίζει τὴν ἔκτασιν, ὑπαγορεύει τὰ ὑποκείμενα αὐτῶν, καὶ ἰδιαιτέρους ὅρους ἐπιβάλλει πρὸς ἀναγκαίαν συναρμολόγησιν αὐτῶν μετὰ τοῦ κτιρίου, ἐξ οὗ ἐξέρχονται ὡς φυσικὴ αὐτοῦ ἔκφυσις καὶ ἐκβλάστησις. Πρὸς δὲ τὴν ζωγραφίαν, καθ' ὅσον καὶ ταῦτα ἐπί τινος ἐπιφανείας παρίστανται, οἱονεὶ σκιαγραφημένα, καὶ δύο μόνον διαστάσεις πληροῦντα. Ἐντεῦθεν ἐγείρεται ζήτημα, ἐὰν αἱ δι' ἀναγλύφων παραστάσεις ἐπιδέχωνται τὴν ζωγραφικὴν ἄποψιν. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀερίας, οὐδεὶς λόγος διότι αὕτη εἶναι τοῦ χρώματος ἀποτέλεσμα. Περὶ δὲ τῆς γραμματικῆς, οἱ ἀρχαῖοι οὐδέποτε εἰσήγαγον αὐτὴν εἰς τὰ ἀνάγλυφα, ἀλλ' οἱ νεώτεροι ἐπειράθησαν ἐνίοτε νὰ τὴν παραστήσωσι, καὶ ἰδίως εἰς τὰ ἐπὶ μετάλλων ἀνάγλυφα, ὧν περίφημον δεῖγμα παρέχουσιν αἱ τοῦ Γκιβέρτη θαυμασταὶ ἐκεῖναι θύραι τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ βαπτιστηρίου, ἃς ὁ Βουοναρρώτης ὠνόμαζε θύρας τοῦ παραδείσου. Ἀλλ' ἐὰν ἐπιτρέπηται εἰς ἡμᾶς νὰ ἐκφέρωμεν γνώμην καὶ περὶ τούτου, δὲν θεωροῦμεν τὸ παράδειγμα ἀξιομίμητον. Κύριον ἀντικείμενον τῆς Γλυπτικῆς εἶναι τὸ ἀνθρώπινον σῶμα διὰ τῆς ἁπλῆς καὶ καθαρᾶς καὶ ὅσῳ τὸ δυνατὸν ἰδανικῆς αὐτοῦ μορφῆς ἐκφράζον τὸ ἐν αὐτῷ πνεῦμα. Ἐκ τούτου καὶ οἱ κανόνες καὶ οἱ ὅροι καὶ τὰ ὅρια τῆς τέχνης ταύτης, δι' ὧν πάσης ἄλλης διαστέλλεται· δὲν δύναται ἄρα, ἕνεκεν τῆς ἀπόψεως, νὰ κατασκευάσῃ ἧττον ἐντελὲς ἓν ἢ πλείονα τῶν ἀγαλμάτων της· δὲν προώρισται νὰ ἐκφράσῃ τὴν φύσιν, οὐδὲ τὰς πρὸς αὐτὴν σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου· καὶ εἰς αὐτὰς τὰς μεταξὺ ἀνθρώπων σχέσεις εἴδομεν πόσας δυσκολίας ἔχει νὰ ὑπερνικήσῃ ἐν τοῖς συμπλέγμασιν· ἀφ' ἑτέρου, ἕκαστος ἠξεύρει πόσον ἀτελὴς εἶναι ἡ γραμματικὴ ἄποψις ἄνευ τῆς ἀερίας, ἥτις γίνεται διὰ τοῦ χρώματος, καὶ τὸ χρῶμα εἶναι οὐ μόνον ξένον ἀλλὰ καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀντιπαθητικὸν πρὸς τὴν Γλυπτικὴν στοιχεῖον. Ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων ὁρμώμενοι, παρίστανον οἱ ἀρχαῖοι καλλιτέχναι ἐν τοῖς ἀναγλύφοις εἰκόνας, συμπλέγματα καὶ σκηνὰς μηδεμίαν ἢ πολὺ ὀλίγην ἀνάγκην ἔχοντα οἱαδήποτε ἀπόψεως, οἷον πομπάς, θυσίας, στρατιωτικὰς παρατάξεις, θρησκευτικὰς τελετάς, ἐναῖς διαδοχικῶς ὀλίγα ἢ πολλὰ πρόσωπα παρέρχονται τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο, καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς βαδίζοντα ἢ ἱστάμενα ὑποτίθενται. Ἡ σύγχυσις τῶν σχετικῶν ὁρίων τῶν τεχνῶν οὐδέποτε ἐπέφερε τὴν τελειοποίησιν αὐτῶν· καὶ καθὼς τὰ διάφορα στοιχεῖα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ καλλιτεχνήματος τότε μόνον συντείνουσιν εἰς τὴν κοινὴν ἔκφρασιν, ὅτε ἔχει ἕκαστον τὴν ἰδίαν τελειότητα, ἀνεξαρτήτως τῆς τῶν ἄλλων, ὡσαύτως ἡ ἔνθεος χορεία τῶν τεχνῶν τότε μόνον συνεπάγει τὸ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πλῆρες καὶ αἴσιον αὐτῶν ἀποτέλεσμα, ὅτε

ἑκάστη αὐτῶν προβαίνει πλήρης μὲν ἔχουσα τὴν ἰδίαν δύναμιν καὶ καλλονὴν, οὐδαμῶς δὲ τὰ τῶν ἄλλων σφετεριζομένη, καὶ διὰ τῶν ἰδίων θελγήτρων συνεργοῦσα εἰς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ παράστασιν τοῦ θείου ἀρχετύπου.

ε'.

Ἐὰν ἡ Γλυπτικὴ εἶναι ἡ πρώτη ἔκφρασις τοῦ ἀτομικοῦ πνεύματος, ἰδίως ἔπρεπε νὰ ἀκμάσῃ ἐν τῇ πατρίδι τῆς ἀτομικότητος καὶ ἡ πρώτη αὐτῆς πατρὶς εἶναι ὁμολογουμένως ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία. Τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀτομικότητος, καὶ ἑπομένως τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἐλευθερίας, φέρουσιν ἡ χώρα, τὸ πνεῦμα κατὰ τὰς νοητικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, τὸ θρῆσκευμα, τὰ πολιτεύματα, τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἀτομικότητα μὲ τὸν τύπον τῆς καλλονῆς ἔπρεπε νὰ περιβάλλῃ ἡ φυσικὴ τοῦ ἕλληνος εὐαισθησία καὶ ἡ ἔμφυτος ἐν αὐτῷ φιλοκαλία, ὑπὸ τοῦ σωματικοῦ κάλλους τῆς φυλῆς καὶ ὑπὸ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων καὶ ἄλλων καλλιτεχνικῶν ἐθίμων βοηθούμεναι. Διὰ τοῦτο πρὸ τῶν Ἑλληνικῶν χρόνων οὐδὲν γλυπτικὸν μνημεῖον ἄξιον ἰδιαιτέρας μελέτης ἀπαντᾷ ὁ ἱστορικὸς τῆς καλλιτεχνίας παρὰ τοῖς λαοῖς τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου· μόνοι δὲ μεταξὺ τούτων οἱ Αἰγύπτιοι παρέχουσιν ἀτελέστατα τῆς τέχνης ταύτης σχεδιάσματα, διότι καὶ παρ' αὐτοῖς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Γλυπτικῆς παρεμπόδισαν λόγοι ἐναντίον πρὸς τοὺς ὑποθάλψαντας αὐτὴν ἐν Ἑλλάδι. Εἶναι δὲ οὗτοι τὸ δύσμορφον καὶ ἀκαλλὲς τῆς φυλῆς κατά τε τὸ χρῶμα καὶ τὰς διαστάσεις καὶ ἀναλογίας τῶν μελῶν τοῦ σώματος, τὸ σοβαρὸν καὶ μονότονον καὶ φιλάργυρον τοῦ πνεύματος, τὸ στάσιμον τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ὁ ἱερατικὸς καὶ ἀριστοκρατικὸς ὀργανισμὸς τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας, ἡ ἄγνοια τῆς ἀνατομίας καὶ τὸ ὅλως βάναυσον τῆς τέχνης, ἥτις ἐπεβάλλετο ὡς ἐπιτήδευμα ἐπικερδὲς ἢ ὡς συμπλήρωμα τοῦ θρησκευτικοῦ συμβολισμοῦ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ δὲν ἀνέβλυζεν ὡς ἐλεύθερον καὶ αὐθόρμητον προϊὸν τῆς μεγαλονοίας. Τῷ ὄντι, τὰ αἰγυπτιακὰ ἀγάλματα τούτους φέρουσι τοὺς χαρακτῆρας· ἡ περιγραφὴ αὐτῶν μιμεῖται μᾶλλον τὰς εὐθείας καὶ γεωμετρικὰς γραμμὰς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἢ τὰ ζῶντά σχήματα τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ· ἡ θέσις αὐτῶν, εἴτε ὀρθῶν εἴτε καθημένων, δὲν μηνύει τὴν ἐσωτερικὴν κίνησιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ πνευματικοῦ στοιχείου, ἔχουσι τὰς χεῖρας προσκεκολλημένας τῷ σώματι, ἀκινήτους τοὺς πόδας, ἢ τὸν ἕνα μόλις προβαίνοντα εἰς τὴν κίνησιν καὶ ἐμφαίνοντα οὐχὶ τὴν τολμηρὰν ἀπόφασιν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν φόβον καὶ τὸν δισταγμόν, προσαρμόζονται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τοίχους καὶ ὀρθοστάτας. Κατὰ δὲ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν δὲν περιβάλλονται τὴν λειότητα καὶ μαλθακότητα τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ τὰ ὀστᾶ μᾶλλον καταδεικνύουσι προέχοντα εἰς τὰ μήλα, τοὺς ἀγκῶνας, τὰ γόνατα, τοὺς ἀστραγάλους. Ἡ κεφαλὴ, ἐν ᾗ ζωηρότερον ἀπαστράπτει τὸ κάλλος τοῦ πνεύματος, δὲν ἔχει οὔτε τὸ ὠοειδὲς σχῆμα, οὔτε τὴν προσωπικὴν γωνίαν, δι' ὧν περιγράφεται ἡ τοῦ προσώπου ὡραιότης· οἱ ὀφθαλμοὶ δὲν εἰσέρχονται βαθέως ὑπὸ τοῦ μετώπου ἐπισκιαζόμενοι καὶ διὰ τῆς ἐξοχῆς τοῦ βολβοῦ δηλοῦντες τὴν ἐσωτερικὴν σκέψιν καὶ τὴν δραστηριότητα τῆς διανοίας, ἀλλ' ἔξωθεν τρόπον τινὰ ὑποτιθενται πλάγιοι, στενοὶ καὶ ἐπιπόλαιοι· ἡ διαχωριζουσα αὐτοὺς ῥὶς εἶναι χυδαία καὶ σιμὴ, τὸ στόμα μόλις χαράττεται, ὁ πώγων εἰσέρχεται, τὰ ὠτία ὑψοῦνται, καὶ αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες οὐδεμίαν ἔχουσιν ὡραιότητα. Τέλος, καὶ αὐτὸς ὁ ἱματισμὸς ἐπιπίπτει βαρὺς καὶ ἄκομψος, ἐπικαλύπτων ἁπλῶς τὸ σῶμα, ἀλλ' οὔτε μηνύων αὐτοῦ τὴν φύσιν οὔτε τὴν ἰδίαν προστιθεὶς χάριν καὶ ἁρμονίαν. Διὰ τοῦ ἱματισμοῦ δὲ καὶ τῶν ἐπιπροσθέτων ζώων καὶ συμβόλων διακρίνονται τὰ διάφορα πρόσωπα τῶν θεῶν καὶ τῶν βασιλέων καὶ οὐχὶ διὰ τῆς ποικιλίας τῶν χαρακτήρων καὶ τῆς ἐκφράσεως, δι' ὧν ἐκδηλοῦται ὁ ἀτομικὸς τύπος τῆς ἰδέας ἢ τῆς εἰκόνος. Ὥστε, ἐν κεφαλαίῳ, τὰ αἰγυπτιακὰ ἀγάλματα ὁμοιάζουσι μᾶλλον πτώματα ἀνωρθωμένα πρός τινα συμβολικὴν καὶ μυστηριώδη σημασίαν, ἢ ἰδανικὰ ἐκτυπώματα τῆς ζώσης ἀνθρωπότητος. Ἀπ' ἐναντίας ἐντελέστερον εἰργασμένα εἶναι τὰ ζῶα, ἴσως διότι ταῦτα ἦσαν ἀντικείμενα λατρείας, καὶ διὰ τοῦτο τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐπέθετον οὐχὶ σπανίως ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὅπερ ἐταρίχευον· οὕτως εἰπεῖν, καὶ διὰ τῆς τέχνης, ὡς σύμβολον θανάτου μᾶλλον ἢ ζωῆς, ὡς ἔμβλημα τῆς δουλείας καὶ τῆς στασιμότητος μᾶλλον ἢ ὡς διαφανὲς σκήνωμα ὑπό τινος ἐσωτερικῆς λάμψεως φωτιζόμενον καὶ ζωογονούμενον.

Ὑπεδείξαμεν τοὺς λόγους δι' οὓς ἡ Γλυπτικὴ ἔπρεπεν ἰδίως νὰ ἀναπτυχθῇ ἐν Ἑλλάδι, ἔνθα προεβη μέχρι τοσαύτης τελειότητος, ὥστε ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτῆς θεωρία οὐδὲν ἕτερον εἶναι οὐσιωδῶς ἢ ἑρμηνεία τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Ἀλλ' εἰς τὸν ὑπατον τοῦτον βαθμὸν δὲν προεβιβάσθη διὰ μιᾶς· ὑπείκουσα εἰς τοὺς νόμους τοῦ χρόνου, διῆλθε καὶ αὕτη φάσεις διαφόρους, περὶ ὧν σημειοῦμεν ἐνταῦθα λίαν συντόμως τὰ κυριώτερα.

Ἡ πρώτη ἐποχὴ ἐκτείνεται ἀπ' ἀρχῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας μέχρι τῆς Ν'. Ὀλυμπιάδος ἢ τοῦ 580 ἔτους π. Χ., καὶ δύναται νὰ ἐπονομασθῇ ἡ ἱερατικὴ τῆς Γλυπτικῆς ἐποχή. Ἐξῆλθε καὶ ἡ τέχνη αὕτη ἐκ τοῦ θρησκεύματος, καὶ ὑπὸ μόνου τούτου κατ' ἀρχὰς ἐνεπνεύσθη. Τὰ ἔργα αὐτῆς ἦσαν κατὰ πρῶτον ἀγάλματα θεῶν ἢ, ὀρθότερον, συμβολικαὶ εἰκόνες αὐτῶν, ἑρμαῖα, κίονες κωνοειδεῖς, σανίδες, δόρατα, κηρύκεια, ἀφιερούμενα εἰς τὰς μὴ εἰσέτι ἐξανθρωπισθείσας θεότητας, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐπετίθεντο κεφαλαὶ καὶ ἕτερα σύμβολα πρὸς ἀκριβέστερον προσδιορισμόν. Οὐδένα τύπον καλλονῆς εἶχον αἱ μετὰ μεμυκότων ὀμμάτων κεφαλαὶ αὗται, προσπηγνύμεναι ἐπὶ ξυλίνων ζοάνων, ἅτινα περιγράφονται μὲ τὰ σκέλη σύμποδα καὶ οὐχὶ διαβε-

θηκότα, μὲ καθειμένας τὰς χεῖρας καὶ εἰς τὰς πλευρὰς κεκολλημένας, καὶ ὁμοιάζοντα μᾶλλον τὰ παίγνια τῶν νηπίων ἢ τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Καὶ πραγματικῶς τὰ ἔργα ταῦτα δὲν ἦσαν ἀποτέλεσμα τῆς καλλιτεχνικῆς ἐμπνεύσεως καὶ τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ μᾶλλον ἱερατικοὶ τύποι ἐπιβαλλόμενοι εἰς τὴν βάναυσον τέχνην ἀπαιδεύτων ἐργατῶν ἀποτελούντων ἰδιαιτέρας οἰκογενείας καὶ συντεχνίας. Τὰ εἴδωλα ταῦτα ἔπλυνον, ἔξεον, διεστίλβουν, ἐνέδυον καὶ μυριοτρόπως ἐπεκόσμουν οἱ κατέχοντες αὐτὰ χάριν εὐλαβείας, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ εἰς τὰ παιδαριώδη ταῦτα σχεδιάσματα τῆς τέχνης διεκρίνετο ἡ μέλλουσα αὐτῆς λαμπρότης, καθὼς τὸν μέγαν καλλιτέχνην μηνύουσι καὶ αὐτὰ τὰ πρῶτα δοκίμια τῆς εἰσέτι ἀπαιδεύτου νηπιότητός του.

Τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως τῆς Γλυπτικῆς ἥτις ἐγένετο μεταξὺ Ν'. καὶ Π'. Ὀλυμπιάδος (580—450 π. Χ.) προηγήθη ἡ ποίησις, ἥτις, καθὸ ὑψηλοτέρα καὶ εὐρυτέρα καὶ πνευματικωτέρα τῶν τεχνῶν, παρέχει εἰς πάσας τὰς ἄλλας ὑποκείμενα καὶ τύπους πρὸς ἰδιαιτέραν ὑφ' ἑκάστης ἐπεξεργασίαν. Διὰ τοῦτο ὁ Ὅμηρος εἶναι οὐ μόνον πατὴρ τῆς ποιήσεως ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς Ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας· καὶ καθὼς δὲν διέφυγον τὴν προσοχὴν ἀγχινουστάτου κριτικοῦ τῶν ἡμερῶν μας αἱ μεταξὺ τῆς δραματικῆς ποιήσεως καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Γλυπτικῆς σχέσεις καὶ ἁρμονίαι, ἃς ἐν μέρει διεφώτισεν, ὡσαύτως ὡραῖον θέμα παρέχει εἰς τὰς θεωρίας τοῦ καλολόγου ἡ ἐπὶ τῆς ὅλης καλλιτεχνίας ἐνέργεια τῆς Ὁμηρικῆς ἐποποιΐας. Συνέτεινον δὲ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην ἥ τε ἐμπορικὴ καὶ πολιτικὴ ζωή, ἡ κινοῦσα ἤδη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὴν Ἑλληνικὴν δραστηριότητα, καὶ ἡ πρόοδος τῆς ὀρχηστικῆς καὶ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῆς προηγουμένης ἐποχῆς ἐπικρατεῖ εἰσέτι ἐν τῇ τέχνῃ. Ἀτομικεύεται ἡ ἐργασία, καθὼς καὶ ἡ ἔκφρασις, καὶ βαθμηδὸν μορφοῦται ὁ ἰδανικὸς τύπος τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων, ἀλλ' ἔνθρονοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρίστανται, καὶ ἐν σοβαρᾷ γαλήνῃ καὶ ἀταραξίᾳ. Τὸ πάθος, ἡ κίνησις, ἡ πάλη, ἡ ἐξωτερίκευσις τῆς ἐνδοτάτης διαταράξεως τοῦ νοὸς καὶ τοῦ αἰσθήματος ὑπὸ τὸν τύπον ἰδανικῆς ἁρμονίας εἰσέτι δὲν παρουσιάζονται· οὔτε ὁ Θεὸς ἀρκούντως ἐξηνθρωπίσθη, οὔτε ὁ ἄνθρωπος ἀρκούντως ἀπεθεώθη. Οἱ ἐξ ἐλέφαντος καὶ μετάλλων ἀνδριάντες ἦσαν εἰκόνες ἀριστευσάντων ἀθλητῶν, καὶ τὰ ἀγάλματα ἦσαν εἰκόνες θεῶν, ὡς ἀναθήματα ἐν τοῖς ναοῖς ἀφιερούμενα, ἢ ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ αὐτῶν ἐν τοῖς μετωπίοις καὶ ἀετώμασι παριστάμεναι. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουσιν ἡ ἐν Μονάχῳ συλλογὴ τῆς αἰγινητικῆς σχολῆς καὶ τὰ μετώπια τῆς Σελήνοῦντος ἀνακαλυφθέντα ἐν ἔτει 1823, καὶ ἐν Πενόρμῳ σωζόμενα, ἐν οἷς διακρίνονται τὰ πρῶτα βήματα τῆς ῥωμαλέας νεότητος τῆς τέχνης, ἀλλὰ καί τις τραχύτης καὶ εἰς τὰ σχήματα καὶ εἰς τὰς κινήσεις, καὶ ὕφος ἀρχαΐζον καὶ εἰσέτι ἀτελές.

Εἰς τὴν ἐντέλειαν καὶ ἀκμήν της ἔμελλε νὰ φθάσῃ ἡ γλυπτικὴ κατὰ τὴν γ'. ἐποχήν, ἥτις δικαίως δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἡ ἐποχὴ τοῦ Φειδίου. Πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς ἐντελείας ταύτης ἤδη προϋπῆρχον, καὶ μόνον ἀπῃτεῖτο ἰσχυρὰ ὤθησις πρὸς συνένωσιν αὐτῶν καὶ συναρμολόγησιν. Καὶ καθὼς ἐνίοτε ἐζωτερική τις ἐντύπωσις ἰσχυρῶς προσβάλλουσα τὸν ἀτομικὸν ἄνθρωπον ὠθεῖ αὐτὸν πρὸς τὰ ἔσω, καὶ διὰ τῆς ἐσωτερικῆς σκέψεως καὶ συγκινήσεως ἀναλαμβάνει τότε πλήρη καὶ καθαρὰν συνείδησιν ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἰδίων δυνάμεων, δι' ὧν παράγει ἀκολούθως ἔργα ὑπερβαίνοντα τὸ σύνηθες μέτρον τῆς ἱκανότητός του, ὡσαύτως αἱ ἔξωθεν ἐπιθέσεις καὶ αἱ ὑπὸ ξένων στοιχείων προσβολαὶ συγκεντροῦσιν ἐνίοτε τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις καὶ διὰ τῆς συγκεντρώσεως ταύτης ἐπαυξάνουσι καὶ κινοῦσιν αὐτὰς εἰς ἔργα θαυμάσια ἡρωϊσμοῦ καὶ μεγαλονοίας. Τὴν αἴσιον ταύτην μεταβολὴν ἐπέφερεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν ὁ Περσικὸς πόλεμος· ἡ Ἑλλὰς ἐγνώρισε τὴν δύναμίν της, καὶ ἐκ τῆς γνώσεως ταύτης ἐξήστραψεν ἡ Ἑλληνικὴ μεγαλόνοια. Καὶ ἐν μὲν τῇ πολιτικῇ ἐκπροσωπεῖ αὐτὴν ὁ Περικλῆς, ὅστις καὶ ὠχύρωσε καὶ περιεκόσμησε τὰς Ἀθήνας καὶ κατεσκεύασεν ἢ συνεπλήρωσε πάντα τὰ τεράστεια ἔργα, ὧν τὰ ἐρείπια εἶναι εἰσέτι μνημεῖα ἀνεκτίμητα καὶ ἀνέφικτα, τὸ Θησεῖον, τὸν Παρθενῶνα, τὰ μακρὰ Τείχη, τὴν ποικίλην Στοάν, τὰ μαρμάρινα θέατρα, ἔργα ἐν οἷς τὸ μεγαλεπήβολον τῆς τέχνης ἁμιλλᾶται πρὸς τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν. Κατὰ δὲ τὴν καλλιτεχνίαν προσωποποιεῖται ἐν τῷ Φειδίᾳ ὅστις ἐγένετο, τῷ κυριαρχικῷ δικαιώματι τοῦ δαιμονίου αὐτοῦ πνεύματος, τὸ κέντρον, ὁ ἀρχηγὸς καὶ ὁ διευθυντής, ὑφ' οὗ ἐμπνέονται παντοῖα καλλιτεχνήματα. Ἔργα τῆς χειρός του εἶναι, σὺν τοῖς ἄλλοις, τὰ χρυσοελεφάντινα κολοσσαῖα ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Καὶ ἐν μὲν τῇ Παρθένῳ Παλλάδι διέπρεπεν ἡ εἰκὼν νέας Θεᾶς ἐνόπλου καὶ θριαμβευούσης, ἐμφαίνουσα τὸν ἡρωϊσμὸν καὶ τὴν σύνεσιν ἔν τινι μεγαλοπρεπεῖ ἁπλότητι μετὰ πλουσίας περικοσμήσεως συνηνωμένη, καὶ φέρουσα πάντα τὰ σύμβολα τῆς θείας αὐτῆς ἀτομικότητος. Τὸ δὲ ἄγαλμα τοῦ πατρὸς τῶν Θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων, τὸ διεγεῖραν τὴν ἔκπληξιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν πάσης τῆς Ἑλλάδος, συνήνωνεν ἐπίσης τὸ ἁπλοῦν μετὰ τοῦ ὑψηλοῦ, τὸν πλοῦτον τῆς πλαστικῆς ἐπικοσμήσεως μετὰ βαθυτάτης ἐπιστήμης περὶ τὴν διάταξιν πάντων τῶν μερῶν τοῦ κολοσσαίου τούτου ἔργου, τὸν ὕψιστον τοῦ ἰδανικοῦ τύπον ὑπὸ τὴν πολυτελεστέραν πραγματικότητα. Νηπενθὲς ἐθεωρεῖτο ἡ ἐξ αὐτοῦ ἐντύπωσις ἐπὶ τῶν ὁρωμένων, καὶ μέγιστον ἐλογίζετο ἀτύχημα ν' ἀποθάνῃ τις οὐδέποτε ἰδὼν τὸ θεῖον τοῦτο πρόσωπον. Θεῖοι ἦσαν τῷ ὄντι οἱ χαρακτῆρες αὐτοῦ· τὸ μέτωπον εἶχεν ὑψηλόν, ἐμβριθές, ἀλλ' ἐνταυτῷ διαυγὲς καὶ ἀκτινοβόλον· ἡ κόμη μεμερισμένη ἀπὸ τῆς ἄκρας αὐτοῦ ἔπιπτεν ἀμφοτέρωθεν τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τῶν ὤμων ὡς χαίτη λέοντος, οἱ ὀφθαλμοί, ἡ ῥὶς, τὸ στόμα, ὁ εὐγένειος πώγων, πάντα τὰ μέλη τῆς κεφαλῆς,

τὰ γενναῖα στέρνα καὶ ἡ ὅλη τοῦ σώματος διάπλασις καὶ ἡγεμονικὴ στάσις ἐξέφραζον τὴν παντοδυναμίαν καὶ μεγαλοψυχίαν, ἀλλ' ἐνταυτῷ τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὸ ἔλεος, δι' ὧν ὁ πατὴρ τῶν θεῶν συγκατένευεν εἰς τὰς δεήσεις τῶν ἀνθρώπων

. . . . . κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων,
Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπεῤῥώσαντο ἄνακτος
Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον.
Ιλιάδ. α. 528—30.

Οὐδεὶς κάλαμος δύναται νὰ περιγράψῃ τὴν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων ὑψηλὴν ἐντέλειαν ἐκείνου τοῦ ἀγάλματος κάλλιον τῶν στίχων τούτων, ὑφ' ὧν καὶ αὐτὸς ὁ Φειδίας ὡμολόγει ὅτι ἐνεπνεύσθη. Ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ ἔκειτο, ὡς ἔλεγεν ὁ Κικέρων, εἶδός τι καλλονῆς ἔζοχον, εἰς ὃ ἐνορῶν καὶ ἀναποσπάτως ἐνατενιζῶν, πρὸς ὁμοίωσιν αὐτοῦ ἐκίνει καὶ χεῖρα καὶ τέχνην. Πολλὰ ἕτερα ἀγάλματα θεῶν καὶ ἡρώων, εἴτε ἐκ χαλκοῦ εἴτε ἐκ μαρμάρου ἐξειργάσθη ὁ Φειδίας, καὶ τούτων οὐδὲν ἐφείσθη ὁ χρόνος, ἀτελῆ μόνον διασώσας τὰ ἐκ τῆς σχολῆς αὐτοῦ ἀνάγλυφα τῶν μετωπίων τοῦ Θησείου καὶ τοῦ Παρθενῶνος. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτοις ἀνανακλᾶται τὸ μεγαλοφυὲς πνεῦμα τοῦ θείου διδασκάλου, ὅστις διαμένει εἰσέτι, ὡς ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ δραματικῇ ποιήσει, καὶ ὁ Ῥαφαὴλ ἐν τῇ ζωγραφίᾳ, ἡ κατ' ἄνθρωπον πληρεστέρα καὶ λαμπροτέρα συνένωσις τοῦ ἰδανικοῦ ὕψους καὶ τῆς πλαστικῆς τελειότητος.

Σύγχρονος τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς τοῦ Φειδίου εἶναι ἡ ἐν Ἄργει καὶ Σικυῶνι· καὶ ἐὰν εἰς τὸν Φειδίαν ἀποδίδεται ἡ διὰ τοῦ πραγματικοῦ ἐν ἁρμόνιος καὶ ὑψηλὴ ἔκφρασις τοῦ ἰδανικοῦ, εἰς τὸν Πολύκλειτον ἀπονέμεται ἡ ζωηροτέρα ἔκφρασις τῆς πραγματικότητος, ἰδίως ἐν τοῖς ἀγάλμασι τῶν ἀθλητῶν, μολονότι ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθεὶς Δορυφόρος, ὁ ἐφ' ἑνὸς ἱστάμενος ποδός, ὁ διὰ τὴν ἐντέλειαν τοῦ σωματικοῦ τύπου *κανὼν* ἐπονομοσθεὶς, καὶ διὰ τὰς ὡραίας αὐτοῦ ἀναλογίας ὡς παράδειγμα καὶ ὑπογραμμὸς διαμείνας, ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἄμοιρος καὶ ἰδανικῆς ἐμπνεύσεως. Ἑπονται εἰς τοὺς πρώτους τούτους ἀριστοτέχνας ἄλλοι ἀκμάσαντες μετὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον, οἵτινες κατώτεροι μὲν θεωροῦνται πρὸς τοὺς πρώτους παραβαλλόμενοι, ἀμίμητοι δὲ εἰσέτι ὑπὸ τῶν νεωτέρων διαμένουσιν, οἷοι ὁ Πραξιτέλης, ὁ Λύσιππος, ὁ Σκόπας, ὁ Λυσίμαχος κ.λ. δι' ὧν βαθμηδὸν ἡ τέχνη ἀποκλίνει πρὸς τὸ ἐπιτετηδευμένον καὶ θεατρικὸν, ἀποβάλλουσα τὴν ὁμηρικὴν ἐκείνην ἀλήθειαν καὶ ἀφέλειαν, τὴν ἁπλότητα καὶ τὸ μεγαλεῖον, ἅτινα εἶχεν ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Φειδίου. Εἰς τὰς τελευταίας ταύτας ἐποχὰς ἀνήκουσιν ἡ Ἀφροδίτη τῶν Μεδίκων, ὁ Φαρνήσιος Ταῦρος, ὁ τῆς Καλλισκοπίας Ἀπόλλων, τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος, καὶ αὐτό, κατά τινας, τὸ σύμπλεγμα τῶν Νιοβηδῶν. Πολλὰ περὶ τῶν διασωθέντων τούτων μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης συνέγραψαν οἱ περὶ τὴν γλυπτικὴν ἀσχοληθέντες ἀρχαιολόγοι τε καὶ τεχνολόγοι. Ἀλλ' εἰς ἡμᾶς οἵτινες ἀπλῆν μόνον νύξιν τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῆς τέχνης ταύτης ἐνταῦθα προεθέμεθα, οἱονεὶ συμπλήρωσιν τῆς περὶ αὐτῆς καλολογικῆς θεωρίας, ἣν καὶ ταύτην λίαν κεφαλαιωδῶς καὶ συνεπτυγμένως ἐξεθέσαμεν, δὲν ἐπιτρέπεται ἡ λεπτομερὴς αὐτῶν περιγραφὴ καὶ ἐξηκριβωμένη ἐκτίμησις. Οὐδὲ θέλομεν ἐνδιατρίψει εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἐν Ῥώμῃ γλυπτικῆς ἀναπτύξεως, ἥτις, ὡς ἐν τοῖς πλείστοις τοῦ καλοῦ ἔργοις, ὑπῆρξε μίμησις, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνεπιτυχὴς καὶ βάναυσος τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλουργίας, καὶ ἡ ἀπόδειξις ὅτι, ἐνῷ ἑκατὸν σχεδὸν γλύπτας μᾶλλον ἢ ἧττον δοκίμους παρέχει ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία, οὐδεὶς ἄξιος ἰδιαιτέρας μνήμης ἀναφέρεται ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ. Ὡσαύτως ἐν τῷ μεσαιῶνι ἡ ἄγνοια τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων, ἡ ἐν γένει ἀτέλεια τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, ἡ βαρβαρότης τῶν ἠθῶν, τὸ συγκεχυμένον καὶ ἀκανόνιστον τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ παρεμπόδισαν τὴν ἐκβλάστησιν τοῦ ὡραίου τούτου κλάδου τῆς καλλιτεχνίας, ἥτις μόνον ἐν τῷ ἀέρι τῆς ἐλευθερίας καὶ εὐνομίας καὶ παρὰ τοῦ λογικοῦ ἡλίου τῆς ἐπιστήμης ζωογονουμένη, θάλλει καὶ ἀκμάζει. Οὐδὲ εἰς τὰ αἴτια ταῦτα εἶναι, καθ' ἡμᾶς, ἀνάγκη νὰ προστεθῇ ἡ ἐπιῤῥοὴ τοῦ χριστιανικοῦ θρησκεύματος, ὅπερ τὴν νέκρωσιν τῆς σαρκὸς ἐπιβάλλον, πρὸς καθαρωτέραν καὶ πληρεστέραν ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος, ἐδέσμευε, κατά τινας, τὴν διάνοιαν τῶν καλλιτεχνῶν διὰ τῆς πίστεως, μὴ δυναμένων νὰ ἰδανικεύσωσι τὸ σῶμα, ὅπερ ἐθεώρουν ὡς στοιχεῖον πολέμιον, μυρία ἀντιτάσσον προσκόμματα εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ τὴν θείαν θεωρίαν· διότι αὐτὴ μάλιστα ἡ ἔκφρασις τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ὑπόστασις καὶ οὐσία τῆς σωματικῆς παραστάσεως· καὶ ἐὰν ἕτεροι λόγοι πλήρεις συνέσεως καὶ ἠθικότητος δὲν ἀπηγόρευον τὴν χρῆσιν τῆς γλυπτικῆς ἐν τοῖς ὁμοιώμασι θείων καὶ ἱερῶν προσώπων, οὐδὲν ἔχει ἀσυμβίβαστον ἡ πνευματικὴ φύσις τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὸ καθαρὸν ὕψος καὶ τὴν σεμνότητα τῆς τέχνης. Τῷ ὄντι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐμπόδισε τὴν κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους νέαν ἐμφάνισιν γλυπτικῆς τινος τελειότητος ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης. Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι αἱ νέαι αὗται σχολαί, ἐν αἷς ἐνίοτε ἐμφαίνεται βαθυτάτη ἐπιστήμη περὶ τὴν κατασκευὴν καὶ ἐνέργειαν τοῦ σώματος, καὶ γλυκεῖά τις ἔκφρασις χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ ἐλπίδος, δὲν διακρίνονται διὰ τὴν πλαστικὴν ἐντέλειαν τῶν ἰδίων ἔργων, εἰμὴ ὅταν προφανῶς καὶ ἐνίοτε λίαν εὐφυῶς μιμῶνται τὰ ἀρχαῖα. Ἀλλὰ παρατηρητέον, ὅτι ἡ μίμησις αὕτη ὡς πρός τινα εἶναι καθῆκον τῆς τέχνης κατὰ πᾶσαν ἐποχὴν καὶ ἐν οἱᾳδήποτε κοινωνίᾳ, διότι ἡ πλαστικὴ ἢ ἡ τῆς μορφῆς ἐντέλεια, ἣν ἀνελύσαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰς τὰ συστατικὰ αὐτῆς μόρια, (α) εἶναι τὸ διηνεκὲς καὶ αἰώνιον στοιχεῖον τῆς ἀρχαίας τέχνης, τῆς ἀρχαίας ποιήσεως· εἶναι αὐτὸς

(α) Ὅρα Πανδ. τόμ. Β', φυλλ. 184, σελ. 360.

ὁ ἐξωτερικὸς τύπος τοῦ καλοῦ, ὃν ἐξ ἀνάγκης περιβάλλεται ἡ πνευματικὴ ὑπόστασις οἱουδήποτε καλοῦ πλάσματος εἴτε τῆς τέχνης εἴτε τῆς φύσεως. Πολλῷ δὲ μᾶλλον ἐν τῇ γλυπτικῇ, ἥτις ἐκφράζει τὸ πνεῦμα, οὐχὶ διὰ τῆς λέξεως ἢ διὰ τοῦ ἤχου ἢ διὰ τοῦ χρώματος, ἅτινα ἐπιδέχονται ἀπεριόριστον ποικιλίαν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, οὗ ὁ ἰδανικὸς τύπος, ἅπαξ ἀποκαλυφθείς, ὁ αὐτὸς πάντοτε ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ μείνῃ. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐμποδίσῃ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῆς γλυπτικῆς.

Εἴδομεν καὶ περὶ Ἀρχιτεκτονικῆς ὅτι παρά τισι τῶν καλολόγων ἐπεκράτησε παράλογος δόξα καθ' ἣν αἱ διάφοροι τέχναι δὲν δύνανται νὰ λάβωσι διηνεκῆ καὶ σύγχρονον ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ φύονται καὶ ἀκμάζουσιν ἄλλαι ἄλλοτε καὶ ἀλλαχοῦ κατ' ἰδιαιτέρας ἐποχὰς καὶ εἰς ἰδιαίτερα ἔθνη τῆς ἱστορίας, ὡς τὰ ἄνθη καὶ οἱ καρποὶ κατὰ τὰ κλίματα καὶ τὰς διαφόρους ὥρας τοῦ ἔτους. Καὶ καθὼς τινες εἶδον τὸν θάνατον τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς εἰς τὸ τέλος τοῦ μεσαιῶνος, οὕτως ἄλλοι τὴν Γλυπτικὴν ὡς μόνου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἰδιαίτατον καὶ ἀμετάδοτον ἐθεώρησαν πλεονέκτημα, καὶ ἄλλοι κλασικὰς ἀμφοτέρας τὰς τέχνας ταύτας ἐπονομάσαντες, ῥωμαντικὰς δὲ τὰς λοιπάς, εἰς τὴν διαδοχικὴν αὐτῶν ἐμφάνισιν, τῶν μὲν πρώτων ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ, τῶν δὲ δευτέρων ἐν τῷ νέῳ, ἀνάγουσι πᾶσαν τὴν ἱστορίαν τῆς καλλιτεχνίας. Ἀλλ' οὐδόλως ἀρνούμενοι τὴν ἐπιῤῥοὴν ἰδιαιτέρων περιστάσεων τόπου, χρόνου, φυλῆς, πολιτισμοῦ, θρησκεύματος ἐπὶ τῆς μᾶλλον ἢ ἧττον ταχείας καὶ ἐντελοῦς παραγωγῆς τῶν ποικίλων τῆς τέχνης προϊόντων, ἀληθειαν ἣν καὶ ἡ θεωρία ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἱστορία ἐπιμαρτυρεῖ, φρονοῦμεν ὅμως ὅτι οὐδεμία χώρα καθὼς οὐδεμία ἐποχὴ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅλως ἀπόκληρος τῆς καλλιτεχνικῆς περιουσίας, καὶ ὅτι ἀπανταχοῦ καὶ πάντοτε, κατὰ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀναγκαίαν ὥραν τοῦ πολιτισμοῦ, οἱ διάφοροι κλάδοι τῆς καλλιτεχνίας δύνανται ν' ἀνθήσωσι· διότι, καὶ διὰ τὴν κοινὴν αὐτῶν ἀρχὴν καὶ τὴν μίαν πάντων ὑπόστασιν καὶ τὸν ἕνα καὶ μόνον σκοπόν, καὶ διὰ τὴν ταὐτότητα πολλῶν νόμων καὶ ἀρχῶν εἰς πάντας ἐξ ἴσου ἐφαρμοζομένων, καὶ τὰς μεταξὺ αὐτῶν πολυειδεῖς καὶ ἀδιαῤῥήκτους σχέσεις, θεωροῦμεν αὐτοὺς ἀναποσπάστους ἀλλήλων. Ἡ ζωγραφία καὶ ἡ ποίησις δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τέχναι ῥωμαντικαί, καὶ εἰς μόνον τὸν χριστιανικὸν κόσμον καὶ τὴν νεωτέραν ἱστορίαν κυρίως ἀνήκουσαι, καὶ μόνον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀναπτύξασαι ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ καλοῦ τοὺς ἐνδοτάτους θησαυροὺς τοῦ νοὸς καὶ τῆς καρδίας, διότι ὑπῆρξαν πρότερον κλασικώταται καὶ ἐφάμιλλοι πᾶς Ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς Γλυπτικῆς ἐν Ἑλλάδι. Καὶ ἐὰν ἡ ἀρχαία Ῥώμη ἐν τοῖς πλείστοις τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων ὑποδεεστέρα ἀναντιῤῥήτως φαίνεται τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἄνευ πρωτοτυπίας καὶ ἰδίου μεγαλείου, ἡ νέα Ἰταλία, ὡς ἐξ ὑπαμοιβῆς, ἀναλαμβάνει ἐν τῇ μετέπειτα ἱστορίᾳ τὰ σκῆπτρα τῆς τέχνης διὰ τῆς ζωγραφίας καὶ τῆς ποιήσεως. Οὐδὲ ἔχει ἡ ποίησις, ἡ πνευματικωτάτη καὶ εὐρυτάτη καὶ ὑψίστη τῶν τεχνῶν ἰδιαιτέραν πατρίδα ἢ ἐποχήν, οὖσα παγταχοῦ καὶ πάντοτε, ὑπὸ λέξεις καὶ τύπους διαφόρους, ἡ δήλωσις τοῦ ἰδανικοῦ διὰ τοῦ λόγου, ἡ ἀνωτέρα καὶ εὐγενεστέρα ἔκφρασις τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἡ θελκτικωτάτη ἡδονὴ καὶ ἡ γλυκυτάτη παρηγορία τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐὰν δὲ ἐπιφέρωσιν ὡς ὅρον ἀπαραίτητον καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς τὸ θερμὸν ἢ τὸ εὐκραὲς τοῦ κλίματος, τὸ εὐαίσθητον καὶ τὸ φιλήδονον τῆς φυλῆς, βλέπομεν εἰς ἀντίθετα κλίματα καὶ εἰς ἀντιθέτους φυλὰς ἀκμάζουσαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας τὴν μουσικήν, καὶ ἐξ ἀντιθέτων ἐπίσης γεωγραφικῶν καὶ φυλετικῶν στοιχείων ἐξελθόντα ἄλλοτε λαμπρότατα ἔργα ζωγραφίας καὶ γλυπτικῆς· ὥστε οὐδὲ νὰ χωρίσωμεν καὶ ἀποσπάσωμεν ἀλλήλων δυνάμεθα τὰς τέχνας ἢ νὰ περιορίσωμεν ἔντινι ὡρισμένῳ τόπῳ ἢ χρόνῳ· οὐδὲ τὴν τελευταίαν ταύτην δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ἀποστερήσωμεν τοῦ μέλλοντος, ὅπερ δὲν ἀπεποιήθημεν εἰς τὴν πρὸ αὐτῆς μελετηθεῖσαν· καὶ ἐὰν προσφιλεῖς ἀναμνήσεις προγονικῆς εὐκλείας, καὶ ὁ διακαὴς ἔρως τῆς πατρίδος δὲν ἀποπλανῶσι τὴν κρίσιν μας τὸ μέλλον τοῦτο ταχύτερον καὶ πλουσιώτερον ἢ ἀλλαχοῦ δυνάμεθα νὰ προαναγγείλωμεν εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Φειδίου.

Κερκύρᾳ τῇ 16 Αὐγούστου 1860.

Π. ΒΡΑΙΛΑΣ ΑΡΜΕΝΗΣ.

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ.

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 252.)

—ooo—

Ε'.

Ὁ Στέφανος ἦτον ὁ καλήτερος κυνηγὸς τῆς Ζέρβας· εἶχεν ἀλάνθαστον τὸν ὀφθαλμόν, βολὴν εὐθυτάτην, ἀνέβαινε τοὺς πλέον ἀποκρήμνους βράχους ὡς ἔριφος, καὶ ὡς βέλος ἐπήδα ἐπάνω τῶν βυθῶν· ὑπερηφανευόμενος διὰ τὴν δεξιότητα, τὴν τόλμην καὶ τὴν ἐλαφρότητά του, κατήντησεν ἄθεος καὶ ἐβλασφήμει ἀδιακόπως τὴν πίστιν τῶν πατέρων του.

Μίαν ἑσπέραν ἡ γραῖα μήτηρ του, ἐλθοῦσα εἰς τὴν θύραν τοῦ κόσμου τῶν ψυχῶν, εἶπεν εἰς αὐτόν·

— Ἀγαπητέ μου Στέφανε, αὔριον θὰ εἶμαι ἀποθαμμένη καὶ τοιουτοτρόπως ἡ ψυχή μου θὰ λάβῃ τὴν θέσιν τοῦ πατρός σου, ὅστις πετᾷ ἐπάνω τῆς κεφαλῆς σου· ἐκεῖνος θὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἐγὼ θὰ κάμω τὸ χρέος μου μὲ ὅλην τὴν μητρικὴν ἀγάπην.

Καὶ ὁ Στέφανος εἶπε·

— Πιστεύεις τὰς ἀνοησίας αὐτάς;

— Ἂν τὰς πιστεύω! ἀνέκραξεν ἐκεῖνος.

— Ἐγὼ ὅμως σὲ λέγω ὅτι τοιαῦτα πράγματα δὲν ὑπάρχουν.

— Ἄθλιε! καὶ νομίζεις ὅτι θὰ ἤρχεσο σῶος καὶ ζωντανὸς τὸ ἑσπέρας, ἂν ἡ ψυχὴ τοῦ πατρός σου δὲν ἐφύλαττε τὴν κεφαλήν σου;

— Βέβαια, ἀπεκρίθη ὁ ἄπιστος.

— Καὶ πιστεύεις ὅτι ἂν ἐγὼ δὲν κάμω τὸ χρέος τοῦτο, σὺ θὰ ἠμπορεῖς νὰ ῥιψοκινδυνεύῃς ἄφοβα καὶ μὲ τὸ γέλοιον εἰς τὰ χείλη θὰ χορεύῃς εἰς τὰ βουνὰ καὶ τοὺς κρημνούς;

— Βέβαια, ἐπανέλαβεν ὁ κυνηγός.

— Στέφανε, εἶσαι ἄθεος.

— Καὶ σύ, στρίγλα, ἀνέκραξεν ἐκεῖνος ὡς μανιακός.

Ἡ ἑτοιμοθάνατος ἐσηκώθη παρωργισμένη καὶ εἶπε·

— Κατηραμένος νὰ ἦσαι, διότι ὕβρισες τὴν μητέρα σου! Στέφανε, γνώριζε ὅτι ἂν τολμήσῃς ν' ἀναβῇς τὴν Ζέρβαν ἢ νὰ πηδήσῃς κρημνοὺς θ' ἀποθάνῃς, διότι ἡ ψυχὴ τοῦ πατρός σου θὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἡ ἰδική μου δὲν θὰ φυλάξῃ υἱὸν ὑβρίζοντα ἐκείνην ἥτις ἔδωκε γάλα εἰς αὐτόν, ἀφ' οὗ ἐννέα ὁλοκλήρους μῆνας τὸν ἔφερεν εἰς τὰ σπλάγχνα της.

Ὁ Στέφανος ἐῤῥάγη εἰς γέλωτα ἐμπαικτικόν· ἀλλ' εἰς ἀπάντησιν ἤκουσε ῥόγχον κωφὸν, ἐξελθόντα ὁμοῦ μὲ τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὰ χείλη τῆς μητρός του.

Ὁ Στέφανος ἔθαψε, κατὰ τὴν συνήθειαν, τὴν μητέρα του εἰς τὸ μέσον τοῦ χωραφίου του, μετὰ ταῦτα ἔλαβε τὸ τουφέκιον καὶ ἔτρεξεν εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰς φάραγγας. Ὁμίχλη πυκνὴ ἔσκεπε τὸ βουνόν· ὁ κυνηγὸς ἔφθασεν εἰς τὸ χεῖλος κρημνοῦ τὸν ὁποῖον συνείθιζε νὰ πηδᾷ, ἐκλέγων τὸ στενώτερον μέρος· ἡ ὁμίχλη ἦτο πυκνὴ καὶ δὲν ἔβλεπεν οὔτε δέκα πόδας μακράν. Καὶ ὅμως φρονῶν ὅτι εὑῤῥκε τὸ σύνηθες μέρος, ἐπήδησεν ὁρμητικά, βέβαιος περὶ τῆς ὑπερφυσικῆς ἐλαφρότητός του· ἀλλ' ἦτον ἀκόμη μετέωρος, ὅτε φωνὴ, τὴν ὁποίαν ἀνεγνώρισεν ὡς τῆς μητρός του, ἔκραξε·

— Στέφανε, τοῦτο ἤθελες, ἡ ψυχή μου δὲν σὲ ὡδήγησεν.

Ὁ κυνηγὸς ἀφῆκε φωνὴν τρομερὰν καὶ ἀγρίαν· οἱ πόδες του ἀντὶ γῆς εὗρον ἀέρα, καὶ τοιουτοτρόπως ἔπεσεν εἰς τὸ βάθος τοῦ κρημνοῦ ἄφωνος καὶ μὲ ἐσχισμένην τὴν κεφαλήν. Ἀπατηθεὶς ἀπὸ τὸ σκότος, ἀντὶ τοῦ στενοῦ εἶχεν ἐκλέξει τὸ πλατύτερον μέρος τῆς φάραγγος διὰ νὰ πηδήσῃ.

ΣΤ'.

Μέχρι τῆς τετάρτης πρωϊνῆς ὥρας ὡδεύομεν ἐπὶ γῆς ξηρᾶς, δι' ἀτραπῶν παρεμφερῶν τῇ ἀπὸ Κατάρου εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ζερβίνων ἀγούσῃ· τότε δ' ἐφθάσαμεν ἐπὶ κορυφῆς λόφου ἱκανῶς ὑψηλοῦ, πέριξ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον εἴκοσι περίπου ἄλλοι, κατάξηροι καὶ παραδοξότατοι τὴν μορφήν, πλήρεις κρημνῶν καὶ ὡρισμένοι ἑκατέρωθεν ὑπὸ βαράθρων· ὁ τὸν ὁποῖον ἀνήλθομεν συνέκειτο ἐκ βράχων καὶ ἦτο τὸ ἔσχατον θρεῖον τῆς δυτικῆς Ζέρβας, ὁ τέρμων τῶν ὀρεσιβίων κατοίκων τοῦ Μαυροβουνίου καὶ ὁ τῶν πεδιάδων. Ἐκεῖθεν, ὡς παράδοξός τις ὀπτασία, ἐξετυλίσσετο ἐνώπιόν μας λαμπρότατον πανόραμα τὰ ὄμματα ἐκθαμβοῦν, καὶ τοῦ ὁποίου τὰ θαυμάσια ἀδύνατεῖ νὰ περιγράψῃ χείρ.

Καθ' ἣν στιγμὴν ἐβλέπομεν αὐτὸ, ὁ οὐρανὸς ἦτον αἰθριώτατος, ὑπέφωσκε χρυσίζουσα ἡ αὐγὴ καὶ ἐλαφρὰ ὁμίχλη ἐκάλυπτε τὰ πρὸ τῶν ποδῶν ἡμῶν. Ἀπέναντι (καὶ σημειωτέον ὅτι ἐκ δυσμῶν ἐχωροῦμεν πρὸς ἀνατολὰς) ὑπῆρχε μακρὰ σειρὰ ὀρέων, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ κοιλὰς ἀχανὴς, ὡσεὶ κεκαλυμμένη ὑπὸ λευκοῦ ὑράσματος λεπτοτάτου, τὰ ὄπισθεν τοῦ ὁποίου κείμενα διεφαίνοντο ἀόριστά πως καὶ λίαν συγκεχυμένα. Πέραν τὰ ἀπότομα πλευρὰ τῆς δυτικῆς Ζέρβας, αἱ σκοτειναὶ φάραγγες τὰς ὁποίας διήλθομεν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς, εἶτα αἱ ἀχανεῖς πεδιάδες τῆς Δαλματίας· πρὸ ποδῶν ἡμῶν ὁ κόλπος τοῦ Καττάρου καὶ αἱ τούτου παρόχθιαι οἰκίαι, ἀπωτάτω δὲ ἡ θάλασσα, κυανῆ, διαυγὴς, τὰς ἀγκάλας ἀνοίγουσα ἵνα δεχθῇ τὸν χρυσὸν καὶ τὴν πορφύραν τοῦ ἡλίου, τοῦ βασιλέως ἐραστοῦ της.

Ἐκθαμβοι καὶ ἀκίνητοι ἐμείναμεν παρατηροῦντες καὶ προσδοκῶντες τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου. Τὸ ῥόδινον φῶς αὐτοῦ ἀντικατέστησε πρῶτον ἀμαυρά τις χροιὰ, εἶτα ἡ χροιὰ αὕτη διηύγασεν, ἐρυθρὸς καὶ ὀγκώδης ἐπεφάνη ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου ἐπὶ κορυφῆς τῆς Ζέρβας, ἀκτῖνας φωτὸς ἐξετόξευεν ἐνιαχοῦ . . . αἱ ἀκτῖνες ἐπολυπλασιάσθησαν, αἱ νεφέλαι ἐξηστράψαν πληροῦσαι χρυσῶν ψεκάδων τὸ στερέωμα, καὶ ὁ ἀστὴρ τῆς ἡμέρας μεγαλοπρεπὴς ἤρθη πρὸς τὸν οὐρανόν. Τότε αἱ ἀκτῖνες αὐτοῦ ἔπεσαν ὡς βροχὴ ἐπὶ τῆς ὁμιχλώδους κοιλάδος, τὸ κάλυμμα διεσχίσθη, καὶ ὤφθη παράδοξον σύγκραμα λιμνῶν, κρημνῶν, λόφων, δασῶν σκοτεινῶν, χειμάῤῥων ὁρμητικῶν, λειμώνων, χωριδίων ἐσπαρμένων ἔνθεν κἀκεῖθεν· ἐν ὀλίγοις πᾶν ὅ,τι ἐδεῖτο κάλαμος ζωγράφου διὰ νὰ εἰκονίσῃ τὸ χάος, ἐξ οὗ ὁ Ἰεχωβὰ ἔπλασε τὸν κόσμον.

Ἡ κοιλὰς αὕτη περιελάμβανε τὰς τέσσαρας πεδινὰς ναΐας τοῦ Μαυροβουνίου.

Τὸ Σελδιγὰς δὲν ἀπεῖχεν.

Ἐν μέσῳ τῆς κοιλάδος, σημεῖόν τι σελαγίζον ἀνήγγελλε τὴν θέσιν τῆς λίμνης ἐν ᾗ κατοπτρίζεται ἡ Σετίγνη πρωτεύουσα τοῦ Μαυροβουνίου. Ἀριστερόθεν, ἐπὶ λόφου ἐμπεπρησμένου, ἐφαίνετο τὸ Γενικοῦσι, πέραν δὲ, πρὸς βορᾶν, οἱ ἀπηνθρακωμένοι βράχοι, καὶ αἱ θορυβώδεις φάραγγες δι' ὧν ῥέει ἡ Μοράκκα πρὶν ἢ ἐκβάλῃ εἰς τὴν λίμνην τῆς Σκόδρας.

Ὅσον βαρεῖα καὶ κοπώδης ἡ ἀνάβασις, τόσον εὔκολος ὑπῆρξεν ἡ κάθοδός μας. Στενή τις ἀτραπὸς καλῶς διαγεγραμμένη, περιελίσσεται τὰ ἀνώμαλα πλευρὰ τῆς Ζέρβας· ἀλλ' οἱ ἡμίονοί μας, ῥωμαλέοι καὶ εὐκίνητοι, ἐτριπόδιζον ἐν ἀνέσει, καὶ μάλιστα, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ ὁδηγοῦ

ἡμῶν, ἀφήκαμεν αὐτοὺς ὅλως εἰς τὴν διάθεσίν των, μηδὲ τοῦ χαλινοῦ ποιούμενοι χρῆσιν.

Μετὰ μίαν ὥραν ἤμεθα εἰς Σελδιγάς.

Οὔτε κἂν χωρίον δέδοται νὰ ὀνομάσωμεν τὸ Σελδιγάς· καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα *χωριδάκι* δι' αὐτὸ εἶναι πολύ. Δώδεκα περίπου καλύβαι ξύλινοι καὶ ἀχυροσκεπεῖς, ὧν ἑκάστη περιλαμβάνει τέσσαρας ἢ πέντε κατοίκους, ἰδοὺ τὸ Σελδιγάς.

Ἀκούσαντα τὸν ποδοβολητὸν, παιδία τινα καταρρερυπωμένα ἔτρεξαν εἰς προϋπάντησίν μας, καὶ σὺν τούτοις οἱ μολοσσοί των ὑλακτίζοντες μανιακῶς, καὶ τρεῖς ἢ τέσσαρες γυναῖκες ἐμφανισθεῖσαι εἰς τὰ κατώφλια τῶν ἡμικεκλεισμένων θυρῶν.

Ὁ ὁδηγὸς ἡμῶν καθησύχασε τοὺς μολοσσοὺς διὰ θωπευτικῶν προσφωνήσεων, καὶ ἠρώτησεν ἂν ἐπεθυμοῦμεν νὰ προγευματίσωμεν.

Δαβὼν ἀπάντησιν καταφατικὴν, ἐπέζευσε καὶ πλησιάσας ἐλάλησεν ἀλβανιστὶ γυναικί τινι, ἱσταμένῃ εἰς τὸ κατώφλιον τοῦ οἴκου της. Εὐθὺς αὕτη προσκλίνασα προσεκάλεσεν ἡμᾶς διὰ σημείων νὰ εἰσέλθωμεν.

Δὲν θὰ παραλείψω τὴν περιγραφὴν τοῦ μοναδικοῦ τούτου οἴκου, ἐντὸς τεσσάρων τοίχων περικλείοντος τὰ πάντα.

Ἐν μιᾷ τῶν γωνιῶν τρεῖς λίθοι καὶ ἄνωθεν ἐπὶ τῆς ὀροφῆς μικρὰ ὀπή, καὶ ἰδοὺ ἡ ἑστία· ἀπέναντι ταύτης, εἰς ἀντίθετον γωνίαν, μέγας σάνδυξ, πεφορτισμένος παροψίδας πυξίνους καὶ ἀγγεῖα πήλινα· καὶ μεταξὺ εἶδός τι κιβωτίου, πεπληρωμένου πτέριδος, καὶ δοραῖς λύκων καὶ δορκάδων κεκαλυμμένου, ἐχρησίμευεν ἀντὶ κλίνης· ἄνωθεν δύο τουφέκια μακρὰ ἀλβανικά, ὁριζοντείως κείμενα ἐπὶ κεράτων ταύρου, ἐμπεπηγμένων εἰς τὸν τοῖχον· μία πυριτοδόχη, τσιμπούκια, ἐργαλεῖά τινα κηπουρικῆς, ἐγχειρίδια, παλαιὰ πιστόλια γαλλικοῦ σχήματος, ἀνηρτημένα πέριξ τῶν τουφεκίων τεχνηέντως πως καὶ δίκην πανοπλίας ἢ τροπαίου κατὰ σειρὰν, ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τοίχου προσηρεισμένα, σκαμνία τινα βάνουσα ἐξ ἐλάτου, ἔπειτα *σοφᾶς* ἐκ δορᾶς τράγου, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ οἴκου λίκνον οἴσινον, ἰδοὺ πᾶσα ἡ ἀποσκευὴ, ἥτις ἐν παρενθέσει εἰρήσθω, δὲν παραλλάσσει παρὰ τοῖς Μαυροβουνιώταις.

Ἡ οἰκοδέσποινα, γυνὴ ἀνδρικῆς ὡραιότητος καὶ θαρραλέα, εἶπεν ἡμῖν ν' ἀφοπλισθῶμεν, ν' ἀποθέσωμεν τὴν ἐπισκευὴν, εἶτα μᾶς προσεκάλεσε νὰ καθήσωμεν, ὁρίζουσα καὶ τὴν θέσιν, καὶ παρέθηκεν ἐπὶ τραπέζης γάλα, κρέας ὀπτὸν καὶ ὀπώρας.

Οὐδέποτε, καθόσον ἐνθυμοῦμαι, ἔφαγον μετὰ τοσαύτης ὀρέξεως· ὁ λαμπρὸς ἀὴρ τοῦ βουνοῦ, ὃν ἀνεπνεύσαμεν ὁδοιποροῦντες, ἠρέθισε δεινῶς τὸν στόμαχον καὶ τοὺς ὀδόντας μας κατὰ τοῦ λιτοῦ γεύματος τῆς ξενοδόχου μας, τὴν ὁποίαν δὲν ἔπαυσα κρυφοβλέπων ἐν ὅσῳ ἔτρωγα, καὶ παρατηρῶν τά τε φορέματα καὶ τὰς ἀνδρικὰς κινήσεις αὐτῆς.

Ἐφόρει βρακίον ἐκ μετάξης ὠμῆς, συνημμένον διὰ χαλκίνης πόρπης περὶ τὴν ὀσφύν· *κοζόκα* ἐριόπλεκτος καὶ εὔσχημος διέγραφε τὸ εὐλίγυστον σῶμά της· ἡ κόμη, εἰς δύο πλοκάμους ὀγκώδεις κεχωρισμένη, ἔνθεν καὶ ἔνθεν κατέπιπτεν ἐπὶ τῶν ἡμιγύμνων ὤμων, περὶ τὸν αὐχένα ἔφερεν ἐρυθρὸν ὕφασμα, δίκην ταινίας. Τὸ βῆμα εἶχε ζωηρὸν, ἐγρήγορον, χαρίτων βρίθον, καὶ εἰς τοὺς μέλανας ὀφθαλμοὺς ἐνωστρίζετο ἡ μητρικὴ στοργή, ὁσάκις αἱ κόραι ἐστρέφοντο πρὸς τὸ κοιμώμενον βρέφος.

Μετὰ τὸ γεῦμα, ἡ οἰκοδέσποινα προσέφερε καφὲ καὶ τὸ ἄφευκτον τσιμποῦκι· εἶτα ἐν πλήρει ὅσῃ ἐμπιστοσύνῃ ἀφεῖσα ἡμᾶς μόνους ἐξῆλθε, συμπαραλαβοῦσα τὸ βρέφος.

Ἠγέρθην τότε ἐγὼ, καὶ περιεργείᾳ κινούμενος παρεγενόμην ἐξετάζων τὰ ὅπλα· τὰ τουφέκια δὲν εἶχόν τι χωριστὸν, ἀλλὰ τὰ ἀγχέμαχα ὅπλα προσείλκυσαν τὴν προσοχήν μου, διότι ἡ στόμωσίς των ἦτο θαυμασία· ἔλαβον δὲ ἓν τούτων εἰς χεῖρας· ἀλλ' ὁποία ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξίς μου ὅταν ἐπ' αὐτοῦ κεχαραγμένον ἀνέγνων τὸ ὄνομα ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ . . .

Ἡμεῖς σήμερον, ἐκ τῆς Ἰλιάδος τοῦ αἰῶνος τούτου διὰ μνήμης ἢ διὰ στόματος φέρομεν μόνα τὰ ὀνόματα τῶν πρωταθλητῶν· ἀλλ' ἐν τούτοις πόσα πρόσωπα ἄγνωστα καὶ δευτερεύοντα, περιλαμβάνει αὕτη ἄξια αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ν' ἀποτελέσωσιν ἐποποῖαν; Οἱ γέροντές μας, μετὰ δακρύων ἀναπολοῦσι τὰς νεανικάς των ὥρας καὶ ἀφηγοῦνται τὰ καθέκαστα τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ὡς ἄλλοτε οἱ πατριάρχαι τὰ τῆς Γενέσεως.

Ἔχω ἀνὰ χεῖρας ἡμερολόγιον τοῦ πεφιλημένου πατρός μου, ἐν ᾧ καταγεγραμμένα εὑρηνται ἐν πλείστῃ ὅσῃ ἀκριβείᾳ τὰ κατὰ θάλασσαν συμβάντα ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις· εἶνε αὐτόγραφον ἐν ᾧ διηγεῖται ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως· ὁ χρόνος ἠλλοίωσε τὴν χροιὰν τοῦ χάρτου, ἡ δὲ χρῆσις παρέφθειρε τοῦτον ἐνιαχοῦ· ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχον δι' ἐμὲ εἶνε ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην κληρονομίαν πολύτιμον δῶρον πολυτιμοτάτου πατρὸς, καὶ διαφυλάττεται ὡς κόρη ὀφθαλμοῦ.

Ἰδού τι ἐξ αὐτοῦ πορίζομαι περὶ τοῦ Γεωργίου Σ . . .

« Ὁ Γεώργιος Σ . . . νεανίας εἰκοσαετὴς μόλις, ὅταν ἡ σάλπιγξ τῆς ἐπαναστάσεως ἤχησεν εἰς τὸ Αἰγαῖον, ἦτο τότε ποιμὴν εἰς τὸ Μαυροβούνιον, καὶ μόνον ἐγνώριζε νὰ εὐθοβολῇ καὶ νὰ ἀνασπᾷ δεξιῶς τὴν μάχαιραν. Μαθὼν τὰ τρέχοντα, κατέλιπε τὸ ποίμνιον, ἐζώσθη τὸ ξίφος καὶ κατέβη εἰς τὴν ἐμπειρόναυτον Ὕδραν· ἐξασκηθεὶς τὰ ναυτικὰ, ἐπέβη πολεμικοῦ πλοίου Σπετσιωτικοῦ, τοῦ *Ἡρακλέους* τοῦ Ἀναργύρου Χ. Ἀναργύρου, καὶ μετ' αὐτοῦ παρευρέθη εἰς τὴν περὶ Καφηρέα ναυμαχίαν. Ζηλεύσας τὴν φήμην τοῦ πυρπολητοῦ, ἀπῆλθε ζητῶν ἵνα καταταχθῇ εἰς τὰ τούτου πληρώματα, ὅπερ ἐπέτυχεν, ὄνομα ἔκτοτε ἀποκτήσας οὐ μικρόν· διότι ὁσάκις ἦν λόγος περὶ παραβολωτάτου τινὸς, οὗτος ἔτρεχε πρῶτος, ὡς ἂν εἰ τὴν ζωὴν εὕρισκεν εἰς τὸ ἀπαίσιον φῶς τῶν πυροβολικῶν, εἰς τὴν ῥρικώδη πάλην τῶν στοιχείων, εἰς τὰς βροντὰς τῶν καννονίων, εἰς τοὺς θρήνους, τὰς οἰμωγὰς καὶ τοὺς βρυχηθμοὺς τῶν φονευομένων. »

Τὰ βραχέα ταῦτα ἱκανὰ νὰ εἰκονίσωσι τὸν ἄνδρα.

Ὁ ὁδηγός μας εἰσῆλθε ζητῶν νὰ μάθῃ ἂν ἐσκοπεύομεν ν' ἀπέλθωμεν ἢ ὄχι.

— Τίνος εἶνε ὁ οἶκος οὗτος; ἠρώτησα ἐγώ.

— Ἑνὸς φίλου μου συντεχνίτου.

— Πῶς ὀνομάζεται;

— Γεώργιος Σ . . .

— Γεώργιος Σ . . .! ἐπερώνησα ἐγώ· εἰς αὐτοῦ λοιπὸν τὴν οἰκίαν εὑρεθα καὶ σήμερον κάμει τὸν ἀγωγιάτην!

— Καὶ τί ἄλλο νὰ κάμῃ ὁ ἄνθρωπος ἀφ' οὗ ἐδυστύχησε.

Μεταξὺ λόγων, εἰσῆλθεν ἡ οἰκοδέσποινα . . . ἔτρεξα πρὸς αὐτὴν καὶ λησμονῶν ὅτι δὲν ἐγνώριζεν οὐδὲ γρὺ τῆς ἡμετέρας φωνῆς, ἠρώτησα·

— Ποῦ εἶναι ὁ σύζυγός σου;

Εὐτυχῶς, ὁ ὁδηγός μας ἡρμήνευσε τὸν λόγον, καὶ οὕτως ἤκουσα εἰς ἀπάντησιν ταῦτα·

— Εἶνε εἰς τὸ χωράφι· τώρα ὅπου εἶνε θὰ ἔλθῃ διὰ νὰ φάγῃ.

Καὶ δὲν εἶχε τελειώσει τὸν λόγον, ὅτε πεντηκοντούτης περίπου ἀνὴρ, τὸ ἀνάστημα ὑψηλὸς, τὴν ὄψιν μελάγχρους, τὸ βλέμμα ἀκτινοβόλος εἰσῆλθε φαιδρὸς καὶ μειδιῶν.

Ἦτον ὁ Γεώργιος Σ . . . ὁ ἄλλοτε πυροπολητὴς τοῦ Αἰγαίου, νῦν δὲ ἀγωγιάτης τοῦ Μαυροβουνίου.

Ὁ Γεώργιος εἰσῆλθεν, ἐχαιρέτισεν ἐπιθεὶς εἰς τὸ στῆθος τὴν δεξιὰν καὶ εἶπε·

— Πολλὰ τὰ ἔτη σας, ταξειδιῶται· καλῶς ἤλθατε νὰ τιμήσετε τὴν πτωχὴν καλύβην μου.

Ἡ καρδία μου ἔπαλλεν ὡς ἂν ἀνέμενα παλαιὸν φίλον. Καὶ προσελθὼν, ἔτεινα αὐτῷ τὴν δεξιὰν, ἣν ἔλαβε καὶ ἔσφιγξεν ἐκ καρδίας.

Ἐκάθησε πλησίον μας καὶ ἠσπάσθη τὰς παρειὰς καὶ τὸ μέτωπον τοῦ υἱοῦ του, τὸν ὁποῖον ἡ σύζυγος εἶχεν εἰς τὰς ἀγκάλας της· ἔλαβεν ὕστερον τὸ τσιμποῦκι, καὶ καπνίζων ἀπετάθη ἀλβανιστὶ πρὸς τὸν ὁδηγόν μας.

Ἐγὼ τότε λαβὼν τὸν λόγον ἠρώτησα·

— Σὺ εἶσαι ὁ Γεώργιος Σ . . .;

Ἀνασηκώσας τὴν κεφαλὴν ἔρριψεν ἐπ' ἐμοῦ βλέμμα περιεργείας.

— Ὁ Γεώργιος Σ . . .;

— Ὁ ἴδιος· καὶ πῶς μὲ γνωρίζεις; ποῖος σὲ ὡμίλησε δι' ἐμέ;

Ἐξεπλήττετο ὁ ἀνὴρ ἀκούων ὅτι τὸ ὄνομά του ἦτο γνωστόν! Καὶ ἐν τούτοις πόσοι μεταξὺ ἡμῶν, μηδενικὰ μηδὲν σημαίνοντες, κονία βορβορώδης, παροργίζονται ἂν μὴ τυχὸν τὸ ὄνομά των κινήσῃ εἰς περιέργειαν, ἂν τυχὸν ὁ ἀκούων ζητήσῃ πληροφορίας, ἀγνοῶν τοὺς ἀνθρώπους! Φαίνεται ὅτι ὁ *πολιτισμὸς*, προπηλακίζει τὴν μετριοφροσύνην, καὶ ὅτι αὕτη ἐξωρίσθη ἀπὸ τῆς γῆς.

— Ἂν σὲ γνωρίζω! ἀνέκραξα ἐγὼ, ἂν σὲ γνωρίζω μ' ἐρωτᾷς; δὲν ἦσο εἰς τὸ Αἰγαῖον ἀπὸ τοῦ 1821; δὲν ὑπῆρξες φίλος τοῦ Κανάρη;

Ἐμειδίασε μειδίαμα ἀφελὲς ἅμα καὶ σεμνόν.

— Παλαιὰ πράγματα μὲ λέγεις, φίλε.

— Ἀλλ' ἡ ἐνθύμησίς των δὲν γηράσκει ποτέ.

— Πούφ! ἐπρόφερεν, ἀναδίδων νέφος καπνοῦ ἐκ τοῦ στόματος· ποῖος τώρα μᾶς συλλογίζεται;

— Εἶνε πικρὰ ἀλήθεια, ἀπεκρίθην. Ἡ Εὐρώπη τότε ἔτεινε τὸ οὖς καὶ ἀνεμίγη εἰς τὰ πράγματα μετ' ἐνθουσιώδους παραφορᾶς· ἀλλ' ἅμα ὁ συρμὸς παρῆλθε, καὶ τὰ πάντα ἐλησμόνησε καὶ ἀλλαχοῦ ἐπεδόθη, ὡσανεὶ βαρυνθεῖσα τὰ *γεγηρακότα* καὶ ἐπιδιώκουσα τὰ *γεννώμενα*.

Καὶ ὁ Γεώργιος, ἐν τῷ μέσῳ τῶν νεφῶν τοῦ τσιμπουκίου του, ἐφαίνετο ὀνειροπολῶν τὸ παρελθὸν, παρελθὸν περιβεβλημένον ἀλλοίαις νεφέλαις· ἐφαίνετο ὀνειροπολῶν αἱματηρόν τι δρᾶμα, διαδραματισθὲν ὑπὸ τὴν ἀπαισίαν λάμψιν πυρκαϊᾶς, ἱστορίαν τινα στιγμιαίαν προοιμιασθεῖσαν διὰ παρακελευσμάτων ἐνθουσιωδῶν, καὶ περατωθεῖσαν διὰ βροντῶν καὶ βρυχηθμῶν ἀπελπισίας. Ἐγὼ τότε ἀναστὰς ἐχάραξα ἐπὶ τοῦ τοίχου διὰ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἐγχειριδίου μου ὑπεράνω τῆς πανοπλίας ἐλεεινούς τινας στίχους εἰς τιμὴν τοῦ μετριόφρονος τούτου Κιγκινάτου τοῦ Μαυροβουνίου. Εὐτυχῶς δὲν ἀντέγραψα αὐτοὺς, οὔτε εἰς τὴν μνήμην μου ἔχω, ὥστε νὰ προξενήσω χάσμην τοῖς ἀναγνώσταις μου. Ἀλλ' ὁ θέλων, ἰδοὺ ἔχει τὴν πρὸς τὸ Μαυροβούνιον ἄγουσαν ἐλευθέραν, τὸ Σελδιγὰς κεῖται ἐκεῖ ἀκέραιον, ὁ οἶκος τοῦ Γεωργίου Σ . . . σώζεται, οἱ δὲ στίχοι μου εἰσὶ κεχαραγμένοι ἐπὶ τοῦ ἀπέναντι τῆς θύρας τοίχου, μεταξὺ δύο πιστολίων γαλλικῶν καὶ μιᾶς σπάθης ὀθωμανικῆς.

Ὁ Γεώργιος ἠρώτησέ με τί ἔγραψα· ἡρμήνευσα αὐτῷ ὅσον οἷόν τε ἁπλούστερα τοὺς στίχους μου, καὶ ἔκφρασις ἐπιδοκιμασίας ἐφάνη εἴς τε τὸ πρόσωπον καὶ τὰ ὄμματα αὐτοῦ, καὶ τὰ χείλη του ἐμειδίασαν, ὅταν εἰς τέλος εἶδεν ὅτι ἐν τῇ στιχουργίᾳ μου δὲν μ' ἔλαθον αἱ περὶ τοῦ μικροῦ υἱοῦ του θερμαὶ εὐχαὶ καὶ διακαεῖς αὐτοῦ ἐπιθυμίαι.

— Ναί! μόνη μου φιλοδοξία, εἶπε, μόνη εὐχή μου εἶνε νὰ ἴδω τὸν υἱόν μου ἀνδρειωμένον καὶ γενναῖον.

— Δὲν ἐζήτησας ἀμοιβὴν κάμμίαν, ἀφ' οὗ τὰ πράγματα ἐτακτοποιήθησαν;

— Καὶ τί νὰ ζητήσω; ὅ,τι ἐπεθύμουν τὸ ἀπήλαυσα· διὰ τὴν πατρίδα ἐπολέμησα, ἡ πατρὶς ἠλευθερώθη· ποῖος ἀπὸ τοὺς καλοὺς πατριώτας ἐζήτησε τίποτε;

Ἡ ἀρχαϊκὴ ἀφέλεια καὶ ὁ ἀκραιφνὴς τοῦ Σπαρτιάτου πατριωτισμὸς διέλαμπον ἐν τοῖς λόγοις τούτοις· ὁποῖον τοῦτο μάθημα λαμπρὸν τοῖς καυχησιλόγοις ἐκείνοις, ὅσοι, κατὰ τὸ λέγειν αὐτῶν, *ἐκπροσωποῦντες ὅλον τὸν ἀγῶνα*, καὶ *καταστρέψαντες στρατοὺς*, καὶ *ἐμπρήσαντες μυριοναύτας στόλους*, καὶ *ἀνορθώσαντες τὰ πεπτωκότα*, ἐκθειάζουσι μὲν ἑαυτοὺς καὶ τα κατορθώματα αὐτῶν, ἐκμηδενίζουσι δὲ τοὺς λοιπούς, καὶ ἀείποτε θεωροῦσιν ἑαυτοὺς ὡς ἠδικημένους.

Ἠρώτησα περὶ πολλῶν τὸν Γεώργιον, πρὸ παντὸς δὲ διετρίψαμεν περὶ τὰ καθέκαστα τοῦ πολυ-

τλήμονος αὐτοῦ βίου, καὶ αἱ ἀπαντήσεις μὲ ἐγοήτευον οὕτως ὥστε, ἂν δὲν ἤρχετο ὁ ὁδηγὸς ἡμῶν ἐνθυμίζων μοι τὸ προκεχωρηκὸς τῆς ὥρας, ἤθελον ἴσως διαγυκτερεύσει εἰς Σελδιγάς, ἐν ᾧ κατὰ τὰ συμπεφωνημένα τὸ ἑσπέρας ἔπρεπε νὰ εὑρεθῶμεν εἰς Σετίγνην.

Ἠγέρθημεν· ἀείποτε, εἴτε δίδων εἴτε λαμβάνων χρήματα, ᾐσθάνθην εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας μου κνησμόν τινα ἀορίστου δυσαρεσκείας, καὶ πως μάλιστα δυσανασχέτως ἔχω πρὸς τὴν τούτων χρῆσιν· ὁ ἄνθρωπος, χάριν ἀντὶ χάριτος ἀποδίδων, ἠδύνατο νὰ ἐπαρκῇ ἑαυτῷ καὶ τοῖς περὶ ἑαυτόν, καὶ ἡ εὐγενὴς φιλοτιμία τότε ἤθελεν ἀντικαταστήσει τὴν χαμαιζῆλον καὶ χαμερπῆ φιλοκέρδειαν.

Οὕτω καὶ τότε· ἐδίσταζον ἂν ἔπρεπεν ἢ μὴ, καὶ ἂν ἔπρεπεν ἠγνόουν ἐπὶ τίνα πρόφασιν νὰ πληρώσω τὴν ξενίαν τοῦ ἥρωος. Κατέφυγα λοιπὸν εἰς τρίτον πρόσωπον· ἐκάλεσα καὶ εἶπον κατ' ἰδίαν τῷ ὁδηγῷ ἡμῶν νὰ διορθώσῃ καταλλήλως τὸ πρᾶγμα.

— Γεώργιε, οἱ ταξειδιῶται ἐσυμφώνησαν μαζῆ μου νὰ τοὺς φέρω εἰς Σετίγνην καὶ νὰ τοὺς τρέφω· ἐγὼ λοιπὸν εἶμαι ὑπόχρεως νὰ σὲ πληρώσω τὸ φαγητόν.

— Δὲν μὲ χρεωστοῦν τίποτε· ἐπλήρωσαν τὴν φιλοξενίαν μὲ χρυσὰ λόγια, τὰ ὁποῖα θὰ μένουν χαραγμένα εἰς τοὺς τοίχους μου, ἐνόσῳ οἱ τοῖχοι αὐτοὶ ὑπάρχουν, καὶ εἰς τὴν καρδίαν μου ἐνόσῳ ζῶ· ὕστερον ὁ υἱός μου θὰ τὰ μεταδώσῃ εἰς τὰ παιδιά του, ὅπως αὐτὸς θὰ τὰ λάβῃ ἀπὸ ἐμέ.

— Καλῶς! εἶπον ἐγὼ, δραττόμενος ἐν ἀκαρεῖ τῆς προφάσεως· μὲ συγχωρεῖς ν' ἀφήσω μικρὸν ἐνθύμιον εἰς τὸν υἱόν σου;

— Διατί ὄχι· φθάνει μόνον νὰ μὴν ἦνε χρήματα.

Ἐξέσυρα τῆς ἀσκοπήρας μου ζεῦγος πιστολίων, οὐχὶ βεβαίως ἀξίας μεγάλης, ἀλλὰ πολυτίμων δι' ἐμὲ, καθόσον ὀκτωκαιδεκαετὴς ἠγόρασα αὐτὰ, δοὺς τὰ πρῶτα χρήματα τὰ ὁποῖα ἀπέκτησα ἐξ ἰδίων κόπων.

— Κτυποῦν κατ' εὐθεῖαν, εἶπον τῷ Γεωργίῳ, προσφέρων αὐτῷ τὰ δίδυμα ὅπλα· καὶ ἐπειδὴ τὸ παιδίον θέλει ἀποβῇ ἄξιος υἱὸς τοῦ πατρὸς, ποτὲ δὲν θὰ λανθάσουν εἰς χεῖράς του.

Λαβὼν δὲ αὐτὰ μετὰ συγκινήσεως ὁ Γεώργιος·

— Ἀξίζουν, εἶπε. περισσότερον ἀπὸ τὸ γάλα καὶ τὰ ὀπωρικὰ τὰ ὁποῖα ἐφάγετε εἰς τὸ πτωχικόν μου· λάβε λοιπὸν καὶ ἀπὸ μέρος μου τὸ μαχαῖρι τοῦτο· τὸ εἶχα εἰς τὸν πόλεμον καὶ πολλάκις τὸ ἔβαψα εἰς τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν.

Καὶ μοὶ προσέφερε τὸ ἐγχειρίδιον, ἐφ' οὗ ἦν κεχαραγμένον τὸ ὄνομά του.

Μετὰ ταῦτα *ἐκόψαμεν τὸν νενομισμένον παρᾶν*, ἐτρίνξαμεν τὴν τραχεῖαν μὲν εἰλικρινῆ δὲ καὶ πιστὴν χεῖρα τοῦ ἥρωος, ἠσπάσθημεν τὸ μέτωπον τοῦ παιδος, ἀπεχαιρετίσαμεν τὴν σύζυγον καὶ ἀπήλθομεν.

Τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς Σετίγνην.

Ζ'.

Ἡ Σετίγνη εἶναι ἡ πρωτεύουσα τοῦ Μαυροβουνίου. Οἱ ἡμέτεροι ἀναγνῶσται ἀκούοντες τὴν λέξιν *πρωτεύουσαν*, ἀπεκδέχονται βεβαίως περιγραφὰς δημοσίων καταστημάτων, μεγάρων περιφανῶν, ἀγυιῶν πληθουσῶν, πλατειῶν καὶ μυρίων ὅσων. Πολλοῦ γε καὶ δεῖ.

Μεμονωμέναι τινὲς οἰκίαι καὶ ἓν μοναστήριον ἔνθα κατοικεῖ ὁ Βλαδίκας· παρὰ τὸ μοναστήριον τοῦτο ἡ Γερουσία, καὶ τὸ μόνον ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ξενοδοχεῖον διατηρούμενον ὑπὸ ἱερέως· ἰδοὺ ἡ πρωτεύουσα τοῦ Μαυροβουνίου.

Καὶ τὸ μεν μοναστήριον, περιλαμβάνον καὶ μικρὰν τυπογραφίαν, εἶναι μικρὰ καὶ μονόροφος οἰκία, ἧς τὸ πολυτελέστερον δωμάτιον περιέχει τὸ τοῦ Βλαδίκα σφαιριστήριον· ἡ δὲ Γερουσία εὐρὺ μὲν, εὐτελὲς δέ τι κτίριον πρόσγειον καὶ ἀχυροσκεπές, τριχῶς διῃρημένον· τὸ μὲν ἓν χρησιμεύῃ ὡς ἱππωστάσιον, τὸ δὲ ὡς αἴθουσα συνεδριάσεως καὶ τὸ τρίτον ὡς κοιτὼν τῶν γερουσιαστῶν· ἂν δὲ προσθέσω ὅτι ἐν τῷ κοιτῶνι τούτῳ ὑπάρχουσι κλίναι ἀχύρινα καὶ ὅπλα εἰς τὸν τοῖχον ἀνηρτημένα, ἐν μέσῳ τῆς αἰθούσης τῶν συνεδριάσεων ἑστία τις, ὅπου μαγειρεύεται τῶν γερουσιαστῶν τὸ γεῦμα καὶ πέριξ τῆς ὁποίας συνεδριάζουσιν ἐνοκλάζοντες ἐπὶ ξυλίνων ἢ λιθίνων βάθρων καὶ καπνίζοντες, τοπογραφικῶς εἶπον ὅ,τι εἶδον ἐν Σετίγνῃ.

Η'.

Εἰσερχόμενοι εἰς Σετίγνην, ἐνετύχομεν τῷ Βλαδίκᾳ Δανιήλῳ Πέτροβιτς μετὰ τῆς θεραπείας αὐτοῦ. ἐπιστρέφοντι ἐκ γυμνασίου στρατιωτικοῦ.

Ὁ ἀνὴρ ἦτο γνωστὸς ἡμῖν ἐκ φήμης, καθὸ τολμηρὸς, ἐπιχειρηματίας καὶ ἀγχίνους.

Διαδεχθεὶς τὸν θεῖον αὐτοῦ Πέτρον Πέτροβιτς, ἀποβιώσαντα τῷ 1851 ἐν Πετρουπόλει, πρὶν ἢ ἔτι φθᾶς εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν Κζάρων λάβῃ τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα, ἐνήργησεν ἀπὸ Βιέννης τὴν συγκρότησιν κοινῆς ἐν Σετίγνῃ συνόδου, ἥτις, προεδρεύοντος τοῦ θείου αὐτοῦ Γεωργίου Πέτροβιτς, ἐψήφισε, πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς, τὸν χωρισμὸν αὐτῆς ἀπὸ τῆς πνευματικῆς, ἀπεφήνατο τὸ Μαυροβούνιον κράτος κοσμικὸν ὑπὸ τὴν κληρονομικὴν κυβέρνησιν ἡγεμόνος, καὶ ἀνηγόρευσεν ἡγεμόνα τὸν εἰρημένον Δανιήλ.

Τὸ ἀξίωμα τοῦ Βλαδίκα (Ἐπισκόπου) ἦν ἄλλοτε αἱρετὸν, κατέστη δὲ κληρονομικὸν ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος· ἀλλὰ, ἐπὶ τοῦ χωρισμοῦ τῆς πνευματικῆς ἀπὸ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, κατέστη αὖθις αἱρετὸν, ἐχούσης πρὸς τοῦτο δικαίωμα πάσης ἐγκρίτου οἰκογενείας· ἐκαλεῖτο δ' ὁ ἀρχιερεὺς ἐκεῖνος *Βλαδίκας Τσορμογόρου ἐ Βίρδα*, (ἐπίσκοπος Μαυροβουνίου καὶ τῶν ὀρέων), ἔστι δ' ὅτε καὶ *Οὐπράβιτς* (κυβερνήτης)· ἀλλ' εἰς τὰς Ἐκκλησιαστικας πραξεις ἐπωνομάζετο

Μητροπολίτης ἡ Ἀρχιεπίσκοπος Σκόδρας καὶ τῆς παραθαλασσίας.

Περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν κοσμικῶν εἶχε βοηθόν τινα, προεδρεύοντα τοῦ συμβουλίου τῶν Σερδάρων, οὗτινος τὸ ἀξίωμα ἦν ἐπίσης κληρονομικὸν τῇ οἰκογενείᾳ Ῥάδοβιτς· ἀλλὰ, καταρτισθείσης τῆς λεγομένης Γερουσίας (ἥτις κατὰ πρῶτον ἱδρύθη τῷ 1831, ἀντὶ τοῦ συμβουλίου τῶν Σερδάρων, ἐκ τῶν κληρονομικῶν ἀρχόντων τῶν διαφόρων φυλῶν), ὁ τότε βοηθὸς ἢ *γουβερνάτωρ*, ὡς λέγουσιν οἱ Μαυροβουνιῶται, προεδρεύων τῆς Γερουσίας φυσικῷ τῷ λόγῳ ὡς ἄλλοτε τοῦ Συμβουλίου τῶν Σερδάρων. ἐπὶ προφάσει ὅτι ἤθελε νὰ σφετερισθῇ σύμπασαν τὴν τε κοσμικὴν καὶ πνευματικὴν ἐξουσίαν, ἐξωρίσθη σὺν τῇ οἰκογενείᾳ αὐτοῦ ἐκ τῆς χώρας, τὰ κτήματά του ἐδημεύθησαν, ἡ δ' ἀντιπροεδρία τῆς Γερουσίας ἐδόθη ἑνὶ τῶν τῆς οἰκογενείας Πέτροβιτς.

Ἡ πρᾶξις αὕτη οὔτε τυχαία οὔτε ἀπὸ σκοποῦ ἦτον· ὁ χωρισμὸς τῶν ἐξουσιῶν παρεσκευάζετο πρὸ πολλοῦ· πρὸς τοῦτο ἤρχισαν εἰσαγόμεναι διοικητικαὶ μεταρρυθμίσεις ἀπὸ τοῦ 1831· φρουρὰ τριάκοντα ἀνδρῶν ἐδόθη τῷ ἐπισκόπῳ καὶ σῶμα 420 χωροφυλάκων διεσπαρμένων εἰς τὴν χώραν συνέστη· τοὺς κληρονομικοὺς ἄρχοντας τῶν ἐπαρχιῶν διεδέχθησαν, ὡς προείπομεν, διοικηταί, τὸ συμβούλιον τῶν Σερδάρων ἀντικατέστησεν ἡ Γερουσία, τὰ πάντα παρεσκευάζοντο προ πολλοῦ· ἵνα μὴ λοιπὸν, πληρωθέντος τοῦ χρόνου, εὑρεθῇ ἄλλος τις διεκδικῶν δικαιώματα εἰς τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν καὶ περιορίσῃ τοὺς Πέτροβιτς εἰς τὴν πνευματικὴν, ἐξώσθη ὁ Ῥάδοβιτς καὶ σὺν τούτῳ ἡ οἰκογένεια πᾶσα.

Πρὸς συντήρησιν τοῦ Ἐπισκόπου ὑπάρχουσι διάφορα κτήματα, νομαὶ, ἀγροὶ, ποίμνια, ἰχθυοτροφεῖα, μοναστήρια· ἀλλὰ δι' αὐτῶν δὲν ἤθελεν ἐπαρκῇ ταῖς δαπάναις αὐτοῦ, ἂν μὴ ἡ Ῥωσία ἐχορήγει σύνταξιν ἐτησίαν διακοσίων πεντήκοντα ἢ τριακοσίων χιλιάδων γροσίων.

Οἱ γερουσιασταὶ εἰσὶν ἄμισθοι, λαμβάνοντες μόνον τὰ ἔξοδα τῶν δικῶν τὰς ὁποίας κρίνουσι, φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν οἴκοθεν τὴν τροφὴν, ἐκτὸς τοῦ ἀλεύρου χορηγουμένου ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, καὶ μεταχειρίζονται διατρεφόμενοι καὶ τὰ δημευόμενα κτήνη. Ἡ τε πολιτικὴ καὶ ἡ δικαστικὴ ἁρμοδιότης των εἶναι περιωρισμένη, διότι, ὡς εἴπομεν ἀπ' ἀρχῆς, αἱ πλεῖσται ὑποθέσεις συζητοῦνται καὶ κρίνονται εἰς τὰς *ναΐας* καὶ τὰ *πλεμένα*. Πλὴν τούτου, αἱ συζητήσεις μόνον διὰ τὸν τύπον γίνονται· ὁ Μαυροβουνιώτης ἀγνοεῖ καὶ οὐδὲ νὰ μάθῃ θέλει τί ἐστι πλειονοψηφία, καὶ πολλάκις ἐρειδόμενος ἐπὶ μεγάλης τινὸς οἰκογενείας, ἐγείρει κεφαλὴν ἀπειθῆ πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς Γερουσίας ἀποφασισθέντα, διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον ὅτι τὰ δόξαντα δὲν συμφέρουσι διόλου αὐτῷ.

Ἡ ἱεροκρατία, καταλυθεῖσα παρὰ τῇ ἀνωτάτῃ ἀρχῇ, ἐξακολουθεῖ ὑπάρχουσα ἐν ταῖς ὑποδεεστέραις τάξεσι, διότι οἱ ἱερεῖς τοῦ Μαυροβουνίου ἔτι καὶ σήμερον πιστολοφοροῦσιν, ἐμπορεύονται καὶ καλλιεργοῦσι τὴν γῆν, τὰ ὅπλα ἀποθέτουσι μόνον ἐν καιρῷ λειτουργείας· εἶναι δὲ πάντες *σερδάραι* ἢ *γλαύαροι* καὶ τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα ἔχουσι γενικῶς σχεδὸν κληρονομικόν.

Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία τοῦ Βλαδίκα ἦτον ἀνέκαθεν ἀσθενὴς, καὶ ὅταν ποτὲ κατώρθου τι, τὸ τοιοῦτον ἀποδοτέον εἰς τὴν θρησκευτικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν καὶ τὰς πνευματικὰς ποινάς. Ἂν τὴν τοιαύτην κατάστασιν μετέβαλον ἢ μὴ, ἂν παρήγαγον εἰς τὸν τόπον ἢ μὴ ὠφέλειάν τινα αἱ τοῦ ὑψηλοτάτου ἡγεμόνος Δανιήλου (1) μεταρρυθμίσεις, δὲν ἀνήκει ἡμῖν οὐδὲ τῆς ἡμετέρας πραγματείας ἰδιόν ἐστι νὰ ἐξετάσωμεν. Γινώσκομεν μόνον ὅτι πρὸς συμπλήρωσιν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν μεταρρυθμίσεων αὐτοῦ, θελήσας νὰ ἐπιβάλῃ τὸν ἐλάχιστον φόρον δύο φιορινίων κατ' ἔτος εἰς τὰς πεδινὰς ἐπαρχίας (διότι ὡς πρὸς τὰς ὀρεινὰς λόγος περὶ φόρου οὔτε ἔγεινεν οὔτε νὰ γείνῃ ποτὲ δυνατόν ἐστι), εὗρεν ἔνοπλον ἀντίστασιν ὑπὸ μοναχοῦ κινηθεῖσαν.

Θ'.

Αἱ σχέσεις τοῦ Μαυροβουνίου πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐξουσίαν ἀνέκαθεν ὑπῆρξαν ἀνώμαλοι ἢ μᾶλλον ἐχθρικαί.

Ὅταν ὁ Γεώργιος Καστριώτης, τῷ 1443, κατήρτισε τὴν ὁμοσπονδίαν τῶν ἡγεμόνων τῆς ἄνω καὶ κάτω Ἀλβανίας, καὶ ταύτης ἡγούμενος ἐπετέθη κατὰ Ἀμουράτ τοῦ Β', συνεμάχησεν αὐτῷ ὁ ἡγεμὼν τοῦ Μαυροβουνίου Στέφανος Τζερνόγεβιτς. Τὸν Στέφανον διεδέχθη ὁ υἱὸς Ἰωάννης, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, θανόντος τοῦ Καστριώτου, Μωάμεθ ὁ Β' κατέκτησε τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἐρζεγοβίνην. Τῷ 1478 ὁ Μωάμεθ παρεχώρησεν ἐπὶ ὅρῳ ὑποταγῆς τῷ Ἰωάννῃ τὴν Λισσὸν καὶ τὸ παρὰ τὴν Σκόδραν φρούριον Δρίβαστον.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ, ἦλθον ἐκ νέου εἰς χεῖρας τὸ Μαυροβούνιον καὶ ἡ Τουρκία. Ὁ Ἰωάννης, μὴ δυνάμενος νὰ παραταχθῇ μόνος εἰς τὰ πεδινὰ, ζητήσας δὲ καὶ μὴ λαβὼν ἐπικουρίαν παρὰ τῶν Ἐνετῶν, ἐνέπρησεν ἰδιοχείρως ἐν ἔτει 1483 τὸ Ζαβλιὰν, πρωτεύουσαν μέχρι τούτου τοῦ Μαυροβουνίου καὶ κατοικίαν τῶν πατέρων αὐτοῦ, ἀνέβη εἰς τὰ δύσβατα καὶ ἀπρόσιτα ὄρη, καὶ τὴν Σετίγνην ἐκλέξας ὡς κατοικίαν, ἠκολούθησε μαχόμενος ἀνδρείως καὶ ἐπιτυχῶς, καθόσον οἱ Ὀθωμανοὶ, περισπώμενοι ἀλλαχοῦ τὴν προσοχὴν, μικρὸν λόγον ἐποιοῦντο περὶ τῆς χώρας ἐκείνης.

Περὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰωάννου φέρονται πολλά.

Κατὰ μὲν τὰς δημοτικὰς ποιήσεις τοῦ Μαυροβουνίου, ὁ Ἰωάννης ἕνα ἔσχεν υἱόν, Μάξιμον τ' ὄνομα, περίφημον τῇ ὡραιότητι, διὰ τὸν ὁποῖον ἔπεμψε ζητῶν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα τοῦ Δόγου τῆς Ἐνετίας· ὁ Δόγης ἐδέχθη τὴν πρότασιν, ἀλλὰ φεῦ! ἐν τῷ μεταξὺ ὁ υἱὸς ἀπέβαλε τὸ ἐξαίσιον κάλλοθ ἀσχημισθεὶς ὑπὸ εὐφλογιῶν. Μὴ θέλων ἐν τού-

(1) Ἀφ' ἧς ἡ κοσμικὴ ἐξουσία ἀπεχωρίσθη τῆς πνευματικῆς ὁ Βλαδίκας τοῦ Μαυροβουνίου φέρει τὸν τίτλον ὑψηλοτάτου.

τοις ὁ Ἰωάννης νὰ στερηθῇ τοιαύτης νύμφης, ἔφερεν εἰς πέρας δι' ἀπάτης τὸν γάμον, διότι παρέστησεν ὡς γαμβρὸν τὸν Μιλόσην Ὀβρενβέγοβιτς, βοεβόδαν τοῦ Ἀντιβάρου, μέχρις οὗ ἔλθῃ ἡ νύμφη εἰς τὸ Μαυροβούνιον. Τὰ πάντα ἔβαινον κατ' εὐχὴν καὶ ἡ συνοδία ἦν ἤδη εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ Ζαβλιὰκ, ὅτε ὁ Ἰωάννης ὡμολόγησε τῇ νύμφῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ ἔδειξεν αὐτῇ τὸν γνήσιον σύζυγον. Ἡ κόρη ἐξεπλάγη καὶ ἤλεγξε τὸν Ἰωάννην διὰ τὴν ἀπάτην· ἀλλὰ, παρατηρήσασα μετὰ προσοχῆς τὸν Μάξιμον, συγκατένευσε νὰ νυμφευθῇ αὐτόν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ τῇ ἀποδοθῶσι τὰ πλούσια δῶρα ὅσα ὁ ἡγεμὼν Μιλόσης ὑπὸ πρόσχημα γαμβροῦ ἔλαβεν ἐν Ἐνετίᾳ, καὶ πρὸ πάντων χρυσοῦς τις χιτὼν, ὃν αὐτὴ ἰδίαις χερσὶν ὕφανε μετὰ τριῶν συντρόφων αὐτῆς, τρία ἔτη καταναλώσασα εἰς τὴν ἐργασίαν. «Περὶ τὸν λαιμὸν τοῦ χιτῶνος τούτου, λέγουσι τὰ ᾄσματα, ἐνεπλάκη ὄφις οὐχὶ ζῶν ἀλλὰ χρυσοῦς, φέρων ἐπὶ κεφαλῆς ἀδάμαντα ἀκτινοβολοῦντα, ἵνα μὴ ἔχωσιν οἱ σύζυγοι ἀνάγκην φωτὸς εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον.»

Ὁ Μιλόσης ἠρνήθη, ἀπολογούμενος ὅτι εἰς τὴν ἀπάτην συνήργησεν ἐπὶ συμφωνίᾳ νὰ φυλάξῃ δι' ἑαυτὸν πάνθ' ὅσα τῷ προσφέρωσι δῶρα. Τότε ἡ νέα μεταπεμψαμένη ἐν ὀργῇ τὸν Μάξιμον, «ἡ μήτηρ σου, τῷ εἶπε, δὲν ἔχει ἄλλον υἱόν, ἀλλ' ἀπὸ σήμερον οὔτε σὲ θέλει ἔχει· ἡ λόγχη εἶνε τὸ νεκροκράββατόν σου καὶ σάβανόν σου ἡ ἀσπὶς, ἡ δ' ὄψις σου ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως θέλει φανῇ τόσον μέλαινα, ὅσον σήμερον εἶνε ἐρυθρὰ, αἰσχυνομένη τὸ πρόσωπον τοῦ Μιλόση.» Ἐρεθισθεὶς δὲ ὁ Μάξιμος ἐκάλεσεν ἐν τῷ ἅμα εἰς μονομαχίαν καὶ ἐρόνευσε τὸν Μιλόσην, καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ζαβλιὰκ ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ τὴν σύζυγον μετὰ τῶν ἀποδοθέντων γαμηλίων δώρων. Ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς τοῦ πεσόντος Μιλόση Ἰωάννης, παραγενόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τῶν Σουλτάνων πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ ἀδελφοῦ, ἠνάγκασε τὸν Μάξιμον νὰ ἀποπέμψῃ τὴν νέαν πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ νὰ πορευθῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ὑπερασπισθῇ αὐτοπροσώπως· ὁ Σουλτάνος, πλήρης χαρᾶς διὰ τὴν ἄφιξιν τῶν ξένων, κατέπεισεν ἐπὶ τέλους ἀμφοτέρους νὰ δεχθῶσι τὸν ἰσλαμισμὸν, τὸν μὲν Ἰωάννην μετονομάσας Μεχμὲτ βεγ-Ὀβρενβέγοβιτς, τὸν δὲ Μάξιμον Σκενδὲρ-βεγ-Ἰβανβέγοβιτς. Ὑπηρετήσαντες ἐννέα ἔτη πιστῶς τὸν σουλτάνον, ἔλαβον ἀνὰ ἓν κληρονομικὸν πασσαλίκιον, ὁ μὲν εἰς Ἰπὲκ ὁ δ' εἰς Σκόδραν, καὶ ἐκεῖ κατέλυσαν τὸν βίον. Ταῦτα μὲν τὰ δημοτικὰ ᾄσματα τοῦ Μαυροβουνίου.

Κατὰ δὲ τὰς δημώδεις παραδόσεις, ὁ ἡγεμὼν Ἰωάννης ἔσχε δύο υἱοὺς, Γεώργιον καὶ Εὐστάθιον· καὶ ὁ μὲν ἠσπάσθη τὸν ἰσλαμισμὸν, ὁ δὲ, τοῦ πατρὸς ἀποθανόντος, ἐκυβέρνησε τὸν τόπον, καὶ ἔγημε γυναῖκα ἐκ τοῦ περιφανοῦς τῶν Μοσενίγων οἴκου ἐν Ἐνετίᾳ· ἦν δὲ ἄπαις καὶ δυσανασχετῶν πρὸς τὸν πολύπονον βίον ὃν διῆγεν ἐπὶ τῶν ὀρέων ἀμυνόμενος τὸν τόπον ἐπιτρεχόμενον ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀπῆλθε μετὰ τῆς συζύγου εἰς Ἐνετίαν, ἵνα διανύσῃ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς, καὶ κατέλιπε τῇ διοίκησιν εἰς τὸν μητροπολίτην Σετίγνης Γερμανόν.

Ἔκτοτε χρονολογεῖται ἡ ἱερακρατικὴ κυβέρνησις τοῦ Μαυροβουνίου.

Ἡ ἑκκαιδεκάτη ἑκατονταετηρὶς διῆλθεν ἐν εἰρήνῃ, καθόσον ὁ μὲν νέος ἐκκλησιαστικὸς ἄρχων ἀπέφευγεν ὅσον τὸ δυνατὸν πᾶσαν ἀφορμὴν ῥήξεως πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς, οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ ἤλπιζον διὰ τῆς προαγωγῆς τοῦ ἰσλαμισμοῦ νὰ καθυποτάξωσι τὸ Μαυροβούνιον.

Κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ὁ Βλαδίκας Βησσαρίων, ὑπείκων εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῶν Ἐνετῶν καὶ διεκδικούμενος τρόπον τινὰ τὴν ἐν ἀρχῇ τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης γενομένην ἐπιδρομὴν τῶν Ὀθωμανῶν εἰς τὴν χώραν, ἔλαβε τὰ ὅπλα κατὰ τούτων· ὁ Σολιμὰν πασᾶς τῆς Σκόδρας ἐξεστράτευσε τότε κατὰ τοῦ Μαυροβουνίου ἐπὶ κεφαλῆς στρατοῦ ἱκανοῦ, καὶ κατατροπώσας τοὺς Μαυροβουνιώτας πεισματωδῶς ἀνθισταμένους, εἰσήλασεν εἰς Σετίγνην, κατεπυρπόλησεν αὐτὴν, καθυπέβαλε τοὺς Μαυροβουνιώτας εἰς φόρον, διὰ δευτέραν ἤδη φορὰν γνωρίσαντας τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Σκόδραν, ἀπαρέσκομενος τὴν δύσβατον καὶ στεῖραν ἐκείνην γῆν.

Περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ὁ Βλαδίκας Δανιὴλ Πέτροβιτς, ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ μέχρι σήμερον κατέχοντος τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα, ἐμελέτησε καὶ ἐξετέλεσεν ὅ,τι τολμηρότατον. Θεωρῶν ὁσημέραι τὸν μωαμεθισμὸν προαγόμενον εἰς Μαυροβούνιον, παρήγγειλε τοῖς ὁμοδόξοις νὰ σφάξωσιν ἢ ἀπελάσωσι πάντα Ὀθωμανὸν μὴ θέλοντα ν' ἀσπασθῇ ἐκ νέου τὸν χριστιανισμόν· ὁ Σικελικὸς ἐσπερινὸς τοῦ Μαυροβουνίου ἐτελέσθη τῇ 25 Δεκεμβρίου 1700, σφραγισθέντων πάντων τῶν Μωαμεθανῶν, ὅσοι δὲν ἔρθασαν σώσαντες ἑαυτοὺς διὰ τῆς φυγῆς, πλὴν ὀλίγων τινῶν ἀσπασαμένων τὸν Χριστιανισμόν. Οὕτω πως τὸ Μαυροβούνιον ἐσώθη παραδόξως, καὶ ὡς ἐκ θαύματος ἐκ τῆς ἐπαπειλούσης αὐτὸ μωαμεθανικῆς πλημμύρας, ὁ Χριστιανισμὸς ἐρρίζωθη, καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ χώρα συνῳκειώθη τῇ Ῥωσσίᾳ.

Ἐν ἀρχῇ τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος οἱ Τοῦρκοι ἐπανέλαβον τὰς κατὰ τὸ Μαυροβούνιον ἐπιδρομάς· καὶ ἀπέτυχον μὲν τὸ πρῶτον ἀποκρουσθέντες ἀνδρείως, ἀλλὰ τὸ 1714 ὁ Βεζύρης τῆς Βοσνίας Νονεμὰν, ἀπὸ κοινοῦ ἐνεργῶν μετὰ τῶν πασάδων τῆς Ἐρζεγοβίνης καὶ Σκόδρας, ἐστράτευσαν ἐπὶ κεφαλῆς δωδεκακισμυρίων ἐπιλέκτων ἀνδρῶν, εἰσέβαλεν εἰς Σετίγνην καὶ κατεπυρπόλησεν αὐτὴν, δεύτερον ἤδη καταστραφεῖσαν, καὶ ἐδῄωσε τὰ χωρία καὶ τὰς φυλάς· οἱ Μαυροβουνιῶται οἱ μὲν κατέφυγον εἰς τὰς ἀκρωρείας, οἱ δὲ εἰς τὰ παράλια, ἀνήκοντα τοῖς Βενετοῖς· σὺν τούτοις ἦν καὶ ὁ Βλαδίκας καταφυγὼν εἰς Κάτταρον· ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖ εἰς τὴν ξένην χώραν ἡ ζωὴ αὐτῶν ἠσφαλίσθη, διότι οἱ Τοῦρκοι ἠκολούθησαν αὐτοὺς κατὰ πόδας, καὶ πολλοὺς μὲν κατέσφαξαν πολλοὺς δ' ἐξηνδραποδίσαν.

Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ἀγρίαν ἐκείνην γῆν· διὸ οἱ ἐπιζήσαντες Μαυροβουνιῶται ἐπανῆλθον οἴκοι καὶ τὰ πράγματα ἐπανέλαβον τὴν πρώτην μορφήν.

Ἐν ἔτει 1767, λαοπλάνος τις *Στεφὰν - μάλε* (Στέφανος ὁ μικρὸς) ὀνόματι, ἦλθεν εἰς Μαυροβούνιον, παρέστησεν ἑαυτὸν εἰς τοὺς εὐπίστους καὶ ἁπλοῦς ἐκείνους ἀνθρώπους ὡς αὐτοκράτορα τῶν Ῥωσσιῶν Πέτρον τὸν Γ', καὶ ἐκίνησεν εἰς στάσιν τὴν χώραν. Μάτην ἀπέβησαν αἱ προσπάθειαι τῶν ὅσοι, φιλανθρωπίᾳ κινούμενοι, ἐπειράθησαν νὰ ἐξαγάγωσι τῆς ἀπάτης τοὺς Μαυροβουνιώτας. Ὅθεν ἡ Τουρκία ἐκινήθη κατὰ τοῦ Μαυροβουνίου· στρατοὶ πολυάριθμοι περιέζωσαν στενῶς τὸν τόπον πανταχόθεν, καὶ τὸ χείριστον οἱ Ἐνετοὶ, καί τοι μηδὲν μέρος λαμβάνοντες, ἔρραξαν τὰ σύνορα αὐτῶν καὶ ἀπηγόρευσαν τὴν χορηγίαν πολεμεφοδίων εἰς τοὺς Μαυροβουνιώτας. Ἐπολέμησαν ἀνδρείως οἱ ὀρεινοὶ καὶ ὑπερεμάχησαν τῆς πατρίδος γενναίως· ἀλλὰ, κατατροπωθέντες δὶς καὶ βιαζόμενοι ὑπὸ τῆς σπάνεως τῶν πολεμεφοδίων, ἔπεμψαν πρεσβείαν τῷ Σατράπῃ τῆς Βοσνίας Σιλιχτὰρ - Μαχμοὺτ ζητοῦντες συγγνώμην, καὶ ἀνεγνώρισαν τρίτον ἤδη τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν.

Τὸ ἐκ διαλειμμάτων ἀναγνωρίζειν τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν δὲν ἀπέτρεψε τοὺς Μαυροβουνιώτας τοῦ ἐπιτρέχειν εἰς τὰς παρακειμένας χώρας καὶ προκαλεῖν τὰς ἐφόδους τῶν Ὀθωμανῶν· ὅθεν τῷ 1785 ἐξεπορθήθησαν αὖθις ὑπὸ τοῦ Μαχμοὺτ πασᾶ τῆς Σκόδρας πολλαὶ φυλαὶ αὐτῶν, καὶ τὸ 1787—1791 ἴδομεν αὐτοὺς ἐκ νέου ἀνασπάσαντας τὸ ξίφος κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐστριακοῦ ἀρχηγοῦ.

Τὸ 1791, συνομολογηθείσης ἐν Σιστοβίῳ εἰρήνης μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἠμνήστευσε μὲν τοὺς Μαυροβουνιώτας, ἀλλὰ, δυνάμει ῥητοῦ ἄρθρου, συμπεριέλαβεν ἐν ταῖς κτήσεσιν αὐτῆς τὸ Μαυροβούνιον, καὶ τὸ παράδοξον, κατὰ τὸ λέγειν τῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, ἡ συνθήκη αὕτη, πρὶν ἢ ἐπικυρωθῇ ὑπογραφομένη ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, καθυπεβλήθη τῇ Ῥωσσίᾳ.

Μικρὸν μετὰ τὴν εἰρήνην ταύτην, οἱ Μαυροβουνιῶται, λόγῳ ὅτι παρεβίασαν τὰς συνθήκας ἀπαρνηθέντες τὸν τεταγμένον φόρον, προσεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ Μαχμοὺτ πασᾶ τῆς Σκόδρας· ἀλλ' ἡ τύχη τότε εὐνόησεν αὐτοὺς, διότι οὐ μόνον τὸν στρατὸν τοῦ Μαχμοὺτ πασᾶ ἐνίκησαν κατατροπώσαντες, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν πασὰν ἀήττητον νομιζόμενον ἕνεκα τῶν θριάμβων οὓς ἔδρεψεν ἄλλοτε ἀπειθῆ τράχηλον ἐγείρας κατὰ τοῦ Σουλτάνου, καὶ αὐτὸν, λέγω, ἐρόνευσαν, καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἔτεμον καὶ ἀπεκόμισαν σὺν τῇ σπάθῃ αὐτοῦ εἰς Σετίγνην.

Ἔκτοτε τὸ Μαυροβούνιον δὲν ἐπλήρωσε φόρον, καὶ ἐξηκολούθει ἀποκρούον τὰς προσβολὰς τῶν περιξ πασάδων.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΠΕΡΙ ΒΑΣΑΝΩΝ.

Ἡ βάσανος, ὡς καὶ αὐτὴ λέξις ἐμφαίνει, ἦτο εἰδικός τις τρόπος, δι' ὧν ἀνακρίνοντο οἱ ὑπόδικοι. Ἐν Γαλλίᾳ πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ἦτο τόσον ἐρριζωμένη εἰς τὰ ἤθη ἡ χρῆσις τῆς βασάνου, ὥστε καὶ οἱ ἐξοχώτεροι ἄνδρες παρεδέχοντο αὐτὴν ὡς ἀναγκαῖον μέσον ἐξετάσεως.

Τὸ 1760 ἔτος κατηργήθησαν τὰ βασανιστήρια ἐν Ῥωσσίᾳ ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορίσσης Αἰκατερίνης, ὁ δὲ Λοδοβίκος ΙΔ', ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς βασιλείας αὐτοῦ, συνέλαβε παρομοίαν ἀπόφασιν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἄγγλοι εἶχον ἀποσκορακίσει τὰ βασανιστήρια, εἰ καὶ εὑρίσκομεν παρ' αὐτοῖς ἴχνη τινὰ βασάνου καὶ εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν. Ὅτε ὁ Γουλιέλμος Λόδ, ἐπίσκοπος τοῦ Λονδίνου, ἠπείλησε τὸν Φέλτωνα, τὸν δολοφόνον τοῦ δουκὸς Βούκιγγαν, ὅτι θέλει τὸν καθυποβάλει εἰς βασάνους ἂν δὲν μαρτυρήσῃ τοὺς συνενόχους του, αὐτὸς ἀπήντησε· — Δὲν ἐννοῶ τί θέλουσι με ἀναγκάσει νὰ ὁμολογήσω αἱ ὀδύναι τῆς βασάνου· ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ὀνομάσω ὡς πρῶτον τῶν συνενόχων μου ὑμᾶς, μιλόρδε, ἢ κανὲν ἄλλο μέλος τοῦ βασιλικοῦ συμβουλίου, ἀπαλλάξατέ με περιττῶν ἀλγηδόνων.

Ὅ,τι πραγματικῶς παρεκίνησε τὸν γάλλον νομοθέτην νὰ καταργήσῃ τὴν βάσανον ἦτο ἡ πεῖρα, ἥτις ἀπέδειξεν ἀνωφελῆ τὴν χρῆσιν αὐτῆς. Παραδείγματα πάμπολλα ὑπάρχουσιν ὑποδίκων, οἵτινες ἕνεκα τῆς βασάνου ὡμολόγησαν ἐγκλήματα τὰ ὁποῖα δὲν ἔπραξαν.

Τὸ 1650 ἔτος, ἄνθρωπός τις ψευδῶς κατηγορηθεὶς ἐπὶ δολοφονίᾳ, κατεδικάσθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη ἐν Ἀμστελοδάμῳ, ἕνεκα ψευδῶν ἐξομολογήσεων γενομένων διὰ τῆς βίας τῶν βασάνων. Τὸ συμβούλιον τοῦ κράτους λαβὼν γνῶσιν πολλῶν περιστατικῶν, τὰ ὁποῖα ἀπεδείκνυον τὴν ἀθωότητα τοῦ καρατομηθέντος, ἀφῄρεσεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἀμστελοδάμου τὸ δικαίωμα τοῦ ἔχειν δήμιον, καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτὴν νὰ λαμβάνῃ τὸν δήμιον τῆς πόλεως Χαρλέμ.

Τὰ βασανιστήρια ἐν Κίνᾳ ἐφαρμόζονται εἰς τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας. Ἡ κατὰ τοὺς πόδας βάσανος ἐκτελεῖται δι' ἐργαλείου ἔχοντος τρία ξύλινα τεμάχια, σταυροειδῶς πρὸς ἄλληλα προσηρτημένα, ἐξ ὧν τὸ μὲν εἶναι ἀκίνητον, τὰ δ' ἄλλα κινοῦνται. Εἰσαγόμενος ὁ ποὺς εἰς τὴν μηχανὴν αὐτὴν, πιέζεται τόσον ἰσχυρῶς, ὥστε ὁ ἀστράγαλος ἐξομαλύνεται. Ἐπὶ δὲ τῶν χειρῶν τίθενται μικρὰ τεμάχια ξύλου μεταξὺ τῶν δακτύλων τοῦ ὑποδίκου· δέουσι μετὰ ταῦτα τὴν χεῖρα διὰ σχοινίου, τὸ ὁποῖον σφίγγεται βαθμηδὸν μεχρισοῦ τρίξωσι τὰ κόκκαλα. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἕτατος βάσανος καθ' ἣν διὰ κοπτεροῦ ἐργαλείου τέμνουσι πολλαχοῦ τὸ

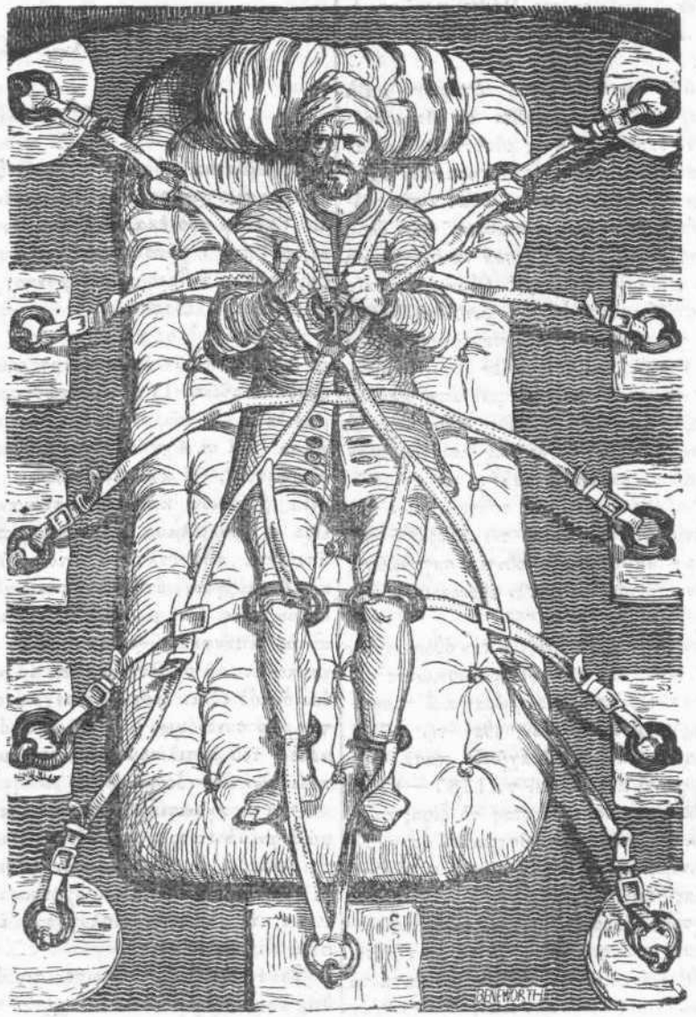

Διαμελισμὸς καταδίκου.

σῶμα τοῦ ὑποδίκου καὶ ἀφαιροῦσι τὰς σάρκας αὐτοῦ κατὰ μερίδας ἐχούσας σχῆμα λωρίων.

Εἰς τὴν Ἰνδικὴν θέτουσι μεταξὺ τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν τοῦ βασανιζομένου θρυαλλίδας ἀνημμένας· μετὰ δὲ ταῦτα βάλλουσι τοὺς πόδας μεταξὺ τεσσάρων σανίδων, αἵτινες ὀλίγον κατ' ὀλίγον συσφίγγονται διὰ σχοινίου καὶ πιέζονται.

Ἐν Ἱσπανίᾳ θέτουσιν ἐπίσης μεταξὺ τῶν δακτύλων τοῦ ὑποδίκου θρυαλλίδας θείου ἀνημμένας, πιέζουσι δὲ καὶ τὰ γόνατα καὶ τοὺς ἀγκῶνας τοῦ κατηγορουμένου διὰ πιεστηρίου τὸ ὁποῖον σφίγγουσι διὰ στρόφιγγος.

Ἡ βάσανος τοῦ *σχοινίου*, ἥτις ἦτο ἐν χρήσει ἐν Ἰταλίᾳ, Σαρδηνίᾳ καὶ Σουηκίᾳ, συνίστατο εἰς τὸ ν' ἀναρτῶσι τὸν βασανιζόμενον διά τινος σχοινίου ὑπὸ τὰς μασχάλας· παρετείνετο δὲ ἡ τιμωρία αὕτη ἐπὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας ὥρας. Ἐν Ἰταλίᾳ μετεχειρίζοντο ἄλλοτε τὸ βασανιστήριον, τὸ λεγόμενον *ἀγρυπνία* (la vigilia) ὁσάκις τὸ τοῦ σχοινίου δὲν ἔφερεν οὐδὲν ἀποτέλεσμα.

Τρίτον εἶδος βασάνου, γέννημα τῆς ἰταλικῆς φαντασίας, ὑπῆρχε τὸ νὰ ῥίπτωσι χαμαὶ ὕπτιον τὸν κατηγορούμενον μὲ γυμνὸν στῆθος ὑπὸ θόλον, ὅθεν κατέπιπτον σταγόνες ὕδατος ἐπὶ τοῦ κοίλου τοῦ στομάχου του.

Ἐν Σκωτίᾳ ἠνάγκαζον τὸν κατηγορούμενον νὰ πίνῃ ὡρισμένην ποσότητα ὕδατος, ἔρριπτον μετὰ ταῦτα αὐτὸν χαμαὶ καὶ τὸν ἐσκέπαζον μὲ σανίδα, ἐφ' ἧς ἐπήδουν βιαίως.

Εἰς τὰς Κάτω Χώρας ἔκαιον βαθμηδὸν τὸν ταρσὸν τῶν ποδῶν τοῦ βασανιζομένου.

Ἐν Γαλλίᾳ ἡ βάσανος διέφερε κατὰ τὰς διαφόρους ἐπαρχίας. Ὅθεν εἰς μὲν τὴν περιφέρειαν τῆς ἐπαρχίας Βρετανίας προσήρτουν τὸν κατηγορούμενον ἐπὶ σιδηροῦ θρανίου καὶ ἐπλησίαζον βαθμηδὸν τὰ σκέλη αὐτοῦ γυμνὰ εἰς τὸ πῦρ· εἰς δὲ τὴν τοῦ Ρουὰν ἐπίεζον τὸν ἀντίχειρα ἢ τὴν κνήμην τοῦ κατηγορουμένου διὰ σιδηρᾶς τινος μηχανῆς.

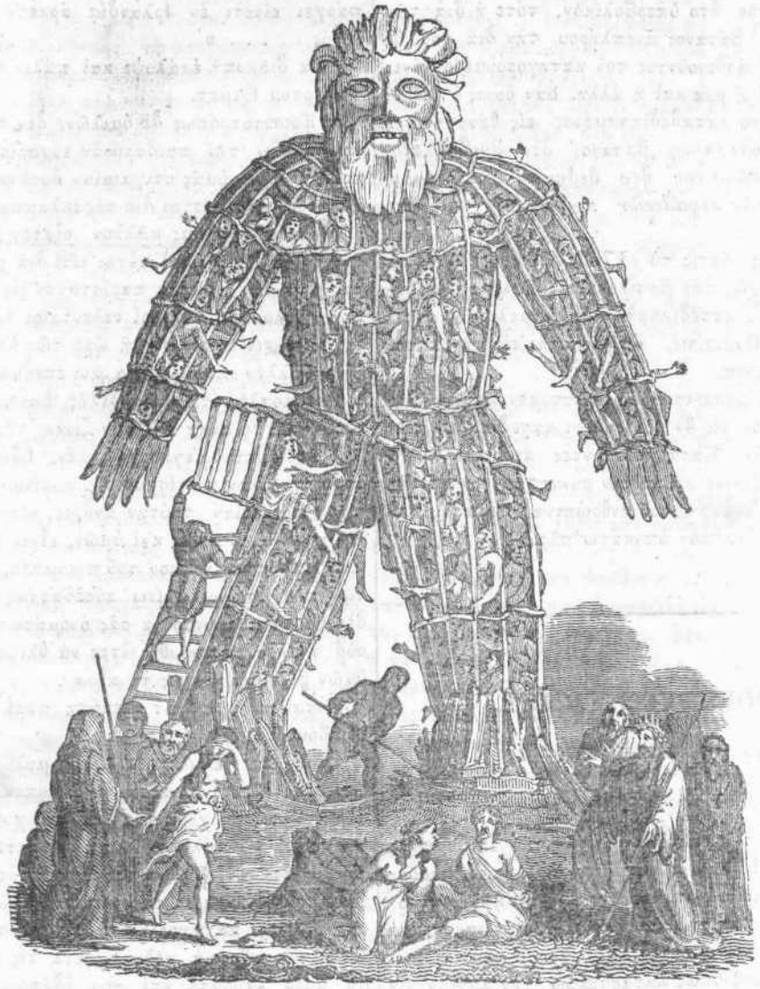

Ἀνθρώπινα ὁλοκαυτώματα.

Οἱ κωφάλαλοι κατεδικάζοντο εἰς θάνατον, ἂν ἔπραττον ἔγκλημα τιμωρούμενον μὲ κεφαλικὴν ποινήν, δὲν ἐβασανίζοντο ὅμως, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξετάσωσιν αὐτοὺς ἄλλως, εἰμὴ διὰ σημείων, καὶ τὸ πρᾶγμα κατήντα γελοῖον.

Εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν Παρισίων συνειθίζοντο δύο εἴδη βασάνων, ἡ διὰ τοῦ ὕδατος καὶ ἡ διὰ τῶν ὑποδημάτων. Κατὰ ταύτην ἐτίθετο ἕκαστος ποῦς τοῦ κατηγορουμένου μεταξὺ δύο σανίδων· ἐδέοντο δὲ μετὰ ταῦτα καὶ αἱ τέσσαρες οὕτως ὥστε ἦσαν παράλληλοι· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τῶν ποδῶν ἐνέπηγον σφῆνας δι' ἰσχυρῶν σφυροκοπημάτων. Ὀκτὼ σφῆνες εἰσήγοντο κατὰ τὴν ἔκτακτον, καὶ τέσσαρες κατὰ τὴν ἁπλῆν βάσανον. Ἡ διὰ τοῦ ὕδατος βάσανος εἶναι ἀξία λεπτομεροῦς περιγραφῆς. Ὁ κατηγορούμενος ἐσφίγγετο ἀπὸ τοῦ καρποῦ τῆς χειρὸς μὲ σχοινίον, τὸ ὁποῖον ἦτο δεδεμένον εἰς κρίκους καὶ δι' αὐτῶν ἑπέρων σχοινία, δι' ὧν οἱ πόδες ἐκείνου, ἀνηρτημένου ὁριζοντείως τρεῖς πόδας ἄνω τοῦ ἐδάφους, ἐδέοντο χωριστὰ ἄνωθεν τῶν ἀστραγάλων. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν παρηγγέλλετο ὁ δυστυχὴς νὰ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν. Ἂν ἐσιώπα, ὁ βοηθὸς τοῦ βασανιστοῦ κρατῶν τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐξεταζομένου πρὸς τὰ κάτω, ἔθετε κέρας εἰς τὸ στόμα του, διὰ νὰ μένῃ ἀνοικτόν. Τότε ὁ βασανιστὴς, λαμβάνων τὴν ῥίνα τοῦ κατηγορουμένου ἐπίεζεν αὐτήν· τὴν ἄφινεν ὅμως ἐνίοτε ἐλευθέραν ὅπως ἀναπνεύσῃ. Κρατῶν δὲ ὀλίγον ὑψηλὰ τὸ περιέχον τὸ ὕδωρ ἀγγεῖον ἔχε τοῦτο βραδέως εἰς τὸ στόμα τοῦ κατηγορουμένου. Τέσσαρα ἀγγεῖα, ἕκαστον χωρητικότητος δύο κοτυλῶν, ἔπρεπε νὰ καταπίῃ ὁ κατηγορούμενος κατὰ τὴν τακτικὴν βάσανον καὶ ὀκτὼ κατὰ τὴν ἔκτακτον.

Τὸν χειμῶνα ἐθερμαίνετο ὀλίγον τὸν ὕδωρ· ἐὰν ὅμως τὸ ψῦχος ἦτο ὑπερβολικόν, τότε ἡ διὰ τῶν ὑποδημάτων βάσανος ἀνεπλήρου τὴν διὰ τοῦ ὕδατος· ἀλλ' ἀσθενοῦντος τοῦ κατηγορουμένου ἀνεβάλλετο. καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη. Ἐὰν ὅμως ὁ βασανιζόμενος ἦτο καταδεδικασμένος εἰς θάνατον, ἡ διὰ τῶν ὑποδημάτων βάσανος δὲν ἀνεβάλλετο, « *διότι τὸ σῶμά του ἦτο δεδημευμένον, καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν κεφαλικῶν ποινῶν δὲν ἐδύνατο ν' ἀναβληθῇ* ».

Ὁ Δαμιὲνς ὅστις τὸ 1757 ἐπλήγωσε δολίως ἀλλ' ἀνεπιτυχῶς τὴν βασιλέα τῆς Γαλλίας Λοδοβῖκον τὸν ΙΕ', κατεδικάσθη εἰς διαμελισμὸν ἐκτελεσθέντα ἐν Παρισίοις, ὡς φαίνεται εἰς τὴν παρατιθεμένην εἰκόνα.

Μετὰ τῶν βασανιστηρίων τάττομεν καὶ τὸν θηριώδη θάνατον εἰς ὃν οἱ Δρυΐδαι κατεδίκαζον τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. Κατασκευάζοντες ἀνδρείκελον δικτυωτὸν ἐκ ξύλων κατὰ τὴν συναπτομένην εἰκόνα, συνεστώρευον ἐντὸς αὐτοῦ ἀνθρώπινα σώματα, καὶ μετὰ ταῦτα ἥναπτον ὑποκάτω πῦρ.

ΡΟΒΕΡΤΟΣ ΕΜΜΕΤ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 235 — 232.)

—ooo—

« Καὶ τίς ὁ λόγος ὅλων αὐτῶν τῶν ἐπιβουλῶν; Ἡ φιλοδοξία! Ἐὰν, συμπολῖταί μου ἤμην φιλόδοξος, πολὺ εὔκολον θὰ μοὶ ἦτο ἔχοντι καὶ ἀνατροφὴν, καὶ περιουσίαν, καὶ ὄνομα οἰκογενειακὸν, νὰ καθήσω μετὰ τῶν μᾶλλον ἀγερώχων δυναστῶν σας. Εἰργάσθην ὅμως ὅπως καταστρέψω τὴν κυβέρνησιν ἐκείνην, ἥτις διατηρεῖ τὴν ἐξουσίαν της δι' ἀσεβείας πρὸς τὸν Ὕψιστον· ἥτις μεταχειρίζεται τὸν δυστυχῆ τοῦτον λαὸν ὡς θηρία· ἥτις ἐγείρει ἀδελφὸν κατ' ἀδελφοῦ, καὶ τὸν ἀναγκάζει ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας, νὰ φέρῃ τὰς χεῖρας εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ φίλου του, ἐὰν πιστεύῃ ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον κατά τι τὸ κυβερνητικὸν σύμβολον· κυβέρνησιν ἥτις βασιλεύει ἐν μέσῳ τῶν κλαυθμῶν τῶν χηρῶν καὶ ὀρφανῶν τὰ ὁποῖα κατέστησε . . . . . »

Ψιθυρισμοὶ σφοδροὶ ἐκάλυψαν ἐπί τινας στιγμὰς τὴν φωνὴν τοῦ κατηγορουμένου.

Ῥοβέρτος Ἔμμετ. «Ὅταν τὸ πνεῦμά μου καταταχθῇ μετὰ τῶν λεγεώνων τῶν ἡρώων μαρτύρων, οἵτινες ἔχυσαν τὸ αἷμα αὐτῶν ἐπὶ τῆς λαιμητόμου καὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἐλπίζω ὅτι ἡ μνήμη καὶ τὸ ὄνομά μου θέλουσι ζωογονήσει τοὺς ἐπιζῶντας. Οὐδένα ἄλλον σκοπὸν εἶχον ἢ πῶς νὰ βοηθήσω τὴν πατρίδα μου, καὶ νὰ τὴν ἀπαλλάξω τῆς ἀπανθρώπου καταδυναστείας ἣν τόσον καιρὸν καὶ μετὰ τοσαύτης ὑπομονῆς ὑπέστη· ἔχω δὲ τὴν πεποίθησιν, ὅσον χιμαιρικὴ καὶ ἂν φαίνεται, ὅτι ἡ εὐγενὴς αὕτη ἐπιχείρησις δύναται καὶ πάλιν νὰ ἀναφανῇ, ὅτι ὑπάρχει εἰσέτι ἐν Ἰρλανδίᾳ ἀρκετὴ σύμπνοια καὶ ἰσχύς . . . . . »

Νέα διακοπὴ ἐκάλυψε καὶ πάλιν τὴν φωνὴν τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ.

« Τοιουτοτρόπως δὲ ὁμιλῶν, δὲν πράττω τοῦτο ὅπως λάβω τὴν παιδαριώδη εὐχαρίστησίν τοῦ νὰ προξενήσω εἰς ὑμᾶς στιγμιαίαν δυσθυμίαν. Πᾶν ὅ,τι εἶπον δὲν προώρισται διὰ τὰς ἐκλαμπρότητας ὑμῶν, τῶν ὁποίων ἡ θέσις μᾶλλον οἶκτον μοὶ ἐμπνέει ἢ φθόνον· αἱ ἐξηγήσεις αὗται εἰσὶ διὰ τοὺς συμπολίτας μου· ἐὰν ἐνταῦθα παρίσταται εἷς καὶ μόνος ἀληθὴς Ἰρλανδὸς, εἴθε οἱ τελευταῖοι λόγοι μου παρηγορήσωσιν αὐτὸν ἐν τῇ ὥρᾳ τῶν θλίψεων!

» Πολλὴν ἐπισημότητα μοὶ ἐπέδωκαν θεωρήσαντές με μοχλὸν τῆς Ἰρλανδικῆς ἑνώσεως, ἤ, ὅπως εἶπον, ὡς τὸ αἷμα καὶ τὴν ζωὴν τῆς συνωμοσίας. Μοὶ ἀποδίδετε μεγίστην τιμήν. Ἐδώκατε εἰς τὸν ὑπηρέτην ὅλην τὴν ἰσχὺν τοῦ κυρίου. Ἐνέχονται εἰς τὴν συνωμοσίαν ταύτην ἄνδρες, οἵτινες ὄχι μόνον ἀνώτεροι ἐμοῦ ἀλλὰ καὶ ὑμῶν, εἶναι Μυλόρδοι, ἄνδρες τοιοῦτοι, ἐνώπιον τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἀρετῶν τῶν ὁποίων κλίνω εὐσεβάστως γόνυ· οἵτινες δὲν θὰ κατεδέχοντο νὰ σᾶς ὀνομάσωσι φίλους των, οὐδ' ἤθελον ταπεινωθῆ ὥστε νὰ θλίψωσι τὴν χεῖρα ὑμῶν βεβαμμένην εἰς τὸ αἷμα . . . . . »

Ἐνταῦθα ὁ Ἔμμετ διεκόπη παρὰ τοῦ Λόρδου Νορβουρύ.

Ῥοβέρτος Ἔμμετ. « Πῶς! μυλόρδε, νομίζετε ὅτι θέλω σᾶς συγχωρήσει νὰ μὲ ἀποκαλέσετε ὑπεύθυνον ὅλου τοῦ χυθέντος καὶ τοῦ χυθησομένου αἵματος ἐν τῇ πάλῃ τοῦ καταδυναστευομένου πρὸς τὸν δυνάστην! Μοὶ προσάπτετε τοῦτο, καὶ νομίζετε ὅτι θέλω εἶμαι τόσον ποταπὸς ὥστε νὰ μὴ ἀποδώσω τὴν κατηγορίαν ταύτην εἰς σᾶς, οἵτινες ἐν ἀνέσει δύνασθε νὰ κολυμβήσετε εἰς τὸ ἀθῶον αἷμα ὅπερ ἐχύσατε ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἰρλανδίας . . . . . »

Εἰς τὰς λέξεις ταύτας τὸ δικαστήριον παρενέβη ὅπως ἐπιβάλῃ σιωπὴν εἰς τὸν κατηγορούμενον, ὁ λόρδος Νορβουρὺ ἐφάνη τεταραγμένος.

Ῥοβέρτος Ἔμμετ. « Δὲν δειλιῶ νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸν ὑπέρτατον κριτὴν καὶ ν' ἀποκριθῶ περὶ τῆς διαγωγῆς καὶ τῶν πράξεων τοῦ βραχέως βίου μου, καὶ θὰ δειλιάσω ἐνταῦθα ὅτε εἶμαι εἰς τὸ χεῖλος τοῦ τάφου; Οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων ἂς μὴ προσβάλῃ τὴν μνήμην μου ὑποθέτων με ἄξιον νὰ λάβω μετοχὴν εἰς ἀγῶνα ἄλλον πλὴν τοῦ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος μου. Οὐδόλως ἤθελον ὑποταχθῆ εἰς ξένην δυναστείαν, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δι' ὃν ἀνθίσταμαι εἰς τυραννίαν ἐσωτερικήν. Ἡ Γαλλία, καὶ πολεμία οὖσα, δὲν θὰ ἦτο ὀλιγώτερον ἀδιάλλακτος τοῦ εὑρισκομένου ἐχθροῦ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ τόπου. . . . »

Λόρδος Νορβουρύ. « Κύριε Ἔμμετ, προσεκλήθης ἵν' ἀποδείξῃς τὰ αἴτια, ἐὰν τοιαῦτα ἔχῃς, δι' ἃ ἡ ἀπόφασις τοῦ νόμου δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμυσθῇ κατὰ σοῦ. Ἀντὶ ν' ἀντιτάξῃς τι συντελοῦν εἰς

ταῦτο, ἐφέρθης διὰ τοῦ πλέον ἀναρμόστου τρόπου εἰς ἄνδρα εὑρισκόμενον εἰς τοιαύτην θέσιν. Ὡμολόγησας καὶ ἐπροσπάθησας νὰ ὑπερασπίσῃς ἀρχὰς καθ' ὁλοκληρίαν ἀνατρεπούσας τὴν κυβέρνησιν, τὴν ἡσυχίαν, τὴν εὐζωΐαν καὶ τὴν εὐτυχίαν τοῦ τόπου τούτου, εἰς ὃν ἐγεννήθης καὶ διεκηρύχθης πρεσβεύων τὸ ἀποτρόπαιον δόγμα τῆς προδοσίας.

» Ἔχεις τὴν τιμὴν, Κύριε, νὰ ἦσαι εὐγενὴς (gentleman) καὶ ὁ πατήρ σου κατεῖχε θέσιν ἔντιμον ἐν τῇ κυβερνήσει. Εἶχες μεγαλήτερον ἀδελφὸν, ὃν ὁ θάνατος ἀφήρπασε, καὶ ὁ ὁποῖος ζῶν ἦτο εἷς τῶν μεγαλητέρων στολισμῶν τοῦ δικαστικοῦ βήματος. Οἱ νόμοι τῆς πατρίδος του ὑπῆρξαν ἡ σπουδὴ τῆς νεότητός του· καὶ ἡ σπουδὴ τῆς ὡρίμου αὐτοῦ ἡλικίας ἦτο ὅπως καλλιεργήσῃ τούτους καὶ τοὺς ὑποστηρίξῃ. Εὐγενὲς παράδειγμα σοὶ ἀφῆκεν ὅπερ ἐχρεώστεις ν' ἀκολουθήσῃς, καὶ ἐὰν ἐκεῖνος ἔζη, ἤθελε διευθύνει ἐπίσης ἀξιεπαίνως τὰς τάσεις σου· ἤθελε σὲ διδάξει εἰς τὸ νὰ θαυμάζῃς καὶ ὑποστηρίζῃς τὸ σύνταγμα τοῦτο, πρὸς καταστροφὴν τοῦ ὁποίου συνώμοσες μετὰ τῶν μᾶλλον διεφθαρμένων καὶ τῶν ἀπονενοημένων, γενόμενος σύντροφος ξενοδόχων, σφαγέων καὶ ἄλλων ὁμοίων ἀνθρώπων, οὓς ἐν συμβουλίῳ συνήθροιζας ὅπως ἱδρύσῃς τὴν προσωρινὴν σας κυβέρνησιν. . . . . Ὅτε τὸ ἑσπέρας ἐξῆλθες ἐπὶ κεφαλῆς συμμορίας δολοφόνων καὶ εὑρέθης μεμιγμένος μὲ τὰς θηριωδίας αὐτῶν, βεβαίως θὰ ἀπώλεσας πᾶν εὐγενὲς αἴσθημα τοῦ παρελθόντος σου. »

Ὁ δὲ Ἔμμετ, ἀφοῦ εὐχαρίστησε τὸν δικαστὴν διὰ τὰς ἀποδοθείσας φιλοφροσύνας τῇ οἰκογενείᾳ αὐτοῦ, ἐξηκολούθησεν ὡς ἕπεται·

« Ἐὰν τὸ πνεῦμα τῶν ἐνδόξων νεκρῶν λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰ συμφέροντα ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἠγάπησεν ἐν τῇ προσκαίρῳ ταύτῃ ζωῇ, αἰτῶ ἀπὸ τὸν πατέρα μου ὅπως ἐπιβλέψῃ ἐπὶ τοῦ ἀτυχοῦς υἱοῦ του, ἐξετάσῃ αὐστηρῶς τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ, καὶ φρονῶ ὅτι δὲν θέλει εὕρει αὐτὸν ἄπιστον εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς φιλοπατρίας, ἃς παιδιόθεν ἐνεχάραξεν ἐν τῇ νεαρᾷ αὐτοῦ καρδίᾳ, καὶ δι' ἃς θυσιάζει σήμερον τὴν ζωήν του.

» Μυλόρδοι, ἡ προθεσίς μου δὲν εἶναι νὰ ἐξέλθω τῶν ὁρίων τῆς μετριότητος· παρακαλῶ μάλιστα ὑμᾶς νὰ μὲ διακόψετε ἐὰν μακρυνθῶ· κατανοήσατε ὅμως καὶ ὑμεῖς ὅτι ἀδύνατον μοὶ εἶναι νὰ ὑπερασπίσω ἐμαυτὸν, χωρὶς νὰ εἴπω τι δυσάρεστον εἰς τὰς ἀκοάς σας.

Λόρδος Νορβουρύ. « Γνωρίζεις ἀρκετὰ τοὺς νόμους, κύριε Ἔμμετ, ὥστε νὰ ἐννοήσῃς ὅτι δὲν μοὶ ἐπιτρέπεται νὰ σὲ συγχωρήσω νὰ ἀναπτύξῃς ἐνταῦθα μοχθηρὰν καὶ ἐπικίνδυνον εὐγλωττίαν, δι' ἧς προσβάλλεται αὐτὴ ἡ βάσις τῆς κυβερνήσεως εἰς ἣν χρεωστεῖς ὑποταγήν. »

Ῥοβέρτος Ἔμμετ. « Μυλόρδε. . . »

Λόρδος Νορβουρύ. « Ἐὰν ἔχῃς νὰ εἴπῃς τι κατὰ νόμον ἔχεις τὸν λόγον· εἰδ' ἄλλως σοὶ τὸν ἀφαιρῶ· ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἐξέφρασες ἐπιβεβαιοῖ καὶ δικαιοῖ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου. »

Ῥοβέρτος Ἔμμετ. «Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θέλω σιωπήσει· ἡ δικαιολόγησίς μου δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ ἢ ἐπὶ ἀρχῶν ἀφῃρημένων καὶ ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀρχῶν τούτων. Ἐπεθύμουν ν' ἀναπτύξω καὶ ταύτην καὶ ἐκείνας. Βλέπω ὅτι εἶχον ἄδικον στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς ὑπερασπίσεως ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ. Θέλω δὲ καταβῆ εἰς τὸν τάφον μὲ δυσβάστακτον βάρος ἐν τῇ καρδίᾳ, ἐάν τις ἤθελε πιστεύσει ὅτι ἐνήργησα ὑπὸ τὴν ἔποψιν συμφέροντος καὶ προσωπικῆς φιλοδοξίας. Ἐξορκίζω ὅλους ἐκείνους οἵτινες ἤκουσαν τὸν γενικὸν εἰσαγγελέα ὁμιλοῦντα, νὰ ἐξαλείψωσιν ἐκ τῆς διανοίας αὐτῶν κατηγορίας τοσοῦτον ψευδεῖς.

» Μυλόρδοι, μετ' ἀνυπομονησίας περιμένετε τὸ θῦμά σας. Ὅλον τὸ τεχνούργημα τοῦ τρόμου μεθ' οὗ τὸ περιεβάλετε δὲν ἐπάγωσεν εἰς τὰς φλέβας αὐτοῦ τὸ αἷμα ὅπερ διψᾶτε, καὶ μετ' ὀλίγον θέλει ζητήσει ἐκδίκησιν πρὸ τοῦ οὐρανοῦ· ἀλλ' ὑπομείνατε ἀκάμη. Ὀλίγους ἔτι λόγους ἔχω νὰ εἴπω· βαδίζω πρὸς τὸν ψυχρὸν καὶ ἄφωνον τάφον μου. Ἡ λαμπὰς τῆς ζωῆς μου σχεδὸν ἐσβέσθη. Ἀπεχωρίσθην διὰ τὴν ἱερὰν ὑπόθεσιν τῆς πατρίδος μου, παντὸς ὅ,τι μοὶ ἦτο προσφιλὲς ἐν τῇ ζωῇ, αὐτοῦ τοῦ εἰδώλου τῆς ψυχῆς μου. Δὲν μοὶ μένει ἄλλο ἢ νὰ λάβω τὴν ἀνταμοιβήν μου. Τὸ στάδιόν μου τετέλεσται. Ὁ τάφος ἀνοίγεται ἵνα μὲ δεχθῇ, καὶ ἐντὸς τοῦ κόλπου αὐτοῦ θέλω γενεῖ ἄφαντος. Μίαν καὶ μόνην αἴτησιν ἔχω ν' ἀπευθύνω πρὸς τὸν κόσμον πρὶν ἢ ἀπ' αὐτοῦ χωρισθῶ· τὸ ἔλεος τῆς σιωπῆς του. Μὴ γράψῃ τις τὸν ἐπιτάφιόν μου, διότι ἐάν τις ἐγνώριζε σήμερον τοὺς λόγους μου δὲν ἤθελε τολμίσει νὰ τοὺς ὑπερασπίσῃ· ἂς μὴ ὑποφέρωσιν ὅπως ἡ ἄγνοια καὶ ἡ πρόληψις κατηγορήσωσιν αὐτούς. Ἂς τοὺς ἀφήσωσιν ἐν τῷ σκότει καὶ τῇ εἰρήνῃ· ἡ μνήμη μου ἂς λησμονηθῇ· ὁ τάφος ἂς μένῃ ἀνεπίγραφος μέχρις ὅτου ἄλλη τις ἐποχὴ καὶ ἄλλοι ἄνδρες δυνηθῶσι νὰ ἀποδώσωσι δικαιοσύνην εἰς τὸν χαρακτῆρά μου. Ὅταν δὲ ἡ πατρίς μου ἀνακτήσῃ τὴν θέσιν της μεταξὺ τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς, τότε, τότε μόνον ὁ ἐπιτάφιός μου ἂς γραφῇ. Ἐτελείωσα. »

Λόρδος Νορβουρύ. « Ἐπεθύμουν νὰ σὲ ἀνακαλέσω εἰς φρονήματα μᾶλλον ἁρμόζοντα εἰς ἄνδρα ἐν τῇ θλιβερᾷ ταύτῃ θέσει εὑρισκόμενον. Ἄλλη τις διαγωγὴ καὶ ἄλλο ὕφος ἁρμόζουσιν εἰς ἐκεῖνον, ὅστις θελῆματικῶς ἐπεχείρησε νὰ καταστρέψῃ τὸν νόμον καὶ τὸ σύνταγμα τῆς πατρίδος αὐτοῦ. »

Ῥοβέρτος Ἔμμετ. « Καὶ ἐκ νέου ἐπαναλαμβάνω ὅτι δὲν εἶμαι ὁ δημιουργὸς τῆς συνωμοσίας· εὗρον ταύτην διωργανισμένην ὅτε ἦλθον ἐνταῦθα· μοὶ ἐπρότειναν νὰ ἑνωθῶ μετ' αὐτῶν, ἐγὼ δὲ ἐζήτησα καιρὸν ἵνα σκεφθῶ· μοὶ εἶπον πρὸς ταύτοις ὅτι ὁποία καὶ ἂν ἦτο ἡ ἀπόφασίς μου, ἡ ὑπόθεσις καὶ ἄνευ ἐμοῦ ἤθελε προχωρήσει. Σκεφθεὶς ὡρίμως, εὗρον τὴν πρότασιν σύμφωνον πρὸς τὰς ἀρχάς μου καὶ οὕτω συγκατετέθην. Καὶ σήμερον εἰς παρομοίας περιστάσεις ἤθελον καὶ πάλιν τὸ πράξει.

Λόρδος Νορβουρύ. « Σὲ ἐξορκίζω νὰ μὴ ἀφήσῃς

τὴν ζωὴν ταύτην μὲ φρονήματα ἐχθρικὰ, τοσούτῳ βαθέως ἐρριζωμένα κατὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ τόπου ἡμῶν, καὶ πρὶν ἢ ἀποθάνῃς νὰ ἐξιλεωθῇς μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως σου. Τοιαῦται ἐκ μέρους σου διαθέσεις θέλουσι τύχει τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν σου ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, καὶ θέλουσι σὲ βοηθήσει νὰ ὑποστῇς μετὰ καρτερίας τὴν τρομερὰν καταδίκην ἣν θέλω ἐπιβάλει. »

Καὶ μετὰ ταραχῆς ἥτις ἐπροδίδετο ἐκ τοῦ ἤχου τῆς φωνῆς του, καὶ ὁποίαν οὐδέποτε εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἔδειξεν, ἀνέγνωσε τὴν θανατικὴν καταδίκην ἥτις ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ τὴν ἐπαύριον κατὰ τὴν πρώτην ὥραν (ὁ καταδικασθεὶς ἔπρεπε κατὰ τὸ ἔθιμον νὰ κρεμασθῇ καὶ νὰ ἀποκεφαλισθῇ). Ὁ Ῥοβέρτος ἀπεσύρθη ἀφοῦ προηγουμένως ἐχαιρέτισε μετὰ σεβασμοῦ τὸ δικαστήριον.

Ἡ καταδίκη αὕτη οὐδὲν ἔκτακτον εἶχεν εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ θανατικὴ ποινὴ δὲν διεφιλονεικεῖτο ἐπὶ τῶν πολιτικῶν ἐγκλημάτων, διότι ἦτο ἔνοχος κατὰ νόμον. Τὸ πάθος ὅμως τῶν δικαστῶν ἀνέδειξε κάλλιον τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο κρᾶμα τῆς τόλμης καὶ τῆς γλυκύτητος, ἅτινα παρέσυρον τὰς καρδίας τῶν ἐν τῇ δίκῃ παρευρεθέντων. Τοσοῦτον παθητικοὶ φθόγγοι διαπερῶσι συγκινητικώτατα τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον εἶχεν ἡ συνείδησις ἐπὶ τῆς ἰσχύος συγκινεῖ πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει ἀθάνατον ἐν τῇ φύσει ἡμῶν. Τοσαύτη σταθερότης πνεύματος καὶ τόλμη καρδίας εἰς ἄνθρωπον τόσῳ νέον παλαίοντα πρὸς τοιαύτην τρομερὰν εἱμαρμένην, φέρουσιν ἡμᾶς εἰς θαυμασμόν. Ἐννοεῖ τις, ἀκούων τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ τὸν τόνον ψυχῆς ὑπερηφάνου ἥτις αἰσθάνεται τὸ μεγαλεῖον της, καὶ τὴν μέριμναν περὶ τοῦ ὀνόματος τὸ ὁποῖον θέλει ἐπιζήσει αὐτῷ. Ὁ κατανυκτικὸς ἐπίλογος τοῦ λόγου τούτου ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν εἰς τὴν ζωὴν, τὸν ὁποῖον προφέρει ἡ Ἀντιγόνη τοῦ Σοφοκλέους.

« Ἄκλαυτος, ἄφιλος, ἀνυμέναιος,
ταλαίφρων ἄγομαι τάνδ' ἑτοίμαν ὁδόν.
οὐκ ἔτι μοι τόδε λαμπάδος ἱερὸν ὄμμα
θέμις ὁρᾶν ταλαίνᾳ·
τὸν δ' ἐμὸν πότμον ἀδάκρυτον οὐδεὶς τῶν φίλων στενάζει. »

Ἤθελεν ἀρκέσει νὰ ἀναγνώσῃ τις τὴν δίκην τοῦ Ῥοβέρτου Ἐμμετ, ἵνα πεισθῇ ὅτι ἡ δικαιοσύνη ἦτο πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἰρλανδίας. Αἱ ἰσχυραὶ ψυχαὶ φωτίζουσι διὰ τοῦ φωτὸς αὐτῶν τὸ σκότος τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἔζησαν. Ὀλίγοι στίχοι τοῦ Δάντου μᾶς μανθάνουσι πλειότερον τὰ κατὰ τὰς Ἰταλικὰς ἐπαναστάσεις ἢ ὅλα τὰ σύγχρονα Χρονικά. Ὅταν τις διαπλέῃ τὰς ὄχθας τοῦ κόλπου τῆς Ἀμάλφης, τὸ κυανοῦν κῦμα διαμερίζεται ὑπὸ τὸ βάρος τῆς διασχιζούσης αὐτὸ λέμβου, καὶ δυσκολύνει τὴν ὄψιν τῆς ζωηρᾶς λάμψεως τοῦ κοραλλίου ὅπερ λάμπει κατὰ τῶν μαύρων βράχων. Οὕτω καὶ ἡ λάμψις τῆς ἀληθείας διαπερᾷ τὴν ἀβεβαιότητα καὶ τὴν ἀντίθεσιν τῆς ἀνθρωπίνου γνώμης· συνεχῶς ἡ φωνὴ τοῦ πάθους, εὐγλωττοτέρα καὶ ὅλων τῶν κρίσεων, χαράσσει εἰς τὴν ἔτι ἀμφίβολον ταύτην ἀλήθειαν, τὴν σφραγῖδα τῆς ἀνεπιμελήτου ἐναργείας.

Ὅλοι οἱ ἐν τῇ δίκῃ παρευρεθέντες, μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ὁ Βουχάναν, πρόξενος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ὁ δόκτωρ Μακάρτνεῦ, ὁ δόκτωρ Μακαὸ καὶ ὁ δόκτωρ Ἄϋδον, ὡμολόγησαν ὅτι οὐδέποτε ἤκουσαν ῥήτορα προσεγγίσαντα κἂν τὴν εὐγλωττίαν τῆς ὁμιλίας τοῦ Ῥοβέρτου Ἔμμετ. Τριάκοντα ἔτη κατόπιν οἱ παρευρεθέντες ὡμίλουν μετὰ κατανύξεως διὰ τὸ εὔχαρι, τὴν ἀταραξίαν καὶ τὴν ὑψηλοφροσύνην δι' ἧς μετεχειρίσθη τοὺς δικαστὰς αὐτοῦ. Ἀπήγγειλε τὸν λόγον τόσον μεγαλοφώνως, ὥστε καθαρώτατα ἤκουσαν τοῦτον καὶ οἱ ἱστάμενοι εἰς τὰς ἀπωτέρας θύρας τοῦ δικαστηρίου· καὶ ὅμως οὐδὲν ὑπερβολικὸν ὑπῆρχεν οὐδὲ πομπῶδες εἰς τὴν ἀπαγγελίαν του· « Ἐξ ἐναντίας, λέγει ὁ Μάδδεν, ἡ φωνή του εἶχε γλυκύτητα καὶ χάριν, καὶ αἱ χειρονομίαι του μᾶλλον ἢ ἧττον ταχεῖαι, ἀνταπεκρίνοντο εἰς τοὺς ἤχους τῆς φωνῆς αὐτοῦ. Ἐπροχώρει καὶ ὑπεχώρει, μετά τινος κινήσεως ἰδιαζούσης αὐτῷ, καὶ μὴ στερουμένης χάριτος. » Πρέπει δὲ νὰ ἀκούσωμεν μαρτυρίας αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι ὕποπτοι ἐπὶ μεροληψίᾳ. Ὁ αὐτὸς ἀνταποκριτὴς τοῦ *Χρόνου* σημειῶν τὴν ἐπιστολήν του διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Βεράξ, καταδικάζει ἀπολύτως τὴν ἐπανάστασιν, καὶ προσθέτει τὰ ἀκόλουθα. « Καὶ ὅμως, χρεωστῶ νὰ εἴπω ὅτι ὑπῆρξε μέγας ἐν μέσῳ τῆς πλάνης αὐτοῦ· ὅτε τὴν ἡμέραν τῆς δίκης του, ἐνῷ ὁ τάφος ἦτο ἀνοικτὸς ἐκλόνησε διὰ τῆς ἐντόνου καὶ λαμπρᾶς αὐτοῦ εὐγλωττίας καὶ αὐτοὺς τοὺς τοίχους τοῦ δικαστηρίου, εἶδον τὸν φαρμακερὸν ἐκεῖνον ὄφιν, ὃν ὁ πατήρ του εἶχε θρέψει ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ, φρυάσσοντα ὑπὸ τὰς πληγάς του, καὶ τὸ ἔκτρωμα ἐκεῖνο τῆς ἀνθρωπότητος (1), ἕνα τῶν δικαστῶν του, ὠχριάσαντα καὶ τρέμοντα ἐπὶ τοῦ θρανίου αὐτοῦ. Ὑπεράνθρωπος ὑπῆρξε τὴν ὥραν ἐκείνην. Ὅτε δὲ, ἀφοῦ ἐτιμώρησεν οὕτω καὶ ἐξηκόντισε τὴν ἀτιμωτικὴν ἐκείνην πρόκλησιν κατὰ τῶν ἐχθρῶν του, ὑπερασπίσθη τὰς ἀρχὰς εἰς ἃς ἐστηρίζετο ἡ διαγωγή του, εἶδον αὐτὸν ἀναπτύσσοντα ἠθικὴν ἀκεραιότητα, ἱκανότητα δὲ καὶ ἀφοβίαν μὴ εὑρισκούσας πρὸς τί νὰ συγκριθῶσιν εἰς τὰ χρονικὰ τοῦ κόσμου. »

Σ. *(Ἕπεται συνέχεια.)*

(1) Ὁ Λόρδος Νορθουρύ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

—ooo—

Βίος Γρηγορίου Μητροπολίτου Εἰρηνουπόλεως καὶ Βατοπαιδίου, ὑπὸ Σοφοκλέους Κ. τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, ἰατροῦ καὶ χειρουργοῦ κτλ. Ἀθῆναι 1860.

Εἰς τοὺς ξένους ὅσοι περιήρχοντο τὰς ἐπαρχίας τῆς ὑπὸ τὸν ζυγὸν τεταπεινωμένης Ἑλλάδος, προσέτι δὲ καὶ εἰς ἐκείνους τῶν ἡμετέρων ὅσοι συνήθως τοὺς ξένους ἀντέγραφον, ἐπεκράτησε νὰ ψέγηται ὁ Ἑλληνικὸς κλῆρος ὡς ἐλεεινὸς διὰ τὴν ἀμάθειαν, ὡς περιφρονητὸς διὰ τὴν ἀγροικίαν, καὶ τὴν τῶν αἰσθημάτων του εὐτέλειαν. Καὶ ἡ διαγωγὴ μὲν καὶ αὐτῶν τῶν ἐλαχίστων ἱερέων καὶ μοναχῶν ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἡ αὐταπάρνησις αὐτῶν ἐν τοῖς ἀγῶσιν, ἡ γενναιότης αὐτῶν ἐν ταῖς μάχαις, τὸ ἡρωϊκὸν μαρτύριον τοῦ Διάκου, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἂν ἀπὸ τῶν ταπεινοτέρων τοῦ κλήρου τάξεων ἔλειπεν ἡ παιδεία, οὐδὲ τὸ φιλάδελφον ὅμως, οὐδὲ τὸ φιλόπατρι, οὐδ' ἄλλαι ἀρεταὶ εἰς τὸν ἱερὸν χαρακτῆρα ἀνήκουσαι ἦσαν εἰς αὐτοὺς ξέναι.

Ἀλλ' οἱ οὕτω περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου ἐν γένει γνωματεύοντες, οἱ μὲν ξένοι ἠγνόουν, οἱ δὲ ἡμέτεροι ἐλησμόνουν ὅτι ἐπ' αὐτῆς τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ δι' ὅλων τῶν δουλικῶν αἰώνων, διέλαμπον εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ ἱερατείου φωστῆρες παιδείας, χριστιανικῶν ἀρετῶν καὶ ὑψηλοφροσύνης, οἵτινες πᾶν ἔθνος ἤθελον τιμήσει, καὶ διετήρουν τῆς ἀρχαίας παιδείας καὶ τῶν ἀκραιφνεστέρων Ἑλληνικῶν αἰσθημάτων τὸ ἔναυσμα καὶ τὴν παρακαταθήκην· ὅταν δὲ ἦλθε τοῦ χρόνου τὸ πλήρωμα, αὐτοὶ διὰ τῆς φωνῆς καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος, διὰ τῶν θυσιῶν καὶ διὰ τῆς ἀφοσιώσεως, ὡδήγουν ἢ ὑπεστήριζον τὸν μέγαν ἀγῶνα, ἢ ἡγίαζον αὐτὸν διὰ τοῦ μαρτυρικοῦ αἵματός των.

Εἷς τῶν ἱερῶν τούτων πρωταθλητῶν τῆς τοῦ ἔθνους παιδείας καὶ τῆς τοῦ ἔθνους ἐλευθερίας ἦν καὶ ὁ ἅγιος Εἰρηνουπόλεως, οὗ τὸν διακαῆ ζῆλον δειχθέντα δι' ἔργων, δι' ἀπαύστου ἐνεργείας καὶ ἰδίως διὰ τῆς θυσίας ὅλης τῆς μεγάλης περιουσίας, γνωρίζουσιν ὅλοι οἱ εἰς τὰς προπαρασκευὰς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως συνεργήσαντες, καὶ καταδεικνύουσι προφανέστατα αἱ ἐν τῷ προκειμένῳ πονήματι ἀναμφισβήτητοι ἀποδείξεις. Αἱ βιογραφίαι αὗται ἀνδρῶν καλῶν κἀγαθῶν, ὧν αἱ μετριόφρονες ἀρεταὶ λανθάνουσι, διότι ἄνευ ἐπιδείξεως ἐνεργοῦσιν, εἰσὶ παντὸς ἐπαίνου ἄξιαι, διότι σώζουσιν ἀπὸ τοῦ βυθοῦ ἑκουσίας λήθης πολυτίμους μαργαρίτας, δι' ὧν θέλει ποτὲ κοσμηθῇ τὸ στέμμα τῆς ἐθνικῆς δόξης.

Δὲν δυνάμεθα ὅμως ν' ἀποσιωπήσωμεν ὅτι ἐν τῇ προκειμένῃ βιογραφίᾳ ἕν τι βλάπτει τὸν βιογραφούμενον, αὐτὸς ὁ βιογραφῶν· διότι ὅσον καὶ ἂν καταβάλλῃ τελεστρόφον προσπάθειαν ὅπως ἐπαξίως ἐξυψώσῃ αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν, τὴν παιδείαν καὶ τὴν φιλοπατρίαν, ὁ ἀναγνώστης, ἀφ' οὗ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸν οἰκεῖον φόρον θαυμασμοῦ καὶ ἀγάπης, αἰσθάνεται ὅτι ἔτι μεῖζονα ὀφείλει εἰς τὴν ἄπειρον πολυμάθειαν τοῦ συγγραφέως. Τὰ ἄνθη δι' ὧν κατεκάλυψε τὴν καθ' ἑαυτὴν ἀξιόλογον μὲν ἀλλ' ἰσχνὴν ὕλην του, εἰσὶ τόσον λαμπρὰ καὶ τόσον ποικίλα, ὥστε αὐτὰ ἑλκουσι μᾶλλον ἐκείνης τὴν προσοχήν. Ὁ βιογράφος δείκνυται καὶ ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ πονηματίῳ ὁποῖος καὶ ἐν τῷ βίῳ Μάρκου τοῦ Κυπρίου, καὶ ἐν τῇ ἀξιολογωτάτῃ ἐκδόσει καὶ τῷ πλουσιωτάτῳ προοιμίῳ τοῦ Φωτίου (εἰς Ἀμφιλόχιον), σοφοῦ πατρὸς σοφὸς υἱός, ἀπέραντον ἔχων ἀνάγνωσιν καὶ βαθεῖαν φιλολογικὴν κρίσιν, καὶ, χρῆμα ὀσημέραι σπανιώτερον παρ' ἡμῖν ἀποβαῖνον, ἑλληνιστὴς ἄριστος. Μεταξὺ δὲ τῶν παρέργων κοσμημάτων δι' ὧν ἐποίκιλλε τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ τῶν σπουδαίων σχολίων δι' ὧν τὸ διεσαφήνισεν εὑρίσκει συνεχῶς ἀφορμὴν ὅπως προτείνῃ εὐστόχους διορθώσεις πολλῶν ἀρχαίων κειμένων ἰδίως ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Μία δὲ μάλιστα τῶν παρεκβάσεων αὐτοῦ ἔχει ἀξίαν ἱστορικὴν οὐ μικρὰν, διότι εἶναι κατὰ πρῶτον ἐκδιδομένη ἐπιστολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου πρὸς τὸν Δόγην τῆς Ἐνετίας Νικόλαον Δαπόντην, περὶ τοῦ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μετακινήσωσιν οἱ Ἕλληνες τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ὅπως συμπανηγυρίζωσι μετὰ τῶν Δυτικῶν.

Καὶ τὸ νέον τοῦτο πόνημα τοῦ Κ. Σ. Οἰκονόμου αὐξάνει τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Ἑλλήνων, ἣν καὶ αἱ προγενέστεραι αὐτοῦ φιλολογικαὶ ἐργασίαι εἶχον ἐμπεδώσει, τοῦ νὰ ἴδωσι τὸν πολυμαθῆ καὶ βαθὺν συγγραφέα γενναίως καὶ δι' ἄλλων ἐκτενεστέρων συγγραμμάτων εἰς τὸ φιλολογικὸν στάδιον ἀποδυόμενον, πρὸς τιμὴν καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς πατρίδος.

Ἀ. Ῥ. Ῥ.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ. Ἐν τῇ αὐστριακῇ αὐτοκρατορίᾳ ὑπάρχουσι 330 πολιτικὰ καὶ 159 στρατιωτικὰ νοσοκομεῖα, ἐν οἷς νοσηλεύονται κατ' ἔτος ὑπὲρ τὰς 400, 000 ψυχῶν. Ὑπάρχουσι πρὸς τούτοις 40 φρενοκομεῖα, ἐν οἷς διατελοῦσιν ὡς ἔγγιστα 6000 φρενοβλαβῶν, 40 μαιευτήρια, εἰς ἃ κατ' ἔτος εἰσέρχονται 40—60, 000 γυναικῶν, καὶ 33 ὀρφανοτροφεῖα, ἐμπεριέχοντα 24, 000 ὀρφανῶν. Ἔχει δὲ καὶ 27, 984 ἰατρούς.

ΓΙΓΑΝΤΩΔΗΣ ΣΑΛΑΜΑΝΔΡΑ. Ἡ ἐν Λονδίνῳ ζωολογικὴ ἑταιρία ἠγόρασεν ἐσχάτως διὰ τὸ θηριοτροφεῖον αὐτῆς ζῶσαν γιγαντώδη σαλαμάνδραν ἐκ τῶν τῆς Ἰαπωνίας, δηλονότι τὸ μέγιστον τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἀμφιβίων. Τὸ τερατῶδες τοῦτο ζῶον διαιτᾶται ἐν ταῖς λίμναις τῶν βασαλτικῶν ὀρέων τῆς Ἰαπωνίας, ὅπου κατὰ πρῶτον ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Ὁλλανδοῦ φυσιοδίφου Σιεβόλδου, καὶ ὅπου θεωρεῖται ὡς σπάνιον ζῶον. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι μεταξὺ ὅλων τῶν ζώντων ζώων, τοῦτο προσεγγίζει μᾶλλον κατὰ τὸν ὀργανισμὸν τὸν δηθεν ἀπολελιθωμένον ἄνθρωπον, homme fossile, ἢ homo diluvii testis τοῦ Schenchze. Τὸ περὶ οὗ ὁ

λόγος ζῶον ἔχει τριῶν ποδῶν μῆκος, καὶ εἶναι τὸ μόνον τοῦ εἴδους τούτου τὸ ἐλθὸν ζῶν εἰς τὴν Εὐρώπην.

ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΑΙ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ.

Τῆς Daily express, ἐκδίδονται ἑκάστοτε ἀντίτυπα		25,000
Τῆς Journal de Commerce.	»	2 500
» Courrier and Enquirer.	»	2,000
» Daily Times.	»	36,000
» Semi Weekly Times.	»	8,000
» Weekly Times.	»	18,000
» Daily Herald.	»	90,000
» Weekly Herald.	»	15,000
» Daily Sun.	»	70,000
» New York Ledger	»	160.000
» Frank Leslie Paper.	»	60,000
» Sunday Times.	»	40,000
» Courrier des Etats-Unis.	»	1,800
» Eco dell' Italia.	»	1,500
» Commercial Advertiser.	»	1,500
» Daily Evening Post.	»	5,000
» Daily Tribune.	»	39,000
» Semi Weekly Tribune.	»	22,000
» Weekly Tribune.	»	212,000
» Weekly day Book.	»	26,000
» Weekly Atlas.	»	50,000
» Weekly Mercury.	»	100,000
» Harper' s Weekly.	»	75,000
» Home Journal.	»	16,000
» Weekly News Cronica.	»	500
» Courrier des Etats-Unis (ἑβδ.)	»	9,000
» Τῶν 9 γερμανικῶν Ἐφημερίδων.	»	56,000
Τὸ ὅλον		1,141,300

Ἐν δὲ τῷ Νεοβοράκῳ ἐκδίδεται ἡ μεγαλητέρα πασῶν τῶν τῆς ὑφηλίου ἐφημερίδων, ἐπιγραφομένη Illuminated quadruple speet the Constellation, καὶ ἔχουσα ἔκτασιν 45,568 τετραγωνικῶν ἑκατοστομέτρων, ἐνῷ ὁ Times τῆς Ἀγγλίας ἔχει μόλις 5,704. τετρ. ἑκατοστ. Ι. ΔΕΚΙΓΑΛΛΑΣ.

ΕΥΣΤΟΧΟΣ ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ. Ὁ Καλίφης Μαχαδὴς ἠγάπα περιπαθῶς τὴν θήραν. Ἀποπλανηθεὶς ποτε εἰσῆλθεν εἰς οἰκίαν χωρικοῦ τινος, παρ' οὗ ἐζήτησε νὰ πίῃ. Οὗτος δὲ ἔδωκεν αὐτῷ στάμνον πλήρη οἴνου, ἀφ' ἧς πιὼν πρῶτον ὁ καλίφης ποτήρια τινὰ, ἠρώτησε τὸν οἰκοδεσπότην ἐὰν τὸν ἐγνώριζεν.—Ὄχι, ἀπεκρίθη ὁ Ἄραψ.—Εἶμαι εἷς τῶν πρώτων αὐλικῶν τοῦ Καλίφου· καὶ ἔπιε νέον ποτήριον μεθ' ὃ ἀπέτεινε πρὸς τὸν χωρικὸν τὴν αὐτὴν ἐρώτησιν. Οὗτος δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε ποῖος ἦτο. — Δὲν εἶναι ἀληθὲς, ἐπανέλαβεν ὁ Μαχαδὴς, εἰμὶ ἀκόμη μεγαλήτερος.

Τότε ἔπιε νέον ποτήριον, καὶ ἀπέυθυνε τὴν πρώτην ἐρώτησιν εἰς τὸν Ἄραβα. Οὗτος δὲ βαρυνθεὶς ἀπήντησεν ὅσα ἐκεῖνος εἶχε εἰπεῖ.—Οὐχὶ, ἀπεκρίθη ὁ Μαχαδὴς, δὲν σὲ τὰ εἶπα ὅλα· εἰμὶ ὁ Καλίφης, τὸν ὁποῖον προσκυνοῦσιν ὅλοι. Ἀλλ' ὁ Ἄραψ ἀντὶ νὰ προσκυνήσῃ, ἔλαβε τὴν στάμνον ἵνα τὴν ἀποθέσῃ εἰς τὴν θέσιν της. Ὁ δὲ Καλίφης ἐξεπλάγη, νομίζων ὅτι ἔπραξεν οὕτω φοβούμενος ὅτι παρεβίασε τὴν ἐντολὴν τοῦ Μωάμεθ, τὴν ἀπαγορεύουσαν τὴν οἰνοποσίαν.—Ὄχι δὲν ἐφοβήθην, ἀπεκρίθη ὁ Ἄραψ· ἀλλ' ἐὰν πίῃς καὶ ἄλλο ποτήριον, φοβοῦμαι μήπως γίνῃς προφήτης, καὶ εἰς τὸ τελευταῖον ποτήριον μὴ καταντήσῃς ὁ Παντοδύναμος Θεός. Ὁ Μαχαδὴς ἠσθάνθη τὴν ἐπιτηδειοτητα τῆς ἀπαντήσεως, καὶ ἔδωκε μεγαλοπρεπὲς δῶρον εἰς τὸν εὐφυῆ Ἄραβα.

ΕΓΚΡΑΤΕΙΑ. Ἀσθενοῦντος τοῦ Πομπηΐου, ὁ ἰατρὸς διέταξεν αὐτὸν νὰ φάγῃ κίχλαν· ἀλλὰ τότε αἱ κίχλαι ἦσαν σπανιώταται, καὶ οἱ αἰχμάλωτοι τοῦ Ρωμαίου στρατηγοῦ μετὰ θήραν ραταίαν ἀνήγγειλαν ὅτι δὲν εὗρον κίχλας, ὅτι ὅμως ὁ Λούκουλος τρώγει τοιαύτας. — Πῶς! ἀνέκραξεν ὁ Πομπήϊος, θ' ἀπέθνηκον λοιπὸν ἐὰν ὁ Λούκουλος δὲν ἔζη εἰς τὴν μαλθακότητα; νομίσας ἀνάξιον ἑαυτοῦ τὸ νὰ παρατείνῃ τὴν ζωήν του ἐπὶ τῇ τιμῇ ταύτῃ. Καὶ δὲν ἔφαγε μὲν κίχλας κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ ἰατροῦ, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπέθανεν.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΑΡΕΚΤΡΟΠΗ. Διάσημός τις θεολόγος εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου Δ' ἐνῷ οὗτος ἐμέτρα χρήματα. — Βλέπεις, εἶπεν ὁ Πάπας, ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι πλέον εἰς τὸν αἰῶνα, καθ' ὃν ἔλεγεν, « *Ἀργύριον ἢ χρυσὸν οὐκ ἔχω* ». — Εἶναι ἀληθὲς, Πάτερ, ἀπεκρίθη ὁ Θεολόγος· ἀλλὰ καὶ δὲν δύναται νὰ εἴπῃ πλέον εἰς τὸν παραλυτικὸν « *ἆρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει* ».

ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΟΝ. Πολλάκις ἐγράψαμεν περὶ τοῦ ἐν Ἑρμουπόλει οἰκοτροφείου τοῦ καθηγητοῦ Κ. Ν. Πετρῆ, καὶ ἐφέτος εὐχαρίστως προσθέτομεν ὅτι κατὰ τὰς ἐτησίας γενικὰς ἐξετάσεις εὐδοκίμησαν, χάρις πρὸ πάντων εἰς τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὰς πατρικὰς ὁδηγίας τοῦ ἐφορεύοντος αὐτό. Τὸ οἰκοτροφεῖον τοῦτο πρὸ ἐτῶν τριῶν συστηθὲν, δέχεται μαθητὰς ἀκροωμένους μὲν τῶν γυμνασιακῶν καὶ τῶν ἐμπορικῶν μαθημάτων, προπαιδευομένους δὲ ἰδιαιτέρως ἐν τῷ οἰκοτροφείῳ ὑπό τε τοῦ διευθυντοῦ καὶ ἄλλων καθηγητῶν καὶ διδασκάλων περὶ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὰ μαθηματικὰ, καὶ διδασκομένους τὴν Γαλλικὴν καὶ Γερμανικήν. Πάντες οἱ οἰκότροφοι συνδιαιτῶνται, καὶ συμμελετῶσι, καὶ συνεκκλησιάζονται, ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ Κ. Πετρῆ, ἀνδρὸς εὐσυνειδήτου, καὶ μετὰ ζήλου ἀφιερουμένου οὐ μόνον εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ, τὸ σπουδαιότερον, εἰς τὴν ῥύθμισιν τῶν ἠθῶν τῶν εἰς αὐτὸν ἐμπιστευομένων νέων. Τὸ οἰκοτροφεῖον τοῦτο συνιστῶμεν ἰδιαιτέρως πρὸς τοὺς ἔξωθεν στέλλοντας τὰ τέκνα αὐτῶν.